

etnol☀gické

ROZPRÁVY

ročník XXIII | 2016 | číslo 2

z obsahu

Tomáš Winkler

Mladí dobrovoľníci v mimovládnych organizáciách
(kontexty motivácií a altruizmu)

Magdaléna Paríková

Starostlivosť o zeleň v meste ako forma sociálnych
kontaktov. Dobrovoľnícke aktivity jednotlivcov
v Bratislave

Andrea Bučičová – Helena Tužinská

Slová a moc. Prípadová štúdia zo súdneho pojednávania

etnol☀gické

ROZPRAVY

ročník XXIII | 2016 | číslo 2

Banská Bystrica
Etnologické rozpravy 2/2016
Ročník XXIII, 2016, č. 2

Vydáva

- © Národopisná spoločnosť Slovenska
- © Katedra sociálnych štúdií a etnológie Filozofickej fakulty UMB v Banskej Bystrici
- © Ústav etnológie SAV v Bratislave

Vychádza dvakrát ročne.

Redakčné uzávierky Etnologických rozpráv: 31. marec a 30. júl.

Hostujúci editor: Juraj Janto

Šéfredaktorky: Alexandra Bitušíková, Jolana Darulová

Redakčná rada: Zuzana Beňušková, Daniel Drápala,
Mária Halmová, Hana Hlôšková,
Katarína Košťalová, Zdena Krišková,
Ladislav Lenovský, Dagmara Majerová,
Katarína Slobodová Nováková, Blanka Soukupová

Technická spolupráca: Juraj Janto, Dagmara Majerová

Text neprešiel jazykovou úpravou.

Adresa redakcie: Katedra sociálnych štúdií a etnológie
Filozofická fakulta UMB v Banskej Bystrici,
Cesta na amfiteáter 1, 974 01 Banská Bystrica

Recenzovaný vedecký časopis

kontinuálne nadväzuje na časopis Národopisné informácie (1967 – 1993).

Je evidovaný v medzinárodnej databáze ERIH.

**Vydanie tohto čísla bolo spolufinancované z projektu VEGA 1/0943/14
*Dobrovoľnícke aktivity a združovanie sa na Slovensku v 21. storočí.***

Náklad: 200 kusov

Tlač: Ševt, Bratislava

Registračné č. MK SR: 924/94

ISSN 1335-5074

Editoriál

* s. 5

Štúdie

Tomáš Winkler: Mladí dobrovoľníci v mimovládnych organizáciách (kontexty motivácií a altruizmu)

* s. 7

Dita Csütörtökyová:

Dobrovoľnícke aktivity členov lokálnej komunity (na príklade založenia Národopisného múzea Sebechleby Stará Hora)

* s. 29

Magdaléna Paríková:

Starostlivosť o zeleň v meste ako forma sociálnych kontaktov. Dobrovoľnícke aktivity jednotlivcov v Bratislave

* s. 46

Richard Lettrich: Živelná

pohroma ako multidimenzionálny jav

* s. 59

Andrea Bučičová, Helena

Tužinská: Slová a moc.

Prípadová štúdia zo súdneho pojednávania

* s. 80

Správy

Zuzana Beňušková: V Banskej Bystrici sa rokovalo o kultúrnom dedičstve a identite

* s. 95

Marta Botiková: Výstava

Slovensko–slovinská dimenzia v Dvorane MK SR

* s. 98

Peter Maráky: Výročné ceny časopisu *Pamiatky a múzeá* – 25. ročník

* s. 100

Andrea Bučičová: *Ethnology*

Without Borders v Segedíne
Správa z piateho ročníka medzinárodnej študentskej konferencie

* s. 103

Michaela Škodová: Kokavské etnodiely nielen pre študentov. *Koliesko 2016*, Kokava nad Rimavicou

* s. 105

Helena Tužinská: Výskum vzdelávania: aké sú ciele učenia (sa)? Správa z medzinárodnej konferencie

* s. 107

Editorial

* s. 5

Articles

Tomáš Winkler: Young volunteers in non-governmental organizations (contexts of motivations and altruism)

* s. 7

Dita Csütörtökyová: Volunteer activities of members of the local community (on the example of founding of Ethnographic Museum Sebechleby Stará Hora)

* s. 29

Magdaléna Paríková: Taking care of greenery in a city as a form of social contact. Volunteering activities of individuals in Bratislava

* s. 46

Richard Lettrich: Disaster as a multi-dimensional phenomenon

* s. 59

Andrea Bučičová, Helena

Tužinská: Words and power. The case study from the interrogation process

* s. 80

Reports

Zuzana Beňušková: About cultural heritage and identity in Banská Bystrica

* s. 95

Marta Botiková: Slovak-Slovenian dimension. The exhibition

* s. 98

Peter Maráky: The annual awards of the magazine *Pamiatky a múzeá* – 25th year

* s. 100

Andrea Bučičová: *Ethnology Without Borders in Szeged.*

The report from the international student conference

* s. 103

Michaela Škodová: Kokava's ethno-workshops not only for the students. *Koliesko 2016*, Kokava nad Rimavicou

* s. 105

Helena Tužinská: Educational research: what are learning objectives? The report from the international conference

* s. 107

Vážené kolegyně a kolegovia,

v bratislavskom kraji sa nedávno skončil 2. ročník týždňa dobrovoľníctva, do ktorého sa zapojilo 1111 ľudí. Spolu odpracovali bezplatne takmer 2900 hodín najmä pri skrášľovaní, upratovaní vonkajších i vnútorných priestorov, pomoci deťom, seniorom, bezdomovcom a pod. Nárast oproti minulému ročníku bol vyše dvojnásobný.¹

Nielen táto, ale aj rozličné ďalšie skutočnosti svedčia o narastajúcom význame dobrovoľníckych aktivít v našej spoločnosti. Ľudia poskytujú bezplatnú pomoc iným, svojej obci či mestu, prírode. Zapájajú sa jednorazovo alebo pravidelne, v neformálnych príležitostiach alebo prostredníctvom občianskych združení. Ich dobrovoľníctvo je nielen doplnkom, ale v mnohých prípadoch priam nevyhnutnou podmienkou uskutočnenia konkrétnych aktivít.

Dobrovoľnícka činnosť má však, okrem reálnej pomoci v jednotlivých oblastiach, aj ďalší nemenej dôležitý význam. Môže byť pozitívnou, aktívnou a tvorivou odpoveďou na problémy, ktorým čelíme a východiskom (alternatívou) z deštruktívnej epidémie negativizmu a nedôvery, ktoré rozkladajú nás samých, naše vzťahy i celú spoločnosť. Z tohto hľadiska je potom samotná ochota urobiť niečo užitočné a zadarmo pre druhých cennejšia ako vykonaná činnosť.

Fenoménu dobrovoľníctva sa u nás odborne zatiaľ venovali najčastejšie praktici z organizácií, ktoré pracujú s dobrovoľníkmi, sociálni pracovníci, príp. sociológovia. Toto číslo Etnologických rozpráv je pokusom – a zďaleka nie úplným – o pohľad našej vedy s jej osobitým kvalitatívno-metodologickým prístupom (i s dedičstvom skúmania foriem pomoci v tradičnej kultúre) na predmetnú problematiku. Vzniklo aj ako jeden z výstupov projektu VEGA 1/0943/14 *Dobrovoľnícke aktivity a združovanie sa na Slovensku v 21. storočí*, ktorého hlavným riešiteľským pracoviskom bola Katedra etnológie a muzeológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Na jeho pôde sa tiež, v záverečnej etape riešenia projektu – v júni 2016, uskutočnila konferencia o dobrovoľníctve s medzinárodnou účasťou. Prvé tri publikované

¹ BDC – Bratislavské dobrovoľnícke centrum [online] [cit. dňa 5.10.2016] Dostupné na: <http://www.dobrovolnictvoba.sk/novinky/detail/sme-jednotky/>

štúdie, ktoré nájdete v tomto čísle, sú vybranými príspevkami z uvedeného podujatia.

Úvodný text Tomáša Winklera sa venuje deklarovaným motíváciám mladých ľudí pre začatie a pokračovanie dobrovoľníckej činnosti v neziskových organizáciách. Nasledujúca štúdia Dity Csütörtökyovej si všíma aktivity pri zakladaní Národopisného múzea v lokálnom prostredí Sebechlieb. Autorkou tretieho príspevku je Magdaléna Paríková, ktorá sa zaoberá starostlivosťou o zeleň v Bratislave ako dobrovoľníckou činnosťou jej obyvateľov. Text Richarda Lettricha sa síce primárne venuje správaniu ľudí v čase prírodnej pohromy, ale dotýka sa aj problematiky altruizmu a dobrovoľníckej pomoci. Z iného „súdka“ je posledná, ale o to zaujímavejšia štúdia Andrey Bučičovej a Heleny Tužinskej. Analyzuje jazyk ako nástroj moci na príklade súdneho pojednávania. Napokon náš časopis by nebol úplný bez správ, ktoré mapujú (nielen) etnologické podujatia v poslednom polroku.

Milí priatelia, prajem vám všetkým príjemné a obohacujúce čítanie!

Juraj Janto
zostavovateľ

Mladí dobrovoľníci v mimovládnych organizáciách (kontexty motivácií a altruizmu)

*Young volunteers in non-governmental organizations (contexts of
motivations and altruism)*

Tomáš Winkler

Mgr. Tomáš Winkler
Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied
Klemensova 19, 813 64 Bratislava
tomas.winkler@savba.sk

Abstract: *The presented paper deals with the motivational factors of volunteering and the concepts of altruism and egoism. It is aimed at presenting the motivations reflected by respondents, but examines also the advantages, disadvantages and other aspects of volunteering. The research sample consists of volunteers in the age range of 19 to 27 volunteering at the non-governmental sector. The statements of respondents are analysed and interpreted through the distinction between endocentric and exocentric altruism by a Polish social psychologist Jerzy Karyłowski.*

Keywords: *volunteering, non-governmental organizations, motivations of volunteering, altruism, egoism*

Kľúčové slová: *dobrovoľníctvo, mimovládne organizácie, motivácie dobrovoľníckej činnosti, altruizmus, egoizmus*

Úvod

Dobrovoľnícka činnosť je atraktívnou oblasťou participácie a trávenia času najmä pre mladých ľudí. Hoci dobrovoľníctvo sa často spája s konceptom nezištnosti, táto činnosť ponúka pre aktérov aj mnohé výhody, ktoré môžu byť prítomné aj na úrovni motivácií. Cieľom tejto štúdie¹ je prezentovať, akým spôsobom mladí dobrovoľníci venujúci sa organizovanému dobrovoľníctvu reflektujú a verbalizujú svoje motivácie k dobrovoľníckej činnosti. Počas môjho výskumu ma zaujímalo aj to, ako dobrovoľníci reflektujú výhody a nevýhody pre nich plynúce z dobrovoľníckej činnosti, tieto zistenia však prinesiem len v skratke, väčšiu pozornosť budem v štúdii venovať motiváciám, t. j. zodpovedaniu prvej z dvoch pôvodných výskumných otázok môjho výskumu: (1) *Ako mladí dobrovoľníci reflektujú svoje motivácie k dobrovoľníckej činnosti?* a (2) *Ako mladí dobrovoľníci reflektujú výhody a nevýhody dobrovoľníckej činnosti?*

Hlavnou metódou môjho výskumu je etnografické pološtrukturované interview. Výskumnú vzorku práce tvoria mladí dobrovoľníci vo veku od 19 do 27 rokov, ktorí svoju činnosť vykonávajú v rámci mimovládnych organizácií. Spolu som nahral rozhovory s 19 dobrovoľníkmi – so 14 mladými ženami a 5 mladými mužmi. 14 informátorov študuje na vysokej škole, ostatní už svoje štúdium ukončili a sú zamestnaní. Oblasť pôsobenia informátorov možno rozdeliť na tri hlavné. Prvú tvorí dobrovoľnícka činnosť zameraná na deti. Ide najmä o participáciu na letných táboroch a v prípade dvoch respondentov v náboženských združeniach zameraných na výchovu detí a prácu s mládežou. Druhú sféru tvorí dobrovoľníctvo v oblasti kultúry, predovšetkým na rôznych festivaloch a kultúrnych podujatiach. Tretia oblasť je zameraná na starostlivosť o životné prostredie. Treba podotknúť, že časť informátorov pôsobí (alebo v minulosti pôsobila) vo viacerých z týchto oblastí a štyria opýtani pracovali ako dobrovoľníci aj v zahraničí. Okrem jedného bývajú všetci informátori v mestskom prostredí. Väčšinu výskumnej vzorky tvoria obyvatelia miest Bratislava a Trnava. V procese hľadania informátorov som využil aj metódu „snehovej gule“. S potenciálnymi informátormi som sa väčšinou skontaktoval cez internet vysvetliac im v skratke predmet môjho výskumu a následne sme si dohodli stretnutie za účelom rozhovoru.

1 Štúdia je výstupom z diplomovej práce, ktorú som pod vedením PhDr. Zity Škovierovej, CSc. obhájil na Katedre etnológie a muzeológie FiF UK: WINKLER, T. (2016).

Kedže sa práca výrazne dotýka motivácií, je na mieste ozrejmiť aj moje dôvody výberu tejto témy. Predovšetkým je to práve záujem o skúmanie motivácií ľudského správania, resp. toho, ako ich reflektujú samotní aktéri. Tento dodatok považujem za dôležitý, pretože niektoré motívy sú prítomné len na nevedomej úrovni a ich zistenie je problematické. Sám som sa dobrovoľníckej činnosti zatiaľ nevenoval. Túto oblasť som zvolil z dôvodu, že ju považujem za zaujímavý a aktuálny jav, čoraz viac rozšírený najmä medzi mladšou generáciou.

Za najväčší prínos štúdie považujem skutočnosť, že sa venuje aktuálnej téme a pozerá sa na ňu „očami“ samotných aktérov, čiže dobrovoľníkov. Vo viacerých odborných prácach totiž dobrovoľníci vystupujú ako „jednoliata“ skupina podliehajúca rôznym zovšeobecneniam. Výhodou a tiež prínosom prístupu etnológie a kultúrnej antropológie je však práve dôraz na konkrétneho aktéra a jeho vnímanie danej problematiky.

Po úvode, do ktorého som zahrnul aj metodológiu výskumu, sa budem v jednotlivých častiach práce venovať definovaniu pojmu dobrovoľníctvo a slovenskému kontextu tejto problematiky. Následne predstavím analytický nástroj štúdie – rozdelenie poľského sociálneho psychológa Jerzyho Karyłowského na endocentrický a exocentrický altruizmus. Ďalšia časť sa bude venovať výsledkom výskumu a v tej záverečnej prinesiem analýzu a interpretáciu výsledkov.

Dobrovoľníctvo

Ústrednou témou štúdie je dobrovoľníctvo a týmto prechádzam k definícii tohto pojmu. Ide však o problematickú otázku, pretože v akademickej sfére neexistuje zhoda na jednej všeobecne platnej definícii dobrovoľníctva. O tejto skutočnosti píše aj Kirstie McAllum (2014: 87). Jedna skupina vedcov podľa nej zdôrazňuje slobodu ako základný prvok dobrovoľníctva. Toto nazeranie opisuje dobrovoľníkov ako jednotlivcov, ktorí sa rozhodnú rozvíjať svoj ľudský kapitál a podieľať sa na spoločenskom živote zmysluplným spôsobom. Ďalšia skupina sa pozerá na dobrovoľníctvo cez optiku skupiny a skúma, zvyrazňuje jeho prínos pre komunitu. Podľa Kirstie McAllum je tento kontrast medzi individuálnym a kolektívnym vnímaním dobrovoľníctva problematický, pretože evokuje jednorozmernosť týchto kategórií bez akejkoľvek komplexnosti.

Podľa Paula Dekkera a Loeka Halmana (2003, citované podľa Frič – Pospíšilová a kol. 2010) však môžeme nájsť v rôznych definíciách minimálne tri

spoločné prvky: dobrovoľníctvo je nepovinné, neplatené a je v prospech iných. Štvrtým, menej častým definičným prvkom, je podľa nich organizačný kontext dobrovoľníctva. P. Dekker a L. Halman však zároveň upozorňujú na skutočnosť, že analýzy definícií dobrovoľníctva nachádzajú obvykle nejasnosti vo všetkých troch kľúčových bodoch.

Louis A. Penner zdôrazňuje, že dobrovoľnícka činnosť nie je vykonávaná pre blízke osoby (rodinu a priateľov), pretože taká pomoc obvykle obsahuje silný prvok reciprocity a pocitu povinnosti a preto nie je slobodne zvolená. Z rovnakého dôvodu je podľa neho podstatný organizačný kontext dobrovoľníctva, ktorý umožňuje vytvoriť vzťah s prakticky neznámymi ľuďmi. Dlhodobosť a plánovanosť zároveň odlišuje dobrovoľnícku činnosť od iných foriem prosociálneho konania, akými sú napríklad okamžitá pomoc človeku v núdzi (Penner 2002, citované podľa Frič – Pospíšilová a kol. 2010).

Dobrovoľníctvo a mimovládne organizácie na území Slovenska

V tejto časti štúdie prechádzam ku charakteristike dobrovoľníckej činnosti na Slovensku. V rámci toho ozrejším aj stručný vývoj mimovládneho sektora na našom území, keďže ten hrá podstatnú rolu v otázke organizovanej dobrovoľníckej činnosti.

Výrazným míľnikom tejto problematiky na území Slovenska je pád socializmu v roku 1989. Za totalitného režimu bola totiž tradícia organizovanej dobrovoľníckej práce násilne prerušená a činnosť všetkých foriem nezávislých organizácií bola cieľavedomo a systematicky redukovaná a kontrolovaná (Brozmanová Gregorová 2009: 13).

Po roku 1989 sa enormne zvýšil záujem rôznych vedných odborov o problematiku dobrovoľníctva. V tomto období sa realizovalo viacero reprezentatívnych výskumov, ktoré sa snažili získať prehľad o miere zapájania sa občanov do dobrovoľníckych aktivít. Výskum IVO z roku 2003 bol napríklad zameraný na oblasť uplatnenia dobrovoľníkov. Najviac ich podľa neho pôsobilo v nasledujúcich sférach: náboženstvo a cirkevné aktivity (13%), komunitný rozvoj (12%), šport a rekreácia (9%), školstvo, vzdelávanie, veda (9%), kultúra a umenie (7%), sociálne služby ľuďom v núdzi (7%), životné prostredie (7%) a zdravie (7%). Čo sa týka subjektov, pre ktoré dobrovoľníci a dobrovoľníčky pracovali, výskumy v roku 1998 a v roku 2003 preukázali, že najväčší priestor pre zapojenie dobrovoľníkov poskytujú mimovládne organizácie (v roku 2003 pre ne pracovalo 25% dobrovoľníkov), nasledujú orgány štátnej správy

a samosprávy (17%) a kostoly a iné bohoslužobné miesta (14% dobrovoľníkov) (Brozmanová Gregorová – Mračková 2008).

Ako aj tieto výskumné zistenia dokazujú, pri téme organizovaného dobrovoľníctva treba zdôrazniť dôležitosť mimovládnych organizácií. Sú formálne stanovené, autonómne, chránené zákonom a ich členmi sú občania, ktorí v nich pôsobia z vlastnej slobodnej vôle. Mimovládny sektor zahŕňa širokú škálu oblastí pôsobenia, napríklad miestne organizácie; organizácie na ochranu ľudských práv či na starostlivosť o seniorov a zdravotne postihnutých; vzdelávacie alebo kultúrne združenia; náboženské organizácie; športové a rekreačné kluby a mnohé iné (Linden 2008: 20).

Pád bývalého režimu mal za dôsledok naštartovanie združovania. Začali vznikať nielen nové politické strany, ale nové organizácie si zakladali aj umelci, žurnalisti, podnikatelia a aktivisti v oblasti ľudských práv. Rodili sa i desiatky rozličných ad hoc iniciatív, lokálnych aj celoštátnych a vynárali sa svojpomocné i vzájomnoprospesné skupiny a združenia (Bútora et al. 2012: 17-18). Tento trend začal byť narušovaný od roku 1995, kedy sporadické útoky proti niektorým predstaviteľom občianskych organizácií prerástli do systematického ťaženia. Pokusy vládnej moci obmedziť priestor na pôsobenie občianskych organizácií postupne prekročili prah únosnosti a spolu s ďalšími porušeniami demokratických princípov vychýlili Slovenskú republiku z dráhy transformácie. V dôsledku toho sa však mimovládny sektor zmobilizoval, posilnil a začal spolupracovať s ostatnými zložkami občianskej spoločnosti, napríklad s nezávislými médiami, opozičnými politickými stranami, odbormi či s niektorými predstaviteľmi cirkví (Bútora et al. 2012: 20-22).

V posledných rokoch v mnohých oblastiach vzrástlo dobrovoľníctvo a občiansky aktivizmus na Slovensku. Rozvíja sa formálne a neformálne dobrovoľníctvo, predovšetkým v sociálnej a environmentálnej sfére a v oblasti kultúry. Zvýšila sa participácia občanov v rámci miestneho rozvoja a aktivizujú sa aj profesijné a sektorové organizácie, ktoré často vstupujú do legislatívnych procesov a bojujú za svoje práva a záujmy. Zároveň sa rozvíjajú aktivity mimovládnych organizácií v sociálnej oblasti zamerané predovšetkým na starostlivosť o seniorov, chorých a na prevádzkovanie hospicov a krízových centier (Bútora et al. 2011: 1).

Jerzy Karyłowski: endocentrický a exocentrický altruizmus

Na úvod časti charakterizujúcej teoretický rámec práce treba podotknúť, že rôzne vedné disciplíny (predovšetkým filozofia, sociológia, psychológia,

sociobiológia, evolučná biológia a ekonomika) nazierajú na altruizmus² rôznym spôsobom. Rozdiely v definíciách tohto konceptu pritom nie sú prítomné len medzi jednotlivými disciplínami, ale aj v rámci nich. Jane Allyn Piliavin tvrdí, že psychológovia neboli schopní zhodnúť sa na jednej všeobecne platnej definícii, no všetky existujúce majú dva relatívne spoločné črty: zámary a množstvo výhod a náklady aktéra (Piliavin – Charng 1990: 29). Nazeranie sociálnych vied na altruizmus vo všeobecnom zmysle ilustruje definícia Charlesa Daniela Batsona, ktorá tvrdí, že činnosť je altruistická vtedy, ak je jej konečným cieľom zlepšenie stavu inej osoby (Batson 1987).

Mnohé teórie o altruizme však nazierajú na túto problematiku pomerne jednostranne a vychádzajú z rôznych zovšeobecnení. Často sa venujú napríklad protikladu medzi altruizmom a egoizmom, či zdôvodneniu odmietavého postoja voči existencii tzv. čistého altruizmu. Za nástroj analýzy mojich výskumných zistení som zvolil rozdelenie Jerzyho Karyłowského z dôvodu, že ma zaujímali reflektované motivácie jednotlivcov. Tieto motivácie môžu vychádzať z viacerých zdrojov, pričom niektoré môžu byť zamerané skôr na potreby samotného aktéra, iné zas na potreby druhej strany. Za silnú stránku vybranej tézy považujem práve to, že je založená na uvedomení si tejto skutočnosti a na základe toho definuje dva typy motivácií, ktorých pomer sa však môže líšiť na úrovni konkrétnych rozhodnutí a aktov jednotlivcov.

Poľský sociálny psychológ J. Karyłowski zastáva názor, že schopnosť vedcov rozlišovať medzi rôznymi altruistickými motiváciami na empirickej úrovni je slabá. Je to tak jednak z dôvodu, že jeden akt altruistického správania môže byť motivovaný súčasne z rôznych zdrojov a pomocou rôznych mechanizmov. Ďalším dôvodom je aj nedostatočné pochopenie rozdielov medzi jednotlivými motivačnými mechanizmami aj na teoretickej úrovni (Karyłowski 1984: 139-140).

Karyłowski vo svojej teórii definoval dva typy altruizmu – endocentrický a exocentrický. Endocentrická forma altruizmu podľa neho odkazuje na pomoc, ktorá vychádza z úvah týkajúcich sa osoby samotného aktéra. To znamená, že v tomto prípade pomáhame, aby sme sa sami cítili lepšie, alebo aby sme predišli pocitom viny či iným negatívnym emóciám. Altruistické správanie je teda endocentricky motivované do tej miery, kým je kontrolované

2 Pre podrobnejší prehľad o teóriách týkajúcich sa altruizmu pozri napríklad Piliavin – Charng (1990) alebo Batson (1987).

snahou dosiahnutia želaných zmien alebo zamedzenia neželaných zmien v sebaobrazu pomáhajúceho. Na druhej strane, v prípade exocentrického altruizmu zdroj uspokojenia spočíva len v zlepšení stavu inej osoby v prípade núdze. Altruistické správanie jednotlivca je teda motivované exocentricky do tej miery, kým je riadené očakávaniami žiaducich zmien alebo zamedzením nežiaducich zmien stavu inej osoby (Karyłowski 1984: 141).

Karyłowski prináša konkrétne príklady na tieto dva typy altruistických motivácií. Predstavme si príbeh mladej ženy Olgy, ktorá na povale svojho domu našla svoj starý, no ešte funkčný bicykel z detských čias. Najprv ho chce predat' a dosiahnuť tak finančný zisk, potom si však spomenie na nedávno videný oznam o tom, že miestny úrad vyhlásil zbierku z príležitosti Dňa detí pre deti zo sociálne slabších rodín. Olga premýšľa, ako sa má zachovať. Altruistické výroky skôr endocentrického typu by boli napríklad nasledovné: *„nebudem spokojná sama so sebou, ak ten bicykel predám“*, *„budem sa cítiť lepšie, ak ten bicykel ponúknem do zbierky“* alebo *„mala by som prekonať svoj materialistický pohľad na svet a bicykel radšej darovať, než predat'“*. Výroky skôr exocentrického typu by boli: *„tie deti budú šťastné keď zistia, že sa o nich niekto zaujíma“*, *„môj bicykel prinesie deťom veľa zábavy“* alebo *„viem si predstaviť, ako zle sa tie deti musia cítiť a ako ich môže potešiť nový bicykel“* (Karyłowski 1984: 143).

Jerzy Karyłowski však touto teóriou netvrdí, že existujú čisto endocentrickí alebo exocentrickí jedinci pokiaľ ide o altruizmus. Jeho tézou je, že niektorí ľudia sú vo svojich altruistických pohnútkach viac endocentrickí, iní viac exocentrickí. Rovnako je podľa neho pravdepodobné, že daný akt altruistického správania je motivovaný čiastočne endocentricky a čiastočne exocentricky, mení sa len pomer týchto dvoch typov motivácií (Karyłowski 1984: 142).

Výsledky výskumu

V úvode časti o výsledkoch výskumu predstavím, ako vo všeobecnosti vnímajú informátori dobrovoľníctvo a nezištnosť. Neskôr prejdem k podrobnejšiemu opisu zistených konkrétnych motivácií k dobrovoľníckej činnosti a v skratke aj k výhodám a nevýhodám dobrovoľníctva vo vnímaní informátorov.

Jedným zo základných princípov dobrovoľníctva je podľa informátorov to, že zaň aktéri nedostávajú odmenu. Tento princíp odznel v skoro každom rozhovore a počas nich býval niekedy opakovane zdôraznený. Najčastejšie

zaznievali vo výpovediach respondentov slovné spojenia ako „*bez nároku na odmenu*“ alebo „*bez nároku na honorár*“. Pod týmito výrazmi chápali informátori vo väčšine prípadov finančnú odmenu; odmenou však podľa nich môžu byť aj iné, nemateriálne benefity ako napríklad prestíž, uznanie, spoznanie nových ľudí, dobrý pocit, atď. Respondenti pri téme dobrovoľníctva často narábali s termínom „*nezištnosť*“. Najčastejšie prevládajúca „definícia“ nezištnosti u respondentov by sa dala ilustrovať slovami jednej z informátoriek: „*niečo niekomu dať a neočakávať nič*“. Podstata nezištnosti vo všeobecnom zmysle tkvie podľa väčšiny informátorov práve v tom, že ľudia neočakávajú za svoju činnosť žiadnu odplatu alebo odmenu.

Ďalším znakom dobrovoľníctva je podľa niektorých „*osoh celej spoločnosti*“. Ten spočíva najmä v pomoci, keďže dobrovoľnícka činnosť má väčšinou v sebe nejakú formu pomoci, prosociálneho konania alebo participácie.

Cieľom môjho výskumu bolo zistiť dva typy informátormi reflektovaných motivácií. Termín „reflektované“ používam zámerne, keďže časť motivácií človeka sa odohráva na nevedomej úrovni. Zistiť tieto nevedomé motivácie je veľmi náročné a vyžaduje to jednak prístupy iných vedných disciplín, a tiež omnoho rozsiahlejší terénny výskum založený najmä na veľkom množstve zúčastnených pozorovaní. Preto zameriavam svoju pozornosť na tie motivácie, ktoré sú dobrovoľníkmi uvedomené a deklarované.

Prvý spomínaný typ by sa dal v skratke nazvať prvotnými motiváciami. Ide o faktory a motívy, ktoré informátorov viedli k tomu, aby sa začali venovať dobrovoľníctvu ako takému, t.j. svojej prvej dobrovoľníckej činnosti. Druhým typom sú motivácie, ktoré dobrovoľníkov vedú k tomu, aby sa naďalej, a teda v prípade väčšiny opýtaných až do súčasnosti, venovali dobrovoľníckej činnosti. Táto forma motivácií by sa dala nazvať aj motiváciami k pokračovaniu v dobrovoľníckej činnosti. Dôležité je v tomto smere aj odlišné časové hľadisko ich hodnotenia informátormi. Pomenovávanie motivácií rozhodnutia začať s dobrovoľníctvom je hodnotením udalosti, ktorá sa stala v minulosti, kým v druhom prípade je to skôr hodnotenie súčasnosti, príp. v niektorých prípadoch nedávnej minulosti. Práve toto časové hľadisko som využíval aj pri kladení otázok v rozhovoroch.

Výskum ukázal, že druhý typ motivácií môže v značnej miere súhlasiť s informátormi pomenovanými výhodami ich dobrovoľníckej činnosti. Ak dobrovoľníka baví jeho činnosť a prináša mu konkrétne výhody, môže to byť zároveň aj motiváciou k jej vykonávaniu. To však v kontexte môjho výskumu neznamena, že informátormi reflektované konkrétne výhody musia byť zákonite a automaticky aj motiváciami. Tieto dve kategórie (informátorom

vypovedané motivácie a výhody) nemožno automaticky stotožniť. Počas rozhovorov som sa pýtal rôznymi spôsobmi aj na motivácie a výhody dobrovoľníckej činnosti. Čo je podstatné, z odpovedí vyplynulo, že mnohé faktory vystupujú v oboch týchto kategóriách.

Je dôležité podotknúť aj skutočnosť, že jednotlivé informátormi spomenuté motívy sa nevyskytovali vo výpovediach dobrovoľníkov „osamote“. Bolo ich spomenutých viac; tvoria tak istý súbor motívácií vedúcej človeka k dobrovoľníckej činnosti.

Motivácie rozhodnutia začať s dobrovoľníckou činnosťou

Informátormi najčastejšie spomínané „prvotné“ motivácie dobrovoľníckej činnosti by sa dali zhrnúť jedným slovom – sebarealizácia. Ide však o veľmi komplexný termín, pod ktorým sa „schováva“ mnoho konkrétnejších motívov, pričom ich veľkú časť nemožno od seba úplne oddeliť.

Medzi najčastejšie spomínané patrí potreba tráviť čas zmysluplne. Väčšina opýtaných dobrovoľníkov začalo s dobrovoľníctvom počas štúdia na strednej škole. V mnohých prípadoch informátori hľadali nejaký spôsob trávenia času a realizácie popri škole a tak sa dostali k dobrovoľníctvu. Túto motiváciu reprezentuje slovné spojenie „*byť súčasťou niečoho*“, ktoré viackrát odznelo počas rozhovorov. Dobrovoľnícku činnosť možno považovať za istý druh záujmovej činnosti, dobrovoľníci si totiž sami môžu vybrať oblasť pôsobenia na základe svojich preferencií a záujmov. Dobrovoľníci sa tak v rámci svojej činnosti často venujú svojim záľubám a dobrovoľníctvo je tak pre nich často zároveň aj „hobby“. Aj samotná činnosť, ktorú dobrovoľník vykonáva, môže zaujímať funkciu dôležitej prvotnej motivácie. Niektorí informátori sa chceli venovať nejakej konkrétnej činnosti a táto potreba ich priviedla k dobrovoľníctvu. Možno povedať, že väčšina pri dobrovoľníctve aj ostala a postupne sa začala sa venovať aj iným typom aktivít.

Ďalšiu zistenú motiváciu nemožno úplne oddeliť od tej predchádzajúcej. Ide o potrebu zažiť niečo a získať nové zážitky. Kým predchádzajúci motív vychádzal skôr zo samotnej dobrovoľníckej činnosti, táto často súvisí skôr s jej sprievodnými javmi alebo dôsledkami a zároveň značne súvisí s ďalšími dvomi dôležitými a často spomínanými motívmi vykonávania dobrovoľníckej činnosti, konkrétne so spoznávaním nových ľudí a nových miest.

Dobrovoľníctvo mladých ľudí je väčšinou skupinovou činnosťou, v rámci ktorej dobrovoľníci prichádzajú do kontaktu s inými ľuďmi a stávajú sa členmi komunity. Získavajú tak neraz aj nové známosti, priateľstvá, prípadne aj

partnerské vzťahy. Časť týchto väzieb pretrváva aj po skončení participácie v danej dobrovoľníckej činnosti. Vytváraniu týchto vzťahov napomáha aj to, že dobrovoľníci v rámci určitej komunity sú väčšinou v podobnom veku a spájajú ich aj podobné záujmy. Ďalším lákadlom dobrovoľníckej činnosti pre mladých ľudí je možnosť cestovania. Deje sa to najmä cez tzv. workcampy, čo je v posledných rokoch rozšírený spôsob dobrovoľníckej činnosti aj na Slovensku. V rámci nich skupina dobrovoľníkov organizovane vycestuje do nejakej lokality buď v rámci domovskej krajiny alebo v zahraničí a tam sa venuje dobrovoľníckej činnosti pod vedením tzv. „lídrov“. Táto podoba dobrovoľníctva ponúka pre mladých ľudí možnosť cestovať bez nutnosti platiť cestovné náklady a väčšinou ponúka aj ubytovanie zadarmo, príp. nejaký príspevok na život. Workcampy boli pre niektorých opýtaných dobrovoľníkov dokonca prvou dobrovoľníckou skúsenosťou a v tomto prípade tvorila jednu z hlavných motivácií práve možnosť cestovania.

„Ono to bolo skôr také spontánne, keď som prvýkrát prišla do kontaktu s dobrovoľníctvom. Po strednej škole som mala dlhé prázdniny a chcela som ho využiť nejak zmysluplne a od malička som chodila do letných táborov a od mamy som sa dozvedela o možnosti ísť do zahraničia. Aj zažiť niečo nové a spoznať nových ľudí.“ (Ž, 23)³

Treba dodať, že táto ekonomická výhoda možnosti v podstate zadarmo cestovať je prítomná aj v prípade dobrovoľníckej práce na rôznych kultúrnych, či športových podujatiach a u niektorých informátorov tvorilo aj jednu z prvotných motivácií, keďže ich prvou dobrovoľníckou skúsenosťou bol práve takýto typ podujatia. Dobrovoľníci participujúci na festivaloch, koncertoch či športových podujatiach majú možnosť byť prítomní bez potreby kúpiť si vstupenku a po splnení svojich pracovných povinností majú možnosť „premeniť sa“ na návštevníkov a divákov určitého podujatia, čo samo o sebe môže tvoriť jednu z lákadiel pre tento typ dobrovoľníckej činnosti.

Cestovanie do zahraničia nás dostáva k ďalšej viackrát spomínanej motivácii – k snahe zdokonaľiť sa v nejakom jazyku (väčšinou v angličtine), príp. sa ho naučiť. Táto motivácia je prítomná najmä v prípade spomínaných workcampov. Výskum ukázal, že mladí ľudia si často uvedomujú dôležitosť ovládania cudzích jazykov a v dobrovoľníctve vidia jeden zo spôsobov, ako sa ich učiť.

3 Pri výpovediach informátorov používam anonymizáciu, v ktorej „Ž“ alebo „M“ značí ich pohlavie a nasledujúce číslo ich vek.

Viackrát spomenutou motiváciou je aj získavanie skúseností. Dobrovoľnícka činnosť je totiž pre mladých ľudí cennou skúsenosťou, ktorá ich môže formovať. Nemusí ísť však len o záujmovú činnosť, niektorí respondenti vnímajú dobrovoľníctvo aj ako akúsi prípravu do života, resp. do pracovného života. Dobrovoľníci sa počas svojej činnosti učia nové veci (napr. ako riešiť problémy a konflikty), získavajú pocit zodpovednosti a zlepšujú sa v komunikácii.

„Keď som išiel ku chalanom na stretko, tak tam som mal očakávania, že do istej miery sa môžem zoznámiť s mladými chalanmi a vyslovene s takými prvými krokmi k výchove mladého dieťaťa. A do istej miery sa mi to aj splnilo, že naozaj som sa niečo naučil, ako sa mladí chalani správajú, čím ich zaujať, aké majú obvyklé problémy.“ (M, 22)

V prípade, že dobrovoľník pôsobí v obore, ktorý vyštudoval a ktorému by sa chcel venovať aj v budúcnosti, je výhodou aj získavanie skúseností a zručností do pracovného života. Pre mnohých je totiž dobrovoľníctvo akýmsi „mostíkom“ medzi študentským a pracovným životom a niektorí si vedome vyberajú takú dobrovoľnícku prácu, ktorá pre nich môže slúžiť ako prax do pracovného života. Faktor nových skúseností a osobnostného rozvoja sa však vo výrazne väčšej miere vyskytoval ako spätne hodnotená výhoda dobrovoľníckej činnosti, než ako prvotná motivácia.

Opakovane spomenutou, hoci o niečo menej častou motiváciou, je aj kontext pomoci. Dobrovoľníctvo väčšinou súvisí s nejakou formou pomoci alebo prosociálneho konania, čo je taktiež jednou z motivácií vo vnímaní respondentov.

V kontexte prvotných motivácií dobrovoľníctva treba spomenúť aj ďalší dôležitý a respondentmi viackrát pomenovaný faktor, ktorý však zakladajúc na výpovediach informátorov považujem skôr za akési „nasmerovanie“ k dobrovoľníctvu alebo impulz, než za konkrétnu motiváciu. Týmto faktorom je vplyv okolia. Približne tretina opýtaných spomenula nejakú osobu, viacero osôb alebo inštitúciu, ktorá ich nejakým spôsobom nasmerovala k dobrovoľníckej činnosti. Konkrétne to boli vplyvy kamarátov, rodiny, učiteľky v škole, samotnej strednej školy a v jednom prípade aj vplyv médií. Vplyv okolia bol väčšinou prítomný vo forme odporúčania a poskytnutia konkrétnych informácií, napríklad možností vykonávania dobrovoľníckej činnosti. Z toho dôvodu ide skôr o akési nasmerovanie, než o motiváciu, pretože k prihláseniu sa na konkrétnu formu dobrovoľníctva musel byť prítomný u informátorov aj nejaký súbor horeuvedených prvotných motivácií. To však neznižuje dôležitosť vplyvu okolia, pretože bez tohto nasmerovania a prvotného impulzu by sa

niektorí dobrovoľníci možno ani nezačali venovať dobrovoľníctvu, prípadne by sa k tejto činnosti dostali neskôr a za iných okolností.

Motivácie dlhodobejšej dobrovoľníckej činnosti

Týmto sa dostávam ku konkrétnym podobám druhého typu motivácií – teda motivácií k pokračovaniu s dobrovoľníckou činnosťou a k venovaniu sa dobrovoľníctvu dlhodobejšie. Aktéri vstupujú do dobrovoľníctva s istými motívami a očakávaniami (aj keď tie nemusia byť zákonite uvedomené a verbalizované) a ak sa ich očakávania splnia, motivuje ich to do ďalšieho vykonávania dobrovoľníckej činnosti.

Najčastejšie spomínané motivácie tohto druhu súvisia so skutočnosťou, že dobrovoľníci sa stávajú členom komunity a práve to je dôležitým „hnacím motorom“ vykonávania tejto činnosti. Zahŕňa to jednak udržiavanie kontaktu s priateľmi a známymi v rámci tejto komunity, ale aj spoznávanie nových ľudí. Pre časť informátorov je dobrovoľníctvo jedinou príležitosťou stretnúť sa a tráviť čas s niektorými svojimi kamarátmi. Viacerí respondenti spomenuli aj spolupatričnosť, ktorú pociťujú spolu s ostatnými dobrovoľníkmi. Ako som už spomenul, dobrovoľníkov väčšinou spája okrem konkrétnej dobrovoľníckej činnosti aj podobný vek a záujmy, čo taktiež napomáha k vytváraniu a pretrvávaniu väzieb medzi nimi.

„Najviac ma baví asi ten pocit, že spolu niečo tvoríme ako skupina ľudí, ako komunita a že nám navzájom na sebe záleží. Pocit komunity je pre mňa dôležitý.“
(Ž, 24)

Ďalšou dôležitou motiváciou je zmysluplné využitie času. Tento motív (podobne ako mnohé iné) teda hrá dôležitú rolu nielen pri rozhodnutí začať s dobrovoľníctvom, ale aj v pokračovaní v tejto činnosti. Dobrovoľníci sa spravidla venujú činnosti, ktorá ich baví a naplňuje, čo je zároveň aj motiváciou vykonávania tejto činnosti.

Ďalší často spomínaný faktor by sa dal v skratke pomenovať ako dobrý pocit z pomoci a zo samotnej dobrovoľníckej činnosti. Výskum ukázal, že tento motív je častejšie prítomný v podobe „hnacieho motora“ vykonávania dobrovoľníctva, než pri rozhodnutí začať s dobrovoľníctvom. Kým ako prvotnú motiváciu ho pomenovali 4 informátori, v prípade desiatich opýtaných hrá rolu v tom, že sa dobrovoľníckej činnosti venujú naďalej. Domnievam sa, že dôvod tejto skutočnosti tkvie v tom, že ide o dôsledok dobrovoľníckej aktivity, t. j. aktéri ho pociťujú až vtedy, keď sa dobrovoľníctvu začnú venovať. Zároveň treba podotknúť, že koncept „dobrého pocitu“ nie je mojím analytickým

termínom, pretože toto slovné spojenie často odznievalo počas rozhovorov z úst respondentov. Títo informátori teda cítia uspokojenie z toho, že v rámci svojej dobrovoľníckej činnosti pomáhajú a robia niečo, čo ich baví a v čom vidia zmysel a zároveň si toto uspokojenie aj uvedomujú. A nielen že si ho uvedomujú, ale zároveň ho aj pomenovávajú ako jednu z motivácií (a ako neskôr ukážem, aj výhod) vykonávania dobrovoľníckej činnosti.

„Aby som to zhrnul, venujem sa mu preto, lebo mi prináša dobrý pocit zo zmysluplne stráveného času a z pomoci tým, ktorý o pomoc stoja a potrebujú ju. A taktiež ma baví to, čomu sa venujem, teda oblasť poradenstva.“ (M, 24)

Doteraz spomenuté motívy vo výpovediach informátorov dominovali a odzneli (či už jednotlivo alebo v rôznych kombináciách) skoro v každom rozhovore. Týmto sa dostávam k ďalším motívom, ktoré síce boli spomínané menej často, stále sú však relevantné. Ďalší motivačný faktor dobrovoľníctva súvisí so skúsenosťami – v tomto prípade aj s ich získavaním a odovzdávaním. Osobnostný rozvoj a získavanie skúseností sa vo výpovediach vyskytovalo v pozícii oboch spomínaných typov motivácií a aj výhod dobrovoľníckej činnosti. Na druhej strane, odovzdávanie skúseností je jednou z motivácií dobrovoľníckej činnosti najmä u tých, ktorí pôsobia v nejakej „vedúcej“ pozícii. V prípade môjho výskumu ide o vedúcich rôznych táborov pre deti, či mladých ľudí alebo o vedúcich workcampov. Ide o dobrovoľníkov, ktorí tieto tábory a workcamps väčšinou sami absolvovali a pomocou školení či skúsenosťami sa postupne dopracovali do vedúcich pozícií.

Pri skúmaní dobrovoľníctva nemožno ignorovať ani vplyv viery a náboženstva. Mnohé náboženské spolky a združenia sa zapájajú do dobrovoľníckej činnosti a ich členovia spájajú tzv. kresťanské hodnoty (napr. nezištnosť a pomoc iným) s hodnotami dobrovoľníctva. Vierovyznanie teda môže vystupovať aj ako zdroj motivácie u konkrétneho jednotlivca. V mojom výskume sú zahrnutí dvaja informátori, ktorí sa venujú dobrovoľníctvu pod záštitou nejakého náboženského združenia. Jeden z nich spomenul medzi motiváciami aj vplyv vierovyznania, hoci skôr nepriamo. Častejšie sa vo výpovediach týchto informátorov vyskytovali skôr zmienky o potrebe pomôcť, nezištnosti a „*snahe robiť niečo správne*“. Takýto malý počet informátorov nedáva priestor na vyvodzovanie akýchkoľvek záverov, otázka vplyvu vierovyznania na motivácie dobrovoľníkov by si vyžadovala rozsiahlejší výskum. U veriacich dobrovoľníkov môže byť vierovyznanie jedným z motivácií vykonávania tejto činnosti; dobrovoľníci si však nemusia zákonite uvedomovať túto skutočnosť a verbalizovať ju, resp. spájať priamo so svojím vierovyznaním.

Reflektovanie takýchto motivácií môže u nich prebiehať napríklad aj odvolávaním sa na spomínané hodnoty nezištnosti a snahy konať dobro.

Dôležitým sprievodným javom dobrovoľníctva z pohľadu jeho aktérov je spätná väzba. Dobrý pocit z pomoci či zo samotnej práce totiž niekedy nestačí; dobrovoľníci často čerpajú energiu a záujem pokračovať vo svojej činnosti aj z uznania a spätnej väzby svojho okolia. No stáva sa, že ich okolie si „zvykne“ na ich dobrovoľnícku činnosť, začne ju brať automaticky, príp. začne od dobrovoľníkov priam až očakávať, že sa tejto činnosti budú venovať naďalej. To môže mať za následok nedostatok pozitívnej spätnej väzby pre dobrovoľníka, demotiváciu alebo dokonca tzv. syndróm vyhorenia. Deje sa to najmä u dobrovoľníkov, ktorí vykonávajú dobrovoľnícku činnosť dlhšie a venujú jej veľa času a energie. Počas výskumu som sa rozprával s niekoľkými dobrovoľníkmi, z ktorých výpovedí vyplynulo, že trpia nedostatkom spätnej väzby. Jeden z nich sám od seba povedal, že prešiel syndrómom vyhorenia. V prípade týchto dobrovoľníkov platí, že dobrovoľníctvo ich dostatočne nenaplnia a postrádajú z neho radosť. Títo informátori sa však naďalej venovali, či venujú dobrovoľníckej činnosti, hoci niekedy sami nevedia odpovedať na otázku „prečo?“ Tento jav by som analyticky nazval akousi zotrvačnosťou. Podstatnú rolu v nej môžu hrať očakávania okolia, ktoré môžu vytvárať na dobrovoľníka tlak, ale vychádzať môže aj zo samotného dobrovoľníka, ktorý síce nie je adekvátne motivovaný a jeho činnosť mu neprináša dostatočnú radosť, predsa však v istom zmysle nedokáže „zanechať“ svoju dobrovoľnícku činnosť. Túto zotrvačnosť teda nemožno nazvať motiváciou, keďže je dôsledkom práve istej miery demotivácie. Je však činiteľom, ktorý hrá rolu u niektorých dobrovoľníkov v tom, že sa naďalej venujú dobrovoľníctvu.

„...asi najhoršie, čo sa môže stať na dobrovoľníctve, je vyhoretie. S tým sa asi stretne každý dobrovoľník, ktorý sa tomu dlhšie venuje. Keď človek nie že začne pochybovať o tom, čo robí, ale skôr robí veľa vecí a nedostáva dostatočnú spätnú väzbu, ktorá by ho poháňala, čo sa dobrovoľníkom stáva dosť často. Môže sa stať, že nedostane. A keď človek pracuje s ľuďmi, tak sa môže stať, že sa nepochopia a nechtiac si môžeme vzájomne ublížiť a môže dojsť k vypáleniu. Ale s odstupom času som si uvedomil, že som prešiel tým vypálením a stále sa chcem venovať týmto projektom. A eventuálne ich ešte ďalej rozvíjať.“ (M, 27)

Pre porovnanie uvádzam aj výsledky troch podobne zameraných výskumov. Jeden z nich, uskutočnený na Slovensku, napríklad ukázal, že dobrovoľníci najčastejšie spomínajú ako motivačné zdroje dobrovoľníctva „potrebu seberealizácie, pomoci iným, možnosti prejaviť svoje schopnosti, potrebu

obdarovávať, potrebu urobiť niekoho šťastným, mať sociálny kontakt, urobiť dobrý skutok, zmysluplne tráviť čas, byť akceptovaný v spoločnosti, vytvárať si nové vzťahy, odplatiť dobro, nájsť priateľov, naučiť sa niečo nové, citovo sa naplniť, mať pocit užitočnosti, poznávať nové veci a ľudí, cítiť spolupatričnosť..." (Mydlíková a kol. 2007: 17). Tieto zistené zdroje motivácií v značnej miere súhlasia s výsledkami môjho výskumu. Rovnako spomínajú potrebu seberealizácie a zmysluplného trávenia času, dôležitosť komunity a spoznávania nových ľudí, získavania skúseností a dobrého pocitu (nielen) z pomoci. Na rozdiel od mojich zistení však v týchto motivačných zdrojoch výraznejšie dominuje kontext pomoci, a to aj v zmysle exocentrického altruizmu, ktorý je reprezentovaný najmä potrebou „urobiť niekoho šťastným“.

Štyri najvýznamnejšie motívy podľa výskumu, ktorý vykonal R. Thomas Fitch na výskumnej vzorke dobrovoľníkov študujúcich na vysokej škole, sú: (1) dobrovoľníctvo dáva aktérom dobrý pocit a pocit satisfakcie, že pomáhajú iným; (2) znepokojenie dobrovoľníka nad stavom tých, ktorí sa majú horšie ako on; (3) spoznávanie ľudí a priateľstvá získané vďaka dobrovoľníckej činnosti a (4) pocit toho, že by niekto pomohol aj dobrovoľníkovi alebo jeho rodine, ak by sa ocitli v podobnej situácii (Fitch 1987).

R. Serow uskutočnil v roku 1991 výskum taktiež s dobrovoľníkmi študujúcimi na vysokých školách. Podľa jeho záverov vyše polovica z opýtaných určila ako významné aspekty participácie na dobrovoľníckej službe: potrebu dosiahnuť satisfakciu z pomáhania; začleniť sa do nejakej skupiny cez dobrovoľníctvo a pociťovanie povinnosti naprávať problémy v spoločnosti (Schondel – Boehm 2000, citované podľa Surovková 2006: 19).

Aj posledné dva výskumy mapujúce situáciu v USA ukázali význam komunity, dobrého pocitu a pomoci v otázke motivácií mladých dobrovoľníkov. Okrem toho však prinášajú aj motivačné faktory, ktoré z môjho výskumu nevyplynuli⁴ alebo vyplynuli len okrajovo.⁵ Dôvod tejto skutočnosti by si vyžadoval rozsiahlejšiu analýzu, môže však súvisieť s odlišným

⁴ Štvrtý bod výsledkov výskumu R. T. Fitcha, t.j. pocit toho, že by niekto pomohol aj dobrovoľníkovi alebo jeho rodine, ak by sa ocitli v podobnej situácii. Tento faktor, vychádzajúci z princípu reciprocity, nebol exaktne spomenutý ani jedným informátorom môjho výskumu.

⁵ „Znepokojenie dobrovoľníka nad stavom tých, ktorí sa majú horšie ako on“ a „pociťovanie povinnosti naprávať problémy v spoločnosti“ sa ojedinele vyskytovali vo výpovediach informátorov v pozícii zdôvodnenia potreby pomôcť jednotlivcom alebo spoločnosti.

sociokultúrnym kontextom, či s rozdielnou tradíciou dobrovoľníckej činnosti v USA.

Výhody a nevýhody dobrovoľníckej činnosti

Okrem motivácií bolo cieľom výskumu zistiť aj to, ako hodnotia informátori výhody a nevýhody, ktoré im prináša ich dobrovoľnícka činnosť. Táto štúdia je tematicky zameraná skôr na obširnejšie predstavenie zistených motivácií, pri tejto otázke však nemožno ignorovať ani výhody a nevýhody dobrovoľníctva vo vnímaní jeho aktérov. Medzi najčastejšie spomenuté výhody patria dobrovoľníctvom získané skúsenosti, ktoré sú pre aktérov využiteľné v súkromnom ale aj v pracovnom živote. Informátori hodnotia pozitívne aj skutočnosť, že tieto skúsenosti si môžu zapísať do svojich životopisov, čo im môže uľahčiť uplatnenie sa na pracovnom trhu. Dôležitým benefitom dobrovoľníckej činnosti je už aj spomínaný dobrý pocit. Dobrovoľnícka činnosť je prospešná aj z dôvodu, že ponúka mladým ľuďom možnosť sebarealizácie, trávenia času zmysluplne a získavania nových zážitkov. Ďalším dôležitým aspektom dobrovoľníckej činnosti vystupujúcim nielen v pozícii motivácie ale aj informátormi hodnotenej výhody, je skupinový rozmer tejto aktivity. Zopár jednotlivcov považovalo za výhody dobrovoľníckej činnosti aj možnosť zdokonaľiť sa v nejakom cudzom jazyku, možnosť cestovať a nadobudnúť prestíž v očiach okolia.

Možno tak vysloviť záver, že informátormi najčastejšie hodnotené výhody dobrovoľníctva sú získavanie skúseností; možnosť zapísať si dobrovoľnícke aktivity a skúsenosti do životopisu; dobrý pocit z dobrovoľníctva; sebarealizácia a možnosť trávenia času zmysluplným spôsobom; získavanie a udržiavanie priateľstiev a získavanie zážitkov.

Výskumom zistené výhody dobrovoľníckej činnosti z veľkej časti zodpovedajú šiestim základným funkciám dobrovoľníctva podľa E. Gil Clary a kol. (1998: 1517-1518). Prvou sú hodnoty dobrovoľníctva, keďže táto činnosť dáva priestor jednotlivcovi vyjadriť svoje hodnoty týkajúce sa altruistických a humanistických záujmov. Druhú funkciu dobrovoľníctva zhrnuli autori výrazom porozumenie. Konkrétne to z pohľadu dobrovoľníka zahŕňa možnosť získavania nových skúseností a uplatnenia vedomostí a schopností. Sociálna funkcia dobrovoľníctva odráža motív interakcií a vzťahov s ostatnými. Dobrovoľníctvo prináša príležitosť tráviť čas s priateľmi a zapájať sa do aktivít, ktoré sú okolím dobrovoľníka považované za dôležité a prospešné, čo aktérovi prináša pocit uznania a prestíž. Štvrtá funkcia dobrovoľníckej činnosti súvisí

s kariérou. Vykonávaním dobrovoľníctva získavajú aktéri cenné skúsenosti a zručnosti, vďaka ktorým sa môžu ľahšie uplatniť na pracovnom trhu. Ďalšia funkcia dobrovoľníctva sa spája s uspokojovaním motivácií zameraných na ochranu ega aktéra. Konkrétne môže ísť napríklad o znižovanie pocitu viny jednotlivca alebo riešenie jeho osobných problémov prostredníctvom vykonávania dobrovoľníctva. Michael. B. Frisch a Meg Gerard (1981) vo svojom výskume zistili, že niektorí dobrovoľníci Červeného kríža sa venujú tejto činnosti v prvom rade preto, aby unikli negatívnym pocitom. Posledná, šiesta funkcia dobrovoľníctva vychádza z výskumov, ktoré naznačujú, že pozitívna a negatívna nálada sú skôr od seba oddelenou dimenziou, než dva konce bipolárneho meradla. Okrem toho, tieto nálady ovplyvňujú ústretovosť človeka. Aj v prípade pozitívnej nálady je pomáhanie iným prostriedkom, ako tento stav udržať, prípadne ho ešte zlepšiť. Výskumy dobrovoľníctva taktiež ukázali, že niektorých dobrovoľníkov motivuje práve osobnostný rozvoj dosiahnutý pomocou tejto činnosti alebo pocit uspokojenia prameniacy z osobného rastu a sebaúcty. Kým predchádzajúca funkcia hovorila o ochrane ega a odstraňovaní negatívnych pocitov, táto sa sústreďuje na motivačný proces, ktorý sa sústreďuje na rast a vývoj ega a zahŕňa pozitívne procesy súvisiace s egom jednotlivca.

Približne tretina informátorov nevníma žiadnu nevýhodu, ktorá by im vyplývala z dobrovoľníckej činnosti. U ostatných je najčastejšie pomenovanou nevýhodou dobrovoľníctva jeho časová náročnosť. To je zároveň aj jeden z hlavných dôvodov, prečo dobrovoľníci aspoň na istý čas končia s dobrovoľníckou činnosťou. Viacerí sú totiž svojim životnými okolnosťami prinútení popri štúdiu aj pracovať a na dobrovoľníctvo im tak neostáva dostatok voľného času. Malá časť opýtaných hodnotí negatívne aj s tým súvisiacu skutočnosť, že ide o aktivitu, za ktorú nedostávajú finančné ohodnotenie. Nevýhodou dobrovoľníctva je pre niektorých aj to, že naň finančne doplácajú, pretože sami si musia uhrádzať časť svojich nákladov, výnimočne dokonca i nákladov na potreby spoločenstva, ktorému pomáhajú.

Interpretácia výsledkov výskumu

Po predstavení výsledkov výskumu prechádzam k ich interpretácii podľa téz J. Karyłowského. Na základe jeho rozdelenia možno povedať, že výrok reprezentujúci motivácie exocentrického altruizmu by bol: *„venujem sa dobrovoľníctvu, aby som pomáhal iným a chcem pomáhať iným, aby sa mali lepšie, aby sa zlepšil ich stav“*. Motivácia endocentrického altruizmu by sa dala

zhrnúť do výroku: „*venujem sa dobrovoľníctvu, aby som pomáhal iným a chcem pomáhať iným, aby som sa sám cítil lepšie (aby som získal prestíž a uznanie okolia, atď.)*“. V oboch prípadoch je teda prítomný motív pomoci, v tom prvom je však dôraz na situáciu a potreby iných, kým pri endocentrickom altruizme vychádzajú motivácie z potrieb samotného aktéra. V prípade egoistických motivácií by nemusel byť prítomný motív pomoci iným. Výrok by v tomto prípade mohol znieť napríklad: „*venujem sa dobrovoľníctvu, lebo chcem svoj voľný čas tráviť zmysluplne (chcem cestovať, chcem spoznať nových ľudí, atď.)*“.

Ak zameriame svoju pozornosť na informátormi spomenuté motivácie, len ich menšia časť sa javí ako altruistická. Konkrétne by sa tieto motivácie dali zhrnúť slovným spojením „*snaha alebo potreba pomôcť*“. Ostatné uvedené motivácie sú zamerané na samotného dobrovoľníka, vychádzajú z jeho potrieb a sú teda skôr egoistické. Snahu pomôcť považuje za svoju motiváciu približne štvrtina opýtaných, aj tí však uvádzali okrem nej aj ďalšie, skôr egoistické motívy. Jane Allyn Piliavin a Hong-Wen Charng (1990: 55) tvrdia, že dobrovoľníci zvyknú uvádzať „*altruistické*“ motivácie, ako napr. pocit záväzku voči komunite a potrebu pomôcť. Časté sú však aj dôvody orientované na samotného aktéra. Také sú napríklad záujem o danú aktivitu, získavanie pracovných skúseností, zlepšenie postavenia v rámci spoločnosti alebo získavanie nových kontaktov. Mnohé výskumy naznačujú, že sebarealizácia je často dôležitejším faktorom, než motívy, ktoré sa zdajú byť altruistické.

Ako som už naznačil, exocentricky altruistickou motiváciou podľa teórie Karyłowského by bola v prípade dobrovoľníctva potreba pomôcť iným vychádzajúca len z motivácie zlepšiť ich stav. Takáto motivácia sa sama o sebe nevyskytla ani u jedného respondenta. Ak aj bola spomenutá potreba pomôcť a ak aj táto potreba vychádzala skôr z exocentrickej tendencie zlepšiť stav iných, spájala sa ďalšími, skôr egoistickými motiváciami, keďže informátori spravidla vyslovili súbor viacerých motivácií. Dá sa povedať, že v prípade skúmaného typu dobrovoľníctva nemožno hovoriť čisto o exocentrickom altruizme. Tvrdiť však tým pádom automaticky, že ide o endocentrický altruizmus, je chybné. U niektorých opýtaných, ktorí viackrát zdôraznili ako jednu zo svojich motivácií pomoc iným, môže ísť skôr o takýto typ altruizmu.

Čo však v prípade väčšiny dobrovoľníkov, ktorí za svoje motivácie považujú potrebu sebarealizácie, cestovania, spoznania nových ľudí a iné motívy vychádzajúce čisto z ich vlastných potrieb? U nich kontext pomoci nebol medzi motiváciami vôbec spomenutý. Ak tomu tak bolo, tak skôr ako výhoda dobrovoľníckej činnosti v podobe dobrého pocitu (aj) z pomáhania iným. V týchto prípadoch sú motivácie vykonávania dobrovoľníckej činnosti skôr

prejavom egoizmu, keďže neboli spomenuté žiadne motivácie spojené s pomocou, či prosociálnym konaním, ktoré by sme mohli nazvať prejavmi aspoň endocentrického altruizmu v chápaní Karyłowského.

Domnievam sa, že u týchto dobrovoľníkov je dobrovoľníctvo prítomné skôr v podobe záujmovej činnosti a je vyvolávané skôr egoistickými motiváciami. Vykonávajú ju, pretože táto činnosť ich baví, majú o ňu záujem, ponúka im možnosť seberealizácie, dobrý pocit a iné signifikantné výhody.

Tým však nechcem popierať pozitívne hodnoty dobrovoľníctva ako napríklad pomoc a prosociálne konanie. Tvrdím však, že hoci predmetom alebo výsledkom dobrovoľníckej činnosti je väčšinou nejaká forma pomoci konkrétnym ľuďom, spoločnosti alebo prírode, tento kontext pomoci nemusí byť automaticky prítomný aj na úrovni motivácií. Dobrovoľníctvo má totiž okrem pomáhania i iné dôležité funkcie a výhody. Ide o činnosť, ktorá sa často odohráva v nejakej skupine a ponúka jednotlivcom možnosť seberealizácie, možnosť venovať sa niečomu, čo ich baví a naplňa, možnosť nabráť cenné skúsenosti do osobného či pracovného života a mnohé iné výhody. To všetko sú faktory, ktoré mladých ľudí motivujú k tomu, aby začali s dobrovoľníckou činnosťou a aby sa jej naďalej venovali.

Výskum teda ukázal, že hoci v predstavách ľudí sa dobrovoľníctvo veľmi často spája s nezištnosťou a altruizmom, v mnohých prípadoch táto spojitosť nemusí byť prítomná na úrovni motivácií dobrovoľníckej činnosti. Dobrovoľníci často chápú nezištnosť skôr v „materiálnom“ význame, t.j. ako činnosť, za ktorú nedostávajú financie a teda ju pokladajú za prejav nezištnosti. Iní zas vnímajú a reflektujú i iné formy nemateriálnych odmien, a preto tvrdia, že dobrovoľníctvo nemožno považovať za prejav nezištnosti. Nech už je názor konkrétneho jednotlivca akýkoľvek, v oboch prípadoch platí, že dobrovoľníci často rozmyšľajú o svojej činnosti v kontexte nezištnosti a používajú tento koncept pri hodnotení dobrovoľníckej činnosti.

Ak sa však na túto problematiku pozrieme cez optiku spomínaného rozdelenia na endocentrický a exocentrický altruizmus, zistíme, že dobrovoľníctvo sa môže spájať s altruizmom, no nemusí. A ak sa s ním aj spája, ide skôr o endocentrickú formu altruizmu. Niektorí dobrovoľníci reflektujú vo svojich motiváciách aj skôr altruistickú potrebu pomôcť iným alebo spoločnosti vo všeobecnom zmysle. Ani v ich prípade však nemožno hovoriť o exocentrickom altruizme, pretože zvyčajne je pomáhanie len jednou z viacerých skôr egoistických motivácií. Iní zas uviedli len egoistické motivácie jednoznačne prameniace z ich vlastných potrieb a túžob bez toho, aby spomenuli pri svojich motiváciách kontext pomáhania. Dobrovoľníkmi

reflektované motivácie dobrovoľníckej činnosti teda zväčša „oscilujú“ niekde medzi endocentrickým altruizmom v chápaní Karyłowského a egoizmom.

Záver

Zhrnúc výsledky výskumu možno povedať, že k najdôležitejším faktorom, ktoré motivujú dobrovoľníkov začať s dobrovoľníckou činnosťou patria potreba zmysluplného využívania voľného času; záujem o nejaký konkrétny typ dobrovoľníckej činnosti; potreba spoznávania nových ľudí; možnosť cestovať zadarmo alebo sa zadarmo zúčastniť nejakých kultúrnych či športových akcií; snaha zdokonaľiť sa v nejakom cudzom jazyku; potreba pomôcť a robiť niečo prospešné a potreba získavania skúseností do osobného i do pracovného života.

To, že dobrovoľníci ostali pri svojej činnosti a naďalej sa jej venujú, je motivované najmä potrebou získavať nové priateľstvá a kontakty, prípadne udržiavať tie už existujúce; tráviť čas zmysluplne; dobrým pocitom prameniacim z činnosti dobrovoľníka a potrebou získavať skúsenosti. Spomínaný „dobrý pocit“ odznieval z úst informátorov často a môže byť vyvolaný rôznymi zdrojmi. Môže vychádzať z pomoci, z vykonanej prospešnej a zmysluplnej aktivity, či zo samotného princípu dobrovoľníctva, ktorý sa vo vnímaní respondentov spája v prvom rade s konceptom nezištnosti. Malou časťou respondentov boli v kontexte motivácií spomenutá aj potreba zdokonaľiť sa v nejakom cudzom jazyku, možnosť cestovania a spoznávania nových miest.

Z analýzy získaného výskumného materiálu vyplýva, že v prípade skúmaného typu dobrovoľníctva nemožno hovoriť o exocentrickom altruizme v koncepcii Jerzyho Karyłowského, pretože ak aj bol medzi motiváciami konkrétného dobrovoľníka spomenutý kontext pomoci, vždy boli prítomné aj iné skôr egoistické motivácie. Mnohí navyše medzi svojimi motiváciami vôbec nespomenuli motiváciu pomoci a zlepšenia stavu iných.

Zistené skutočnosti naznačujú, že u veľkej časti informátorov má dobrovoľníctvo funkciu záujmovej činnosti, ktorej vykonávanie úzko súvisí s potrebou seberealizácie a trávenia času príjemným a zmysluplným spôsobom a kontext altruizmu a pomoci je prítomný častejšie v podobe dobrého pocitu (teda dôsledku pomoci) než vo forme motivácie.

Informátormi reflektované motivácie dobrovoľníckej činnosti sa teda spravidla pohybujú na priamke medzi endocentrickým altruizmom a egoizmom. Niektorí dobrovoľníci sú vo svojich reflektovaných motiváciách

viac altruistickí (v zmysle endocentrického altruizmu podľa koncepcie Jerzyho Karyłowského), iní viac egoistickí.

Štúdia bola vypracovaná z diplomovej práce pod vedením PhDr. Zity Škovierovej, CSc. v rámci projektu VEGA 1/0943/14 *Dobrovoľnícke aktivity a združovanie sa na Slovensku v 21. storočí*.

Literatúra

- BATSON, C. D. (1987). Prosocial motivation: Is it ever truly altruistic? In: L. Berkowitz (ed.). *Advances in experimental social psychology*, roč. 20, New York: Academic Press, s. 65-122.
- BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, A. (2009). *Analýza dobrovoľníctva na Slovensku*. Banská Bystrica: PF UMB, OZ Pedagóg, PDCS, o. z., PANET.
- BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, A. – MRAČKOVÁ, A. (2008). 10 rokov dobrovoľníctva na Slovensku. In: *Zborník z mezinárodnej konferencie „10 let rozvoje dobrovoľníctví – rehabilitace občanské činnosti“*. Kroměříž, 5. – 6. 5. 2008. Kroměříž: Klub UNESCO Kroměříž a Hestia – Národní dobrovoľnícké centrum, Praha, s. 23-32.
- BÚTORA, M. – BÚTOROVÁ, Z. – STREČANSKÝ, B. (2012). *Aktívne občianstvo a mimovládny sektor na Slovensku*. Bratislava: Včelí dom.
- BÚTORA, M. – BÚTOROVÁ, Z. – STREČANSKÝ, B. – ONDRUŠEK, D. – MESEŽNIKOV, G. (ed.) (2011). *Štúdia trendov vývoja občianskej spoločnosti na Slovensku*. Bratislava: IVO, CpF, PDCS.
- CLARY, E. G. – SNYDER, M. – RIDGE, R. D. – COPELAND, J. – STUKAS, A. A. – HAUGEN, J. – MIENE, P. (1998). Understanding and assessing the motivations of volunteers: A functional approach. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, roč. 74. (č. 6), s. 1516-1530.
- DEKKER, P. – HALMAN, L. (2003). Volunteering and Values: An Introduction. In: Dekker, P. – Halman, L. (eds.). *The Values of Volunteering. Cross-Cultural Perspectives*. New York: Kluwer Academic/ Plenum Publishers, s. 1-17.
- FITCH, R. T. (1987). Characteristics and motivations of college students volunteering for community service. In: *Journal of College Student Personnel*, roč. 28, s. 424-431.
- FRIČ, P. – POSPÍŠILOVÁ, T. a kol. (2010). *Vzorce a hodnoty dobrovoľníctví v české společnosti na začátku 21. století*. Praha: AGNES.

- FRISCH, M. B. – GERARD, M. (1981). Natural helping systems: A survey of Red Cross volunteers. In: *American Journal of Community Psychology*, roč. 9, s. 567-579.
- KARYŁOWSKI, J. (1984). Focus of attention and altruism: Endocentric and exocentric sources of altruistic behavior. In: E. Staub – D. Bar-Tal – J. Karyłowski – J. Reykowski (eds.). *Development and maintenance of prosocial behavior: International perspectives*. New York: Plenum.
- LINDEN, T. (2008). *Explaining Civil Society Core Activism in Post-Soviet Latvia*. Stockholm: Stockholm University.
- MALLUM, K. (2014). Meanings of Organizational Volunteering: Diverse Volunteer Pathways. In: *Management Communication Quarterly*, roč. 28. (č. 1), s. 84-110.
- MYDLÍKOVÁ, E. a kol. (2007). *Dobrovolníctvo – efektívna študentská prax*. Bratislava: ASSP.
- PENNER, L. A. (2002). Dispositional and Organizational Influences on Sustained Volunteerism: An Interactionist Perspective, In: *Journal of Social Issues*, roč. 58, s. 447-467.
- PILIAVIN, J. A. – CHARNG H. W. (1990). Altruism: A Review of Recent Theory and Research. In: *Annual Review of Sociology*, roč. 16., s. 27-65.
- SCHONDEL, C. K. – BOEHM, K. E. (2000). Motivational needs of adolescent volunteers. In: *Adolescence*, roč. 35. (č. 138), s. 335-344.
- SUROVKOVÁ, E. (2006). *Motivácia k dobrovolníctvu*. (diplomová práca) Masarykova univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií.
- WINKLER, T. (2016). *Mladí dobrovolníci v mimovládnych organizáciách (kontexty motivácií a altruizmu)*. (diplomová práca) FiF UK v Bratislave.

Dobrovoľnícke aktivity členov lokálnej komunity (na príklade založenia Národopisného múzea Sebechleby Stará Hora)

Volunteers activities of members of the local community (on the example of founding of Ethnographic Museum Sebechleby Stara Hora)

Dita Csütörtökyová

Mgr. Dita Csütörtökyová, PhD.
Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Katedra etnológie a muzeológie
Gondova 2, 814 99 Bratislava
dita70@gmail.com

Abstract: *This study deals with the importance and meaning of volunteering in local community. The author explores interconnection between volunteering and identity. She uses knowledge gained in her own fieldwork in Sebechleby and illustrates the study on the example of Národopisné múzeum Stará Hora. She summarizes the history of Národopisné museum Sebechleby Stará Hora and comparing it with current situation. Its starting point is the situation, when the local museum was sold to a private person. The main goal of the study is to investigate motivations of local inhabitants for volunteering work in the museum. The theoretical basis consists of volunteer area, social identification and cultural heritage. Interview and participant observation are used as main research method in the fieldwork.*

Keywords: *volunteering, local community, social identification*

Kľúčové slová: *dobrovoľníctvo, lokálna komunita, sociálna identifikácia*

Úvod

Sociálne spoločenstvá charakterizuje väčšia či menšia miera integrácie, spolupatričnosti a vzájomnej súdržnosti. Ich členov pritom spája vedomie príslušnosti a identifikácie s prostredím, v ktorom žijú. Dobrovoľníctvo možno vnímať ako ochotu jednotlivca alebo spoločenstva vlastnou aktivitou

zabezpečiť či podporovať iných členov alebo komunitu ako celok. Zároveň úzko súvisí so vzájomnou spoluprácou, pomocou, darovaním alebo napríklad dobročinnosťou (Škovierová 2006: 9-10).

Štúdia sleduje na príklade dobrovoľníckych aktivít vo vybranom lokálnom múzeu mieru zapájania miestnych obyvateľov do týchto činností spolu s ich hodnotiacimi postojmi k založeniu a prevádzke múzea. Opisuje príklad založenia a činnosti konkrétneho obecného múzea¹ (Národopisné múzeum Sebechleby Stará Hora v obci Sebechleby), ktoré vzniklo na báze dobrovoľníctva. Dobrovoľníctvo vnímam ako formu ľudskej aktivity, ktorú možno definovať ako neplatenú činnosť vykonávanú na základe slobodnej vôle v prospech iných. Dobrovoľníctvo vnímam ako spôsob podpory aktívnej občianskej participácie a záujmu o rozvoj komunity. Je to činnosť založená na osobnej motivácii a slobodnom rozhodnutí (Gregorová Brozmanová 2012: 8-15).

Cieľom štúdie je prezentovať dobrovoľnícke aktivity lokálnej komunity na príklade založenia a fungovania konkrétneho lokálneho múzea. Vo svojom výskume som mapovala hodnotiace postoje členov lokálnej komunity k inštitúcii múzea a k jeho aktivitám. Zaujímalo ma, nakoľko sa odpredanie budovy múzea súkromnej osobe odrážalo v hodnotiacich postojoch členov lokálnej komunity. Sledovala som pritom najmä nasledovné aspekty: intenzita dobrovoľníctva, sociálny profil dobrovoľníkov a dobrovoľníčok, informovanosť o dobrovoľníckej príležitosti, osobné prínosy z vykonávania dobrovoľníctva a bariéry dobrovoľníctva. Taktiež ma zaujímalo, nakoľko ovplyvňuje príslušnosť k lokálnej komunite vnímanie a hodnotenie činností lokálnej inštitúcie a mieru zapájania sa do dobrovoľníckych aktivít v lokálnej komunite.

Dáta etnografického charakteru som získala na základe dlhodobého terénneho výskumu v obci Sebechleby v rokoch 2013-2016, ktorý bol súčasťou výskumu k mojej dizertačnej práci. Zároveň čerpám poznatky z výskumu v rokoch 2011-2012. Vzťahoval sa k mojej diplomovej práci a počas neho som spolupracovala pri návrhu komplexnej obnovy Národopisného múzea Sebechleby Stará Hora. Hlavnými výskumnými metódami bolo pološtrukturované interview a zúčastnené pozorovanie. Výskumné jadro tvorilo 28 informátorov, z toho 15 mužov a 13 žien (prevažne obyvatelia obce). Okrem metódy interview som využila aj neformálne rozhovory, najmä

¹ Z odborného hľadiska nejde o inštitúciu múzea, ale o zariadenie s charakterom múzejnej expozície. Termín múzeum budem používať podľa jeho súčasného oficiálneho názvu.

pri náhodných stretnutiach v osadách alebo pri konkrétnych spoločenských podujatiach v obci.

Vymedzenie výskumných konceptov

Dobrovoľníctvo je sociálny fenomén ovplyvnený ako historickým vývojom, tak aj aktuálnou sociálnou, ekonomickou a politickou situáciou príslušnej spoločnosti. Pre výskum dobrovoľníctva je preto nevyhnutné zameranie sa na spoločenský kontext, v ktorom sa dobrovoľníctvo odohráva. Dobrovoľníctvo je dôležitou súčasťou života spoločnosti a jej rozvoja. Kontext dobrovoľníctva sa v posledných rokoch výrazne mení. Spoločenské trendy súvisiace s modernizáciou spoločnosti ako globalizácia, technologický rozvoj, demografické zmeny, zmeny v občianskej spoločnosti, nástup postmoderných hodnôt a zmeny v rodine a práci menia postoje ľudí vo vzťahu k dobrovoľníctvu (Gregorová Brozmanová 2012).

Zo sociologického hľadiska je dobrovoľníctvo chápané ako ochota jednotlivca alebo spoločenstva podporovať vlastnou aktivitou, materiálne, finančne alebo inak iných členov alebo komunitu ako celok. V etnologickom ponímaní sú súčasťou dobrovoľníctva obsiahnuté všetky kooperačné aktivity ako výpomoc, svojpomoc a spolkové práce. Pod dobrovoľníctvom rozumejú väčšmi skutky prameniace väčšmi z osobných vlastností či presvedčení človeka ako skutky a prejavy vyplývajúce priamo zo všeobecne zaužívaných noriem správania sa (Škovierová, 2006: 10).

Dobrovoľníctvo a dobrovoľnícka aktivita má viacero pozitívnych prínosov a na viacerých úrovniach: z pohľadu dobrovoľníkov a dobrovoľníčok, z pohľadu organizácie, z pohľadu prijímateľov pomoci, ako aj prínosov pre lokálnu komunitu či pre širšiu spoločnosť. Prínosy môžu pritom zahŕňať rôzne typy kapitálu: ekonomický, sociálny, ľudský a kultúrny (Gregorová Brozmanová – Marček – Mračková 2009: 6-10).

Vo vzťahu k empirickému materiálu vychádzajúc z typológie dobrovoľníctva podľa autorky Gregorovej Brozmanovej (2009, 2012) sa v štúdiu zameriavam na komunitný typ dobrovoľníctva, pričom budem sledovať dobrovoľnícke aktivity konkrétneho spoločenstva, resp. lokálnej komunity. Z hľadiska organizovanosti dobrovoľníctva sa (skôr ako k dvom základným typom: nemanážovanému, t.j. neformálnemu a formálnemu/manažovanému dobrovoľníctvu) prikláňam ku klasifikácii autorov Peina, Hilla a Rocestra (2010), ktorí kategorizujú dobrovoľníctvo ako organizované, kolektívne a individuálne. Vo svojej štúdiu sledujem kolektívne dobrovoľníctvo, ktoré

autori charakterizujú ako odohrávajúce sa v rámci skupín, ktoré nie sú formálne organizované (podľa Gregorová Brozmanová, 2012: 18).

V súvislosti s budúcnosťou dobrovoľníctva je diskutovaná teória Putmana (2000) o zmenách vnímania seba, spoločenstva a spoločnosti v jednotlivých generáciách (*generation theory*). Generáciu vymedzuje ako kultúrny fenomén. Zdôrazňuje, že každá generácia sa rodí do iného spoločenského kontextu s inými dobrovoľníckymi skúsenosti a inak reaguje na spoločenské problémy a výzvy. Dobrovoľníctvo v USA má podľa neho klesajúcu tendenciu, pričom prírastok dobrovoľníkov tvoria predovšetkým starší ľudia. Zvýšený počet zapojených seniorov do dobrovoľníctva možno vysvetliť zvýšením ich vzdelanostnej úrovne, zmenou ich prístupu k životu, celkovou zmenou životného štýlu, ale aj tým, že seniori majú v súčasnosti viac príležitostí dobrovoľnícky pracovať (Putnam 2000 podľa Gregorová Brozmanová 2012: 23). Lokálnu identifikáciu možno pokladať za formu sociálnej identifikácie založenej na pociť stotožnenia sa so špecifickým priestorom sociálneho bytia, v ktorom sa človek pohybuje. Zároveň sa s ním potrebuje identifikovať, začleniť a osvojiť si ho. V sociálnom priestore dochádza pritom k prelínaniu rôznych typov sociálnej identifikácie, medzi ktoré patria najmä kultúrne, etnické, religijné, duchovné a civilizačné (Danglová 2011: 93). Okrem samotného fyzického prostredia je lokálna a územná identita viazaná aj na priestor so sociálnym obsahom, medziľudskými vzťahmi, spomienkami a zážitkami. Komunita dotvára obraz územného prostredia a rovnako ako prostredie ovplyvňuje formy a spôsob života jeho obyvateľov. Sociálny priestor sa tak stáva reprezentáciou sociokultúrnej zdieľanej konštrukcie (Danglová 2006: 111).

Každé fungujúce spoločenstvo je charakterizované väčšou či menšou mierou integrácie, spolupatričnosti a vzájomnej súdržnosti. Jeho členov spája vedomie príslušnosti, pričom sa s ním identifikujú, zároveň však dodržiavajú isté normy a budujú si v rámci spoločenského priestoru sociálne väzby. Charakteristiky spoločenstiev, či už malých sociálnych skupín, rôznych združení a spoločenstiev založených na príbuzenskom, lokálnom, záujmovom či inom princípe, platia ako pre minulosť, tak aj v súčasnosti (Škovierová 2006:9). Oľga Danglová v štúdií Vidiecke sídlo ako priestor identity (2011) na príklade terénneho výskumu v slovenských vidieckych obciach (ťažisko Čičmany, Dolány, Častá) poukazuje, že rozdielne kvality vzťahov k sídlu súvisia s dynamikou industrializačného a urbanizačného vývinu na Slovensku. Iný vzťah k sídlu majú obyvatelia obce s obmedzeným komunikačným riešením a dostupnosťou a s nízkou mierou možnosti uplatnenia sa na pracovnom trhu.

Na druhej strane v lokalitách s prítlačivým prírodným prostredím a špecifickými identifikačnými znakmi, priaznivými ekonomickými podmienkami a zabezpečenou infraštruktúrou je situácia priaznivejšia. Jednotlivci majú väčšiu možnosť výberu, situačná základňa pre tvorenie identifikácií sa rozširuje (Danglová 2011: 100). Lokálnu komunitu môžeme definovať ako miestne spoločenstvo vymedzené sociálno-geografickými charakteristikami, pocitom príslušnosti, záujmom o jej život a rozvoj. Je to kolektív, ktorý sa vyznačuje tesnými vnútornými putami, silnou súdržnosťou, vedomím spolunáležitosti, spolupatričnosti a spoločným cieľom, i keď nevylučuje vnútorné napätie. Komunity obcí charakterizujú nielen medziludské vzťahy, ale aj pocit príslušnosti k lokalite a záujem o jej život a rozvoj. Spokojnosť človeka so životom v obci, a tým aj jeho angažovanie sa v rôznych sférach jej života, zvyčajne úzko súvisí s jeho spokojnosťou s podmienkami, ktoré mu obec alebo jej užšie okolie vytvára (napr. možnosti pracovného uplatnenia, vybavenosť obce, kvalita bývania, sociálne prostredie). K faktorom, ktoré priamo vstupujú alebo ovplyvňujú spoluúčasť iných sociálnych subjektov patria predovšetkým: spoločenstvo obce, samosprávne orgány, osoba starostu, hospodárske subjekty, spoločenské, kultúrne a športové organizácie, záujmové združenia občanov a mimovládne organizácie. K najsilnejším aktérom obce patria samosprávne orgány, ktoré ovplyvňujú miestnu ekonomiku, budujú a udržiavajú infraštruktúru a ekonomický rozvoj obce. Pozícia miestnej správy vyplýva z toho, že zastupuje občanov a pracuje pre nich, má podstatnú plánovaciu a rozhodovaciu úlohu, môže ovplyvňovať alebo otvárať mnoho činností služieb, od ktorých závisí kvalita života miestneho spoločenstva. Ďalej sa môžu obyvatelia angažovať prostredníctvom rôznych záujmových združení i organizácií, pričom cieľom lokálnej samosprávy je vznik a podpora komunitných partnerstiev všetkých zainteresovaných (Gajdoš 2001).

Kolektívna identifikácia ako vedecký koncept predpokladá, že sociálna interakcia medzi aktérmi nastáva až potom, keď sa aktéri začnú vzájomne vnímať a rozlišovať ako sociálne objekty. Proces predpokladá, že jednotlivci či skupiny si sami priznajú alebo pripíšu identitu, na jednej strane totožnosť či podobnosť v rámci skupiny, na druhej strane odlišnosť, ktorá umožní rozlíšenie jednej skupiny od druhej (Kiliánová 2019: 18-19). Vedec ako aj skúmané osoby sa vo svojom každodennom živote neustále ocitajú na strane identifikovaných a sebaidentifikujúcich, pričom skupinová identifikácia pozostáva z opakovaných aktov oboch typov. Môžu sa navzájom podporovať, vyvažovať a posilňovať, ale aj odporovať si. Zaradovanie jednotlivcov do určitej

skupiny ich okolím môže vytvoriť protipól ich vlastnej skupinovej sebaidentifikácie (Barša 2006: 27).

K základným makro-zmenám lokálnych spoločností, ktoré prebehli na Slovensku po roku 1989 patria predovšetkým zmeny ekonomické (obnova princípov kapitalizmu), sociálno-politické (demokracia, sloboda prejavu a pod.) a náboženské (sloboda vierovyznania). Okrem toho je tu oblasť zmien súvisiacich s celkovým civilizačno-technickým pokrokom, vplyvom masmédií, používania prostriedkov masovej komunikácie, nárast informácií). Samostatným fenoménom je „uchovávanie“ alebo „prežitie tradícií“, pričom v tejto súvislosti je pojem tradícia chápaný a používaný v bežnej spoločnosti ako: kultúrne javy spájané s dávnejšou minulosťou, ktoré nie sú bežnou súčasťou každodenného života. Patrí nim najmä tradičný odev, ľudovomelecké výrobky, obyčaje, folklór. Na jednej strane dochádza k preberaniu vzorov iných kultúr smerujúce k deklarovaným postojom o ústupe, úpadku až zániku domácich tradícií. Na druhej strane sa uvádzajú príklady zachovávaní a oživovania zabudnutých či zaniknutých tradičných javov (Jakubíková 2006: 39-45). Tradičná ľudová kultúra tvorí z pohľadu etnológie významnú časť kultúrneho dedičstva v rurálnom prostredí. Vo všeobecnosti je vnímaná ako základ národnej kultúry a národných symbolov Slovákov. Tradičná ľudová kultúra bola primárne formovaná prírodným prostredím, pričom jej podoba bola výrazne ovplyvnená pôsobením socio-ekonomických faktorov a heterogénnemu etnickému a náboženskému charakteru krajiny (Stoličná 2004: 25-26).

Na Slovensku sa v priebehu historického vývoja na základe geografických hraníc, ekonomických, spoločenských a kultúrnych podmienok sformovali kultúrne regióny ako oblasti s výskytom javu alebo súboru javov v charakteristickej skladbe (Zuskinová 2004: 41). Kultúrne tradície sú zároveň v súčasnosti významným fenoménom, z ktorého profituje najmä oblasť turizmu. Aj vďaka zvýšenému záujmu o aktívne poznávanie kultúrno-historických špecifik rôznych geografických regiónov sveta sa turizmus stal najvýnosnejším svetovým obchodom (Stoličná 2004: 38). Hlavným cieľom postmoderného turistu už nie je len hotel a more, ale najmä poznávanie života a kultúry ľudí v rôznych oblastiach sveta, zapájanie sa do miestnych aktivít a participácia v ich každodennom i sviatočnom živote (Boissevain 1997: 107 podľa Stoličná 2002: 98). Turisti čoraz viac vyhľadávajú kultúrnu rôznorodosť „objavujú“ lokálne tradície a spôsob života tzv. ľudových vrstiev. Rurálne prostredie sa stalo vyhľadávaným cieľom turistov ako vhodný spôsob uvoľnenia a čiastočne aj úniku pred každodenným životom v meste. Vidiek sa

tak stáva ideálnym miestom pre spoznávanie „autentického“ života. Vidiecky turizmus alebo agroturizmus sa stal jednou z foriem trávenia voľného času zastúpený tradičnými zamestnaniami, folklórom a v neposlednom rade kulinárskou kultúrou (Stoličná 2002: 98). Medzi najdôležitejšie atribúty ľudovej kultúry využívané v oblasti cestovného ruchu na Slovensku možno zaradiť kultúrnu krajinu, životné a obytné prostredie človeka, tradičné remeselné techniky, folklór, výročné a rodinné zvykoslovie a tradičnú gastronómiu. Obce sa pri tvorbe svojich projektov v súvislosti a agroturistikou a vidieckym cestovným ruchom zameriavajú na charakteristické znaky a formy, ktoré boli pre nich v minulosti špecifické. Obohatením programu dovolenky na vidieku sú vystúpenia miestnych folklórnych skupín, ukážky techník a výrobných postupov (Zuskinová 2004: 42).

Charakteristika výskumnej lokality

Obec Sebechleby sa z regionálneho hľadiska nachádza na území Hontu na juhovýchodnom úpätí Štiavnických vrchov v údolí Belujského potoka. Severnú časť územia tvorí Sitnianske predhorie, z východu obec lemuje Krupinská planina. Sebechlebská pahorkatina zaberá južnú časť katastrálneho územia obce a spadá do Ipeľskej pahorkatiny. Obec je súčasťou Banskobystrického samosprávneho kraja a patrí do Krupinského okresu. Z východu susedí s obcami Domaníky a Hontianske Nemce, z juhu s obcami Hontianske Tesáre a zo západu s obcami Ladzany a Šipice. Menšia časť územia (približne jedna tretina) spadá do Podunajskej pahorkatiny a väčšia časť (asi dve tretiny) do Slovenského Stredohoria. Sídlo pozostáva z troch zastavaných častí: zo samotnej obce Sebechleby a dvoch vinárskych osád Mladá Hora a Stará Hora.

Aktuálne údaje k demografickým ukazovateľom v obci sa vzťahujú k evidencii obyvateľov z roku 2013, ktoré uvádzajú celkovo 1208 obyvateľov. Štruktúru obyvateľov tvorí 23,3 % občanov v predproduktívnom veku, 60,6% obyvateľov je vo veku produktívnom a občania v poproduktívnom veku tvoria v obci 16,1% (195 obyvateľov). Miera registrovanej miery nezamestnanosti je 9,6% z celkového počtu obyvateľov v produktívnom veku. Údaje za posledné roky vykazujú, že väčší podiel na nezamestnanosti obce má mužská zložka populácie.²

² Zdroj: <http://sebechleby.com/obec/demografia/> [cit. 15.12.2015].

V hospodárstve obce Sebechleby má dominantné postavenie poľnohospodárstvo a lesníctvo založené na využívaní a zhodnocovaní miestnych zdrojov (rastlinná a živočíšna výroba, spracovanie dreva). Poľnohospodárstvu sa v obci venujú viaceré spoločnosti a samostatne hospodáriaci roľníci, pričom prevažuje zmiešaná poľnohospodárska výroba. Počtom zamestnancov prevažujú spoločnosti pracujúce v poľnohospodárstve a v oblasti poskytovania služieb.

Z hľadiska ochrany kultúrneho dedičstva sa osobitá pozornosť sústreďuje na lokalitu Stará Hora. Uznesením vlády SSR č. 22 dňa 21. januára 1981 bolo jej historické jadro vyhlásené za pamiatkovú rezerváciu ľudovej architektúry. Špecifikom oblasti sú vínne pivnice hĺbené do tufového podlažia a vinohradnícke objekty tzv. *chyžky*. Mladá Hora má v súčasnosti rekreačný charakter, podoba osady od roku 1981 oproti zachovalému historickému jadru na Starej Hore sa výraznejšie zmenila.

Sebechleby boli predmetom záujmu etnografických výskumov predovšetkým v 80. rokoch 20. storočia. Finálnym výstupom bola lokálna monografia *Spôsob života družstevnej dediny. Z etnografických výskumov obce Sebechleby*, ktorú zostavil Adam Pranda (1986). Zachytáva široký okruh výskumov obce (družstevná poľnohospodárska výroba, transformácia bytového interiéru, výchova v rodine, medzigeneračné vzťahy, vzájomná výpomoc, súčasná výtvarná kultúra a iné). Sebechleby boli aj jednou z výskumných lokalít Josefa Kanderta, výsledky svojich pozorovaní a výskumov publikoval v štúdiu *Každodenní život vesničanů středního Slovenska v šedesátých letech 20. století*, v ktorej sa venuje problematike spoločenských vzťahov (Kandert 2004). Josef Kandert sa podrobnejšie venoval Sebechlebom aj v štúdiu *Vinařské domky a sklepy v Sebechleboch* (Kandert 1980), v ktorej poukazuje na spoločenský význam vinohradníckej architektúry. Vinohradníctvo Hontu zachytáva regionálna monografia *Hont* (Botík a kol. 1988: 75-86), z novších monografií sa hontianskemu vinohradníctvu a vinárstvu venuje *Zlatá kniha Hontu* (Urban a kol.), dejinám obce sa venuje monografia *Sebechleby 1135-2005* (ed. Roth 2005).

Národopisné múzeum Sebechleby

Národopisné múzeum Sebechleby na Starej Hore bolo založené v roku 2003. Budova, v ktorom sa múzeum nachádza, je súčasťou komplexu vinohradníckych domov a pivníc pamiatkovej rezervácie ľudovej architektúry. Múzeum vzniklo na základe iniciatívy dvoch dobrovoľníčok a obyvateľiek

Sebechlieb – Eleny Roziakovej a Márii Cipcerovej zo Sebechlieb. Myšlienku založiť obecné múzeum v Sebechleboch iniciovala Elena Roziaková, učiteľka na základnej škole v obci. Hlavným cieľom bolo vytvoriť múzeum, ktoré by podalo obraz o tradičnom spôsobe života dediny Sebechleby v rozmedzí 19. až 1. pol. 20. storočia.

Rok založenia múzea bol zároveň výročím príchodu učiteľky a zakladateľky múzea pani Eleny Roziakovej do Sebechlieb. O svojom príchode do Sebechlieb povedala: *„Písal sa rok 2003 a to uplynulo práve päťdesiat rokov od môjho príchodu do Sebechlieb, kde som prežila naozaj pekný život. Lebo ja som končila v Nitre, dostala som umiestenku ako učiteľka. Veľmi sa mi tu zapáčilo, pretože som mala vzťah k folklóru a obľúbila som si tunajších ľudí, lebo boli srdeční, úprimní a deti boli v škole také, ako ich rodičia, to sa mi veľmi páčilo. Tak som si dala predsavzatie, že musím pre milých Sebechlebanov niečo vytvoriť, niečo hodnotné a trvácne.“*

Po osobnom rozhodnutí založiť múzeum nasledovala etapa zberu predmetov, ktoré osobne venovali obyvatelia Sebechlieb. Obyvatelia darovali múzeu aj predmety, ktoré priamo nesúviseli s tradičným spôsobom života dediny, išlo skôr o určité „rarity“ ako napríklad plynová maska z druhej svetovej vojny. Staršie predmety etnografického charakteru sa hľadali aj po starých povalách, stodolách. Zároveň sa hľadali vhodné priestory, ktoré by mohli slúžiť ako múzeum. Hľadanie vhodných priestorov bolo podľa vyjadrenia Eleny Roziakovej najnáročnejšou časťou. Najprv o pomoc požiadali Obecný úrad, ktorý však priestory neposkytol. Objekt bývalej farskej chyžky a pivnice napokon zapožičala katolícka farnosť.

Trojpriestorový objekt bol vybudovaný nad suterénom vínnej pivnice vytesanej do tufovej skaly sopečného pôvodu. Vstupnú časť tvorí pitvor, pôvodne využívaný ako kuchyňa. Vo východnej časti trojtraktu je situovaná komora, ktorá slúžila ako sklad a dielňa. Denná miestnosť (predná izba) s lokalizáciou v západnej časti, plnila funkciu zhromažďovacieho priestoru s príležitostným prechodným ubytovaním. Členenie budovy múzea, bývalej vinohradníckej chyžky, sa využilo nasledovne: vo vstupnej časti bolo uskladnené domáce náradie a kuchynský riad. Predná izba predstavovala tradične zariadenú izbu v Sebechleboch z druhej polovice 19. storočia. V zadnej miestnosti bol vystavený ľudový odev zo Sebechlieb. Keďže poskytnutý objekt nebol vo vyhovujúcom stave, bolo potrebné vykonať určité menšie úpravy, ktoré prebiehali svojpomocne v spolupráci s dobrovoľníkmi a sponzormi. Múzeum bolo sprístupnené dňa 26.7.2003 za prítomnosti starostu obce, jeho hlavných zakladateľiek a obyvateľov obce. Pred budovou

bola osadená informačná tabuľa, ktorej súčasťou bol zoznam mien darcov predmetov. Elena Rozíková pravidelne brávala svojich žiakov do múzea ako súčasť výučby. Mária Cipcerová pomáhala pri zakladaní múzea a jeho prevádzke, po odchode Eleny Roziakovej na dôchodok sa stala jeho hlavnou správkynou.

K výraznejšiemu obratu prišlo v roku 2008, keď sa vlastník objektu, predstavenstvo katolíckej farnosti rozhodlo, že budovu múzea odpredá súkromnému majiteľovi Gabrielovi Tuhému z Bratislavy. Ten sa rozhodol v prevádzke múzea pokračovať. V roku 2010 bol objekt zaregistrovaný do evidencie múzejných zariadení s charakterom múzejnej expozície. V roku 2011 po dohode s Krajským pamiatkovým úradom v Banskej Bystrici s Ing. Annou Hojčkovou sa vytýčil plán komplexnej obnovy múzea (časť nákladov na obnovu a rekonštrukčné práce boli hradené z Ministerstva kultúry SR na základe získania finančných prostriedkov z grantu Obnovme si svoj dom, časť z vlastných zdrojov). Celková obnova interiéru a exteriéru múzea bola rozvrhnutá do viacerých etáp. Po dokončení technických opráv v interieri bolo ďalším krokom expozičná časť s výrazným použitím audiovizuálnej techniky. Z hľadiska priestorového riešenia došlo k najvýraznejšiemu posunu v zadnej miestnosti, ktorá prezentovala tradičný odev z okolia Sebechlieb. Jej charakter zostal nezmenený, pristúpilo sa však k výraznej selekcii jednotlivých vystavených predmetov a ich počet sa zredukoval. Novým prvkom v tejto časti sú veľkorozmerné panelové fotografie a audiovizuálna technika v podobe väčšieho plazmového televízora napojeného na osobný počítač, ktorý návštevníkom sprístupňuje informačný systém múzea a krátke audiofilmy. Vytvorenie spomenutého informačného systému patrí k jeho hlavným cieľom, v súčasnosti je zozbieraných viacero fotografií, ukážok máp (najmä z obdobia tzv. druhého vojenského mapovania) rovnako aj vizuálne podklady areálu pamiatkovej rezervácie. Zároveň sa pripravujú podklady, ktoré mapujú históriu obce a podávajú obraz o jej tradičnej materiálnej i duchovnej kultúre.

Nadobudnuté poznatky plánuje múzeum prezentovať aj prostredníctvom vlastnej edično-propagačnej činnosti, s týmto účelom bola Gabrielom Tuhým založená edícia Sebechlebská priepustka. Prvá publikácia z edície — kuchárska kniha *Varíme pečieme v Sebechleboch*, sa pripravovala dva roky a vyšla pri príležitosti 880. výročia obce v roku 2015. Hlavnou správkynou múzea je v súčasnosti obyvateľka Sebechlieb Mária Cipcerová. Múzeum je pravidelne otvorené počas väčších spoločenských podujatí, akými sú napríklad ošeračkové slávnosti; postupne stúpa aj počet zahraničných návštevníkov

múzea. V roku 2013 založil Gabriel Tuhý Občianske združenie Národopisného múzea Sebechleby.

Činnosť múzea v kontexte dobrovoľníctva

Založenie múzea v Sebechleboch je ukážkou aktivity, ktorá nevznikla za účelom zisku (zisk z tržby je skôr symbolický a je určený na chod múzea). S finančnými ťažkosťami sa stretávali hlavné iniciátorky a zakladateľky múzea od počiatku, nedostatok peňazí bol problém, na ktorý pani Roziaková spomína: *„Takže na počiatku nebolo nič, ani priestory, išla som na obecný úrad a povedali mi: ‘Môžete, ale my nemáme ani budovu ani peniaze.’ Nedostali sme nič na vytvorenie... Viete, chcela som, aby to múzeum bolo krajšie. Išla som najprv za starostom a on povedal: ‘Kľudne, môžete, ale nie sú peniaze ani miestnosť.’ Pán farár sa nado mnou zmiloval..“*

Motiváciou pre založenie múzea bola podľa jeho zakladateľky potreba zachovávať tradície predkov a odovzdávať ich budúcim generáciám. *„Veľmi sa mi tu zapáčilo, pretože som mala vzťah k folklóru a obľúbila som si tunajších ľudí, lebo boli srdeční, úprimní a deti boli v škole také, ako ich rodičia. To sa mi veľmi páčilo. Tak som si dala predsavzatie, že musím pre milých Sebechlebanov niečo vytvoriť, niečo hodnotné a trvácne. Chcela som v múzeu vytvoriť obraz a pohľad do minulosti, ako som ja dedinu našla po príchode pred päťdesiatimi rokmi.“*

Do dobrovoľníckych aktivít na vidieku vo forme spolkovej činnosti sa v minulosti zapájali a organizovali ju predovšetkým vzdelanci, najmä učitelia a farári. Stáli na čele združení a spolkov, ktorých založenie iniciovali. Rovnako pôsobili aj vo viacerých inštitúciách a spolkoch súčasne (Škovierová 2006: 18). To platí aj v prípade Národopisného múzea, ktorého hlavná zakladateľka pracovala ako učiteľka na základnej škole v obci. Po otvorení múzea doň privádzala vlastných žiakov, ktorým poskytla výklad o spôsobe života dediny v minulosti, zároveň však robila sprievodkyňu po múzeu aj pre potreby širšej verejnosti. Podľa vyjadrenia informátorov viedla žiakov k úcte k vlastným tradíciám a povzbudzovala ich do rôznych mimoškolských aktivít a jednorazových akcií (čistenie okolia, atď.) .

Národopisné múzeum v Sebechleboch je príkladom vzájomnej pomoci a svojpomoci ako jednej z foriem dobrovoľníctva. Založenie múzea prebehlo spontánne, bez koordinácie príslušnej organizácie, t.j. ako spontánna aktivita jednotlivcov. Z pohľadu časového vymedzenia situácia v Sebechleboch predstavuje dlhodobú dobrovoľnícku činnosť. Z hľadiska oblasti organizovania

je založenie a prevádzkovanie múzea kultúrna činnosť, ktorá svoje služby poskytuje širšej verejnosti.

Založenie a prevádzkovanie múzea v Sebechleboch môžeme označiť za prínosné ako pre lokálnu komunitu, tak aj pre širšiu spoločnosť. Pani Mária Cipcerová o svojej práci sprievodkyne múzea hovorí: *„Ja sa snažím niečo vysvetliť ľuďom, aby som niečo nahala. Nie, že to je moje, to je celej obci. Zveľaďiť to, čo máme po našich predkoch. Založila to pani učiteľka, nadávali nám z dediny kroje a spravujeme si to samy. Ak nám niekto prispeje, z toho sme robili údržbu. Robíme to vďačne a bezplatne.“*

Súčasný majiteľ budovy múzea opisuje prvé roky prevádzky múzea ako náročné či už z finančného alebo časového hľadiska. Napriek postupnej obnove interiéru a exteriéru múzea si priazeň obyvateľov získaval len postupne a postoje voči nemu sú stále skôr zdržanlivé. Založenie občianskeho združenia Národopisného múzea Sebechleby s cieľom oživovania a prezentácie tradícií obce vníma Gabriel Tuhý ako potrebu inštitúcie zastrešujúcej aktivity múzea. Priznáva aj praktické hľadisko najmä z dôvodu zjednodušenia žiadania finančných dotácií. V súčasnosti združenie tvoria štyria členovia: majiteľ múzea so svojou manželkou, súčasná dobrovoľná správkynia múzea Mária Cipcerová a Jozef Labuda, riaditeľ slovenského banského múzea (jeden z odborných spolupracovníkov). Z obyvateľov Sebechlebov sa však viac ako v priebehu štyroch rokov nepodarilo nájsť nikoho, kto by v budúcnosti zastúpil miesto správkyni múzea. Nepodarilo sa ani vytipovať potenciálnych spolupracovníkov a dobrovoľníkov, či už z radov starších alebo mladších obyvateľov. Márii Cipcerovej pomáhali v posledných rokoch postupne štyri pomocníčky (väčšinou išlo o dôchodkyne) a spolupracovali s ňou v podobe občasnej výpomoci. Charakterizuje ich skôr priateľstvo so správkyniou múzea. Zdržanlivé hodnotenie majiteľa budovy múzea zhodnotila jedna z jeho bývalých dobrovoľných pomocníčok: *„Tu v Sebechleboch trvá veľmi dlho, kým si niekoho pustíme k telu... Sebechleban je veľmi pohostinný človek, ale aj hrdý a nedôverčivý. Treba tomu dať oveľa viac času.“* (žena, 1939)³

³ Popis informátora (rod a dátum narodenia).

Motivácie členov lokálnej komunity k dobrovoľníckym aktivitám v lokálnom múzeu

Činnosť múzea sa u obyvateľov obce spája najmä s osobou Eleny Roziakovej a Márii Cipcerovej (zakladateľky múzea). Kým hodnotiace postoje o nich boli pozitívne (najmä v zmysle „oživovania tradícií“), k osobe súčasného majiteľa prevažovali skôr opatrné či nedôverčivé vyjadrenia („čo z toho má; prečo to robí?“). Vystáva otázka, prečo členovia lokálnej komunity (zapájajúci sa do viacerých dobrovoľníckych aktivít) nemajú záujem o aktívnu spoluprácu s inštitúciou miestneho múzea. V prvom rade chýba každodenný kontakt, pri ktorom dochádza k vytváraniu a upevňovaniu pevných pracovných, priateľských, susedských, kamarátskych a partnerských väzieb. Čím sú uvedené väzby intenzívnejšie, tým častejšie potom medzi lídrami inštitúcií dochádza k aktívnejšej spolupráci. Napriek prínosom majiteľa múzea pre obec (najmä uchovávanie a zber tradičnej ľudovej kultúry, organizácia spoločensko-kultúrnych podujatí, komplexná obnova objektu múzea, propagácia obce, edičná činnosť) sa osobne nezúčastňuje na každodennom živote členov obce. Významný vplyv na hodnotenie lídrov inštitúcií členmi lokálnej komunity má postoj osoby starostu obce. Samotná inštitúcia lokálneho múzea je pritom vnímaná primárne ako potrebná a prínosná. Pre potrebu lokálneho špecifika („máme vlastné múzeum“) identifikujú objekt ako múzeum, aj keď z odborného hľadiska tieto kritériá nenapĺňa. Zdráhavý postoj obyvateľov sa vzťahuje najmä k osobe súčasného majiteľa budovy múzea, ktorý ho má problém personálne zabezpečiť. Vychádzajúc zo stanov občianskeho združenia a náplne jeho činnosti by sa zdalo, že vo viacerých smeroch sa ich aktivity budú prelínať a z tohto dôvodu veľmi pravdepodobne dôjde medzi inštitúciami k vzájomnej spolupráci. V priebehu výskumu sa ukázalo, že k ich spolupráci síce dochádza, najmä medzi múzeom a obecným úradom (príklad Dediny roka, sprístupnenie múzea počas oberačkových slávností), napriek tomu nenapĺňa očakávaný potenciál a v konečnom dôsledku má majiteľ múzea problém nájsť medzi obyvateľmi dobrovoľníkov. Spôsob, akým je lokálnou komunitou vnímaný, do značnej miery ovplyvnil aj nejednoznačný postoj starostu, ktorý pristupoval s istou opatrnosťou k múzeu v prvých rokoch po odpredaní jeho budovy novému majiteľovi. Ďalším dôvodom nízkeho reflektovania osoby majiteľa múzea je, okrem malého počtu členov a slabšej siete vybudovaných sociálnych vzťahov v porovnaní s inými inštitúciami, pomerne nízka miera propagácie a medializácie múzea vo vzťahu k členom komunity. Na ilustráciu môže slúžiť činnosť občianskeho združenia, ktorého predseda organizuje pravidelné

schôdze členov (k témam diskusií sa členovia vracajú v rozhovoroch s ostatnými obyvateľmi obce či už vo vzťahu priateľskom, susedskom alebo rodinnom), distribuuje neperiodickú tlač (informačný leták OZ Sebechleby), mediálna prezentácia prostredníctvom sociálnych sietí a stránka obce (obyvatelia je obľúbený najmä facebook, prostredníctvom ktorého si členovia jednak vymieňajú aktuálne informácie, zároveň reflektujú priebeh uskutočnených podujatí prostredníctvom stručných písomných odkazov a pridávania fotografií). Príkladom boli Svätourbanské slávnosti v roku 2013, keď súčasťou kultúrneho programu (pre nepriaznivé počasie sa výnimočne konali v budove kultúrnej sály a nie na Starej Hore) bola prezentácia majiteľa múzea o prebiehajúcej komplexnej obnove múzea (v tom čase trvala už 4 roky). K najčastejším vyjadreniam zúčastnených obyvateľov po ukončení programu patrili reakcie nad rozsahom vykonanej práce a mierou osobnej zainteresovanosti majiteľa, ktorý prekonal ich približné predstavy: „*Nečakala som, že až toľko urobil pre obec.*“ (žena, 1956)

K dôležitému obratu v spolupráci inštitúcií z hľadiska lokálneho múzea a jeho lídra došlo v priebehu roku 2015, keď sa pod záštitou obecného úradu organizovali prípravy trojdňových slávností k 880. výročiu obce. Ich súčasťou boli aj prípravy k plánovanej monografii obce, ktorá mala nadobudnúť charakter syntézy a zahŕňať komplexné poznatky vzťahujúce sa najmä k opisu a histórii obce, spôsobu života v minulosti, súčasného stavu hospodárenia či spoločensko-kultúrneho života. Vyvrcholením programu bolo slávnostné odovzdávanie cien, v ktorom bol medzi inými osobami ocenený aj majiteľ budovy múzea Gabriel Tuhý (*Čestné občianstvo obce Sebechleby za realizáciu komplexnej obnovu interiéru a exteriéru múzea*). Toto ocenenie vzniklo na základe priameho podnetu členov zastupiteľstva a starostu obce. Rozhodnutie do významnej miery ovplyvnila okrem dokončenia komplexnej etapy obnovy múzea aj intenzívna spolupráca majiteľa múzea na príprave monografie s obecným úradom. Len čas ukáže, či udelenie čestného občianstva a získanie „statusu Sebechlebana“ majiteľovi múzea umožní nájsť ochotných ľudí, ktorí sa budú podieľať na každodennom chode múzea.

Záver

V štúdií som sa zaoberala dobrovoľníckymi aktivitami na príklade založenia a fungovania konkrétneho lokálneho múzea. Vo svojom výskume som sledovala hodnotiace postoje členov lokálnej komunity k inštitúcii múzea a k jeho aktivitám. Zaujímalo ma ako sa odpredanie budovy múzea súkromnej

osobe odrážalo v hodnotiacich postojoch členov lokálnej komunity. Ťažiskovými aspektmi výskumu boli najmä intenzita dobrovoľníctva, sociálny profil dobrovoľníkov a dobrovoľníčok, informovanosť o dobrovoľníckej príležitosti, osobné prínosy z vykonávania dobrovoľníctva a bariéry dobrovoľníctva. Taktiež ma zaujímalo ako ovplyvňuje príslušnosť k lokálnej komunite vnímanie a hodnotenie činností miestnej inštitúcie a mieru zapájania sa do dobrovoľníckych aktivít v komunite.

Národopisné múzeum v Sebechleboch je príkladom vzájomnej pomoci a svojpomoci ako jednej z foriem dobrovoľníctva. Založenie múzea prebehlo ako spontánna dobrovoľnícka aktivita jednotlivcov s dlhodobou činnosťou. Z hľadiska oblasti organizovania je založenie a prevádzkovanie múzea kultúrna činnosť, ktorá svoje služby poskytuje širšej verejnosti. Založenie a prevádzku vnímajú obyvatelia obce ako prínosné, miestne múzeum situované v pamiatkovej rezervácii označujú ako lokálne špecifikum.

Pri sledovaní motivácií obyvateľov vedúcich k aktívnemu členstvu v iných lokálnych inštitúciách, ktorých činnosť sa vzťahuje k uchovávaniu kultúrneho dedičstva a k rôznym kultúrno-vzdelávacím aktivitám (napr. Miestny odbor Matice slovenskej, občianske združenie Sebechleby) patrili k najčastejšie deklarovaným hodnotám: medzigeneračná transmisia a odovzdávanie skúseností, identifikácia s domácim prostredím, prezentácia a propagácia obce. Ďalej k motiváciám patrila identifikácia členov inštitúcií vo vzťahu k jej lídrom (t.j. stotožnenie sa s osobami na vedúcich pozíciách týchto inštitúcií). Takúto identifikáciu pritom možno chápať ako priamu a nepriamu. Prvá sa vzťahuje primárne na osobu lídra a je chápaná členmi ako vzor. Členovia sa stotožňujú najmä s jeho povahovými vlastnosťami (pracovitosť, usilovnosť, cieľavedomosť, dobré rodinné, susedské a kamarátske vzťahy) alebo v spôsobe vedenia inštitúcie. K dôvodom nízkeho reflektovania osoby majiteľa múzea je, okrem malého počtu členov a slabšej siete vybudovaných sociálnych vzťahov v porovnaní s inými inštitúciami, v obci pomerne nízka miera propagácie a medializácie múzea. Ukazuje sa, že napriek „oficiálnej“ identifikácii majiteľa budovy múzea ako Sebechlebčana (prostredníctvom udelenia čestného občianstva obce) k jeho prijatiu a začleneniu v širšom kontexte medzi členmi lokálnej komunity bude potrebný dlhší časový úsek.

Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu VEGA 1/0943/14 *Dobrovoľnícke aktivity a združovanie sa na Slovensku v 21. storočí*.

Literatúra

- BABINSKÝ, J. a kol. 2000. *Rozvoj vidieckej agroturistiky a agroturistiky na Slovensku. Časť prvá: Slovenský vidiek a trendy v rozvoji vidieckej turistiky a agroturistiky*. [online] Študijné texty pre podnikateľov v agroturistike a vinohradníctve. [cit. 9.9.2015] Dostupné na: http://www.tik.sk/uploads/media/Studijne_texty_pre_podnikatelov_v_agroturistike_a_vinohradnictve.pdf
- BARŠA, P. 2006. Konstruktivizmus a politika identity. [online] In: *Antropo Webzin*, č.1./2006. [cit. 9.9.2015] Dostupné na: <http://www.antropoweb.cz/cs/konstruktivismus-a-politika-identity>
- BOTÍK, J. a kol. (1988). *Hont*. Banská Bystrica: Krajské osvetové stredisko
- DANGLOVÁ, O. (2011). Vidiecke sídlo ako priestor identity. Výber z prípadových štúdií na príklade štyroch slovenských obcí. In: *Národopisná revue*, 2011, č. 2, s. 93-102.
- DANGLOVÁ, O. (2013). Kultúrne dedičstvo ako symbol identity. In: *Etnologické rozpravy*, roč. XX, č.1-2, 2013. s.38-54.
- GAJDOŠ, P. (2001). Sociálna participácia a sídelný rozvoj. [online] In: *Životné prostredie*. roč.35, č.5, SAV Bratislava: Ústav krajinej ekológie. [cit.10.12.2015] Dostupné na: <http://www.seps.sk/zp/casopisy/zp/2001/zp5/gajdos.htm>
- GAŠPARÍKOVÁ, V. (1985). Sebechleby z národopisného hľadiska. Premeny od roku 1918 do súčasnosti. Sebechleby: MNV.
- GREGOROVÁ BROZMANOVÁ, A. – MATULAYOVÁ, T. – MRAČKOVÁ, A. a kol. (2012). *Dobrovoľníctvo na Slovensku. Výskumné reflexie*. Iuventa – Slovenský inštitút mládeže. [cit.30.9.2016] Dostupné na: http://dobrovolnickecentra.sk/subory/vyskumy_a_publikacie/monografia_vyskum_dobrovolnictva_final_web.pdf
- GREGOROVÁ BROZMANOVÁ, A. – MARČEK, E. – MRAČKOVÁ A. (2009). *Analýza dobrovoľníctva na Slovensku*. Bratislava: Panet
- JAKUBÍKOVÁ, K. (2006). Reflexia zmien (diferenciácie spoločností) v tranzitívnom období po roku 1989. In: *Paríková, M. (ed.). Diferenciačné procesy lokálnych spoločností na Slovensku po roku 1989*. Bratislava: FIF UK, s.39-46.
- KANDERT, J. (1980). Vinařské domky a sklepy v Sebechlebech. In: *Slovenský národopis*, roč. 28, č.1, s.100-109.
- KANDERT, J. (2004). *Každodenní život vesničanů středního Slovenska v šedesátých až osmdesátých letech 20. století*. Praha: Karolinum

- KILIÁNOVÁ, G. – KREKOVIČOVÁ, E. – KOWALSKÁ E. (ed.). (2009). *My a tí druhí v modernej spoločnosti. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava: Veda.
- MLYNKA, L. (2007). Slovensko a svetové kultúrne dedičstvo. In: *Studia Academica Slovaca*, 36/2007, s. 380-382.
- PRANDA, A. a kol. (1986). *Spôsob života družstevnej dediny. Z etnografických výskumov obce Sebechleby*. Bratislava: Veda
- PUTNAM, R. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- ROTH, J. a kol. (2005). *Sebechleby 1135-2005*. Bratislava: Veda
- SMITH, L. (2006). *The Uses of Heritage*. London and New York: Routledge
- SOUKUP, P. (2014). *Terénny výzkum v sociální a kulturní antropologii*. Karolinum: Univerzita Karlova v Praze
- STOLIČNÁ, R. (2004). Lokálna a regionálna identita ako predpoklad uchovania kultúrneho dedičstva. In: *Etnologické rozpravy*, roč. XI, č. 1, s. 25-40.
- ŠKOVIEROVÁ, Z. (2006). Dobrovoľnícke združenia a dobrovoľnícke aktivity v prímestskej obci (na príklade Devínskej Novej Vsi) In: *Paríková, M. (ed.). Diferenciačné procesy lokálnych spoločenstiev na Slovensku po roku 1989*. Bratislava: FiFUK, s.9-10.
- TUHÝ, G. – CIPCEROVÁ, M. (eds.) (2015). *Zvyky a chute Sebechlieb*. OZ Národopisné múzeum Sebechleby.
- URBAN, P. a kol. (2010). *Zlatá kniha Hontu*. Martin: Matica Slovenská
- ZUSKINOVÁ, I. (2004). Ľudová kultúra Slovenska a jej význam pre európsku kultúru. In: *Etnologické rozpravy*, č.1/2004, roč. XI., s.42.

Starostlivosť o zeleň v meste ako forma sociálnych kontaktov. Dobrovoľnícke aktivity jednotlivcov v Bratislave

Taking care of greenery in a city as a form of social contact.
Volunteering activities of individuals in Bratislava

Magdaléna Paríková

doc. PhDr. Magdaléna Paríková, CSc.
Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa
Katedra etnológie a folkloristiky
Hodžova 1, 949 74 Nitra
mparikova@ukf.sk

Abstract: *This article is aimed at the presentation of the activities of individuals – inhabitants of Bratislava during the revitalization and out planting of smaller areas of greenery in the vicinity of a pre-war housing estate UNITAS, Ružinov, and also in individual city areas of the Old Town, the town square and the recreational area. Shown on the example of one of the contemporary forms of volunteering – "Adopt your flower pot". The attention during this project is not only pointed at the forming of local patriotism and the aesthetic of the places we're living in, but also on creating social contacts (neighborly contact, generational contact).*

Keywords: *city, greenery care, social contacts, volunteering*

Kľúčové slová: *mesto, starostlivosť o zeleň, sociálne kontakty, dobrovoľníctvo*

Mestská zeleň z pohľadu minulosti

Problematika záhradkárstva, sadenia a ošetrovanie okrasnej zelene a s tým súvisiace aktivity mestského spoločenstva patria k aktuálnym témam, ktoré oslovujú etnológov venovať pozornosť tomuto okruhu otázok aj v urbánnom prostredí. Napokon záujem o danú tému nie je novým. Dokladajú to viaceré publikované práce a príspevky nielen etnológov (Darulová 2002, 2006), architektov (Berka – Bahna 2013), urbanistov, historikov (Reháčková 2013),

umenovedcov (Glejteková 2012) ako aj fotografov vo vzťahu nielen k Bratislave, ale aj k viacerým urbánnym sídlam na Slovensku.

V minulosti to boli témy, ktoré sledovali funkcie zelene, najmä mestských parkov, vilových parkov, záhrad a parkov šľachtických sídel, ako aj verejných priestorov tzv. zelených zón, známych často pod hovorovým pojmom „plúca mesta“, ako miesta relaxácie a sociálnej komunikácie. Napokon nezriedka boli tieto priestranstvá interpretované aj ako „statusový symbol“ mestského spoločenstva. V Bratislave k takým patrili dodnes zachovaný areál zelene v Horskom parku, ďalej Sad Janka Kráľa, okrajové, v súčasnosti mnohé už žiaľ zastavané plochy Koliby, Grasalkovičova záhrada (súčasť dnešného prezidentského paláca), Medická záhrada a ďalšie.

Z prostredia Bratislavy poskytuje konkrétny príklad o aktivitách jedno z najznámejších a najaktívnejších združení – *Mestský okrášľovací spolok*, ktorý vznikol v r.1868 (Györík 2012). V čase aktívnej činnosti zabezpečoval spolok úpravu mestskej zelene, zavláčovanie kvetinových plôch, ale aj starostlivosť o udržiavanie historických budov a pomníkov. Podľa publikovaných údajov zodpovedal za zeleň v meste jeden mestský záhradník. Záhradné plochy v obytných budovách a rodinných domoch zabezpečovali ich majitelia, ktorí si na tieto práce pravidelne najímali záhradníkov. Niektoré rodiny z majetnejších sociálnych vrstiev mestského spoločenstva mali stálych zamestnancov, ktorí počas roka udržiavali zeleň v záhrade a v okolí domu. Štatistické údaje z obdobia prvej polovice 20. storočia dokladajú túto skutočnosť v publikovaných výsledkoch sčítania obyvateľstva z roku 1921 (Sčítaní ľudu... 1925). Zánik spolku nastal po roku 1944, nakoľko ešte v tomto roku boli ministerstvom vnútra schválené upravené stanovy. Je preto pravdepodobné, že spolok zanikol po 2. svetovej vojne aj z dôvodu odchodu Nemcov a Maďarov, ktorí tvorili početnú časť obyvateľstva Bratislavy, pred postupujúcim frontom a neskôr ich nedobrovoľným odsunom. Podobný osud postihol všetky ešte existujúce spolky v roku 1951, rovnako aj právo spolčovania.¹

¹ Zákomom číslo 68/1951 sa určil smer vývoja neziskového sektora na nasledujúcich vyše 35 rokov. Podľa neho sa existujúce spolky mali: a) premeniť na "dobrovoľné organizácie", b) včleniť do jestvujúcich organizácií c) zaniknúť. Bolo zrušené nielen používanie termínov spolok, spolčovací právo, spolčovanie, ale aj ich samotná podstata - dobrovoľné členstvo a vnútorná demokracia. Dudeková, G. (1998: 37).

Starostlivosť o zeleň po druhej svetovej vojne

Žiaľ aj ďalšie známe priestranstvá so zeleňou slúžiace aj na oddych ostali v druhej polovici 20. storočia v zabudnutí, zarástli a chátrali. V dôsledku „nejasností“ alebo nerešpektovaním majetkových vzťahov boli tieto plochy nezriedka aj zastavané. K takým patrila dlhé obdobie napr. Slubekova záhrada, Kochova záhrada (v blízkosti Palisád), viaceré záhrady a parkové plochy v areáli hradu; tiež známe kapitúlske záhrady pod hradom a ďalšie. Tieto „zanechané“, opustené plochy zelene v Bratislave možno dať do súvisu aj so zoštatňovaním bytového a domového fondu v súkromnom vlastníctve v období po roku 1948, tak ako už bolo uvedené aj sčasti s v tomto období uskutočneným dobrovoľným vysťahovaním vysokého počtu pôvodného obyvateľstva Bratislavy (Nemci a Maďari) v dôsledku Benešových dekrétov. Mnohé byty, niekedy aj rodinné domy ostali bez vlastníkov, prešli do vlastníctva štátu alebo boli (za symbolickú cenu) často pridelené vtedajším politickým prominentom. Vymenili sa ľudia v jednotlivých domoch a častiach mesta, kde sa nasťahovali noví obyvatelia, ktorí nemali k domu a k okoliu vytvorený vzťah. Tieto plochy sa v dôsledku uvedených okolností ocitli v takpovediac „anonymnom vlastníctve“ a mnohé boli dlhodobo zanedbávané. Uvedený stav súvisel aj so skutočnosťou, že obytné domy sa dostali pod štátnu správu jednotlivých vytvorených centrálnych podnikov: bytového družstva, domovej správy a pod., ktoré spravovali aj dodávku teplej vody, kúrenie bytov, čistenie spoločných priestorov, kontrolovali spotrebu vody a iné. Starostlivosť o zeleň nepatrila však k primárnym činnostiam, ktoré tieto podniky vykonávali. Práve z týchto dôvodov niektorí nájomníci iniciovali, či prebrali starostlivosť o kultivovanie svojho okolia, trávnik, záhradky pred vchodom do domov. Záviselo to od ochoty, iniciatívy dobrovoľne sa podieľať na úprave svojho okolia. Aj sadenie kvetov, kríkov, polievanie na týchto väčších či menších plochách sa konalo po vzájomnej dohode nájomníkov, ako aj na ich vlastné náklady. Celkom výnimočne pridelovali bytové podniky jednotlivým domom a ich obyvateľom priesady, kríky. Avšak starostlivosť o zeleň ostávala naďalej v réžii nájomníkov.

Treba však konštatovať, že aj starostlivosť o verejnú zeleň, či historické záhrady stála často mimo centra pozornosti správy mesta, a to pokiaľ sa týka ich pravidelnej údržby. Zeleným plochám a parkom sa dostávala nerovnomerná, často len nevyhnutná alebo len sporadická údržba a opatera. Zo strany štátnej správy sa venovala pozornosť predovšetkým tým plochám, ktoré susedili alebo sa priamo nachádzali v blízkosti významných budov

správneho, politického a prípadne kultúrneho charakteru. Zvýšená, ale často tiež len niekoľkodňová pozornosť sa venovala zeleným plochám v súvislosti s politickými sviatkami (napr. oslobodenie Bratislavy, Slovenské národné povstanie) či významnými udalosťami medzinárodného charakteru, ktoré sa konali v meste (napr. športové podujatia ako majstrovstvá Európy v hokeji alebo krasokorčuľovaní). Tieto práce zabezpečoval socialistický model záhradníctva pod názvom ZARES (záhradné a rekreačné služby), ktorý mal na starosti nielen zeleň mesta, ale aj kúpaliská a športoviská. V niektorých mestách sa po roku 1990 pretransformoval na akciové spoločnosti, ktoré sa už menej sústreďovali na udržiavanie zelene v meste.

Len sezónny charakter mali aktivity v rámci jarného upratovania, organizované najmä správou mestských častí. Pri tejto príležitosti však išlo skôr o upratovanie spoločných priestorov obytných domov (pivníc), než o úpravu plôch v okolí bydliska. Očividné zmeny v úprave niektorých, obvyčajne vybraných parkových plôch a zelene sa od r. 1981 prejavili v Bratislave každoročne aj v čase konania Medzinárodného veľtrhu kvetov Flóra (v r. 2016 sa uskutočnil 35. ročník). Zvlášť výrazné to bolo najmä v blízkosti miesta, kde sa v minulosti konal, a to v areáli staršieho Zimného štadióna, neskôr v Parku kultúry a oddychu (zbúraného v roku 2016). Dnes sa veľtrh koná vo výstavných priestoroch Incheby na pravej strane Dunaja. V týchto prípadoch však nešlo väčšinou o celkom dobrovoľnícku činnosť.

Individuálna starostlivosť o zeleň v blízkosti obytných domov na malých plochách situovaných na frontálnej časti budov a vchodu do domov (predzáhradiek), prípadne v časti dvora, bola v réžii niektorých obyvateľov, teda spočívala na dobrovoľnosti, častejšie aj jednotlivcov. Zriedkavejšie bolo spoločné čistenie a úprava týchto plôch. Spravidla sa prác zúčastňovali dôchodcovia, mnohí z nich presťahovaní z centra mesta alebo i z vidieka na rozrastajúce sa bratislavské sídliská. K týmto aktivitám sa pripájali aj záhradkári, ktorí disponovali mnohými znalosťami získanými na svojich privátnych pozemkoch alebo dlhodobo prenajatých záhradkách vo viacerých areáloch záhradkárskeho osídlenia situovaných na okrajoch mesta (Dúbravky, Petržalky, Karlovej Vsi, Devínskej Novej Vsi, Rače, ako aj v súčasnosti už zastavaných záhrad v okolí Podhradia, Koliby). Častejším a rozšírenejším javom pri úprave zelene sa stali menšie zelené plochy pred domom už stavebne ukončených objektov na sídliskách, kde sa postupne črtala aj výstavba priestorov nielen pre ihriská alebo športoviská, ale predovšetkým kde už bola ukončená výstavba ciest a chodníkov. Prispeli k tomu aj v celoslovenskom rozmere realizované svojpomocné brigádnické aktivity

známe v generácii obyvateľov žijúcich a vyrastajúcich počnúc 60. rokmi 20.storočia pod názvom *Akcia Z* (v mestách i na vidieku). Pomenovanie tejto akcie písmenom „Z“ vyjadrovalo začiatkové písmeno slova „zveľaďovanie“, čo v skutočnosti znamenalo skrášľovanie životného prostredia. Zamerané bolo nielen na dostavbu sociálnej infraštruktúry sídla (napr. materskej školy, domu smútku, športoviska a pod.), ale aj na vytvorenie a úpravu zelených plôch. Mnohé, v kronikách a tlači uvedené údaje, ale aj spomienky obyvateľov konkrétnych obcí a miest na Slovensku oceňovali usporiadanie tieto mestom organizované aktivity.² Účastníci brigád dodnes spomínajú nielen na osožnosť vykonanej práce, ale aj na spoločne strávené chvíle so susedmi a priateľmi. Ak to bolo potrebné, zúčastňovali sa ich veriaci aj v nedeľu, a to s porozumením duchovných, nakoľko sa konali v čase bohoslužieb. Zaznamenali sme však aj kritické hodnotenie na margo týchto aktivít.³

Občianske a dobrovoľnícke aktivity v posledných desaťročiach 20. storočia

V podobnom duchu ako na vidieku sa propagovali tieto ciele aj v mestách. Svedčí o tom rozprávanie staršej generácie Bratislavčanov, ktorý dokumentuje aj nárast záujmu obyvateľov mesta o úpravu nielen okolia svojho bydliska ale aj širších verejných priestorov. K tomuto trendu prispeli aj aktivity ochranárskych združení zameraných na prírodné prostredie mesta v celoslovenskom ale i lokálnom záujme, ktoré iniciovali tieto myšlienky už koncom 70. rokov 20.storočia.

Až do súčasnosti v pamäti obyvateľstva výraznejšie ostali napr. aktivity *Stromu života* a tiež prívržencov zoskupenia *Bratislava nahlas* z konca 80. rokov 20. storočia, ktoré bolo artikulovaným a verbálnym naplnením vízie nového, demokratickejšieho, kultúrnejšieho, ekologickejšieho, zdravšieho a krajšieho Slovenska. Takto k nej pristupovala aj väčšina jeho tvorcov.⁴ Prevažne politickou sa celá záležitosť stala až následne, najmä po jej

² Dá sa predpokladať, že *Akcia Z* nadväzovala na bezplatné dobrovoľné brigády pri obnove vojnou zničeného hospodárstva. Nakoľko sa brigády konali v nedeľu, ani farári vo vidieckom prostredí nechápali neprítomnosť veriacich na cirkevnom obrade ako odpútavanie od cirkevného obradu (príklad zo Štrby). Jancura, V. (1957)

³ Mnohí si však veru spomínali aj na to, že názov „Zetka“ znamenala aj akciu „zadarmo“, čím mali na mysli skutočnosť, že štát ušetril, keď ľudia robili zadarmo.

⁴ Bratislava/nahlas (B/n) vyšla ako príloha k zápisnici zo spoločnej členskej schôdzy základných organizácií č. 6 a 13 Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny v Bratislave uskutočnenej dňa 4.6.1987. V skutočnosti prvé vydanie v náklade 1000 ks vyšlo začiatkom októbra 1987 a druhé, v náklade 2000 ks, cca o 3 týždne neskôr.

masívnom spropagovaní vo vysielaní *Hlasu Ameriky*.⁵ Po roku 1985 sa v tomto zmysle nadväzovali kontakty s ekologickými mimovládnyimi organizáciami v Maďarsku, Poľsku a Rumunsku, ktoré vyústili k založeniu mimovládnej východoeurópskej ekologickej siete *Greenway* (Platforma..., 1994). Tieto podnety o starostlivosť nielen o mestskú zeleň, ale o prírodné prostredie prenikli aj do povedomia obyvateľov mesta.

K obnoveniu činnosti niekdajšieho *Okrášľovacieho spolku* (založenom koncom 19. storočia) už pod názvom *Bratislavský okrášľovací spolok* sa pristúpilo po roku 1989, kedy vzniklo aj rovnomené občianske združenie, ktorého cieľom sú nielen projekty zamerané na skvalitňovanie životného prostredia, ale aj ochrana a zveľaďovanie kultúrneho dedičstva a zvyšovanie historického povedomia. Osobitný význam v iniciovaní starostlivosti o mestskú zeleň, úpravu okolia v blízkosti obytných komplexov zohrávali aj ďalšie podnety po roku 1989, a to v programe vznikajúcich občianskych združení, ako aj inovované združenia nadväzujúce na v minulosti pôsobiace spolky vo väčších mestách.

V aktivitách ochrany mestských pamiatok figurovala aj starostlivosť o zeleň, napr. aj v rámci súťaže o najkrajší balkón, kde sa vytvoril priestor aj pre spontánne dobrovoľnícke či už individuálne alebo skupinové aktivity. Patrí k nim aj účasť na čistení jednotlivých častí mesta, okrajových zelených a lesných plôch mesta Bratislavy. Za účasti dobrovoľníkov sa v roku 2011 inicioval projekt *Jarné skrášlenie mesta* a prišlo sa ku kooperácii viacerých gestorov⁶ podporujúcich projekty na úpravu verejných priestranstiev. Po úprave Hodžovho námestia sa postupne pokračovalo v ďalších častiach mesta.

Súčasná formy starostlivosti o záhrady a zeleň v meste

V posledných rokoch sú pri etnologickom štúdiu aktuálne aj pohľady na mesto tak v súvislostiach nových podôb zelene, jej „užívania“, či „využívania“ (komunitné záhrady) ako aj v ich podiele na sociálnej komunikácii, združovaní sa obyvateľov alebo ďalších formách aktivizácie urbánneho spoločenstva. Vo väčšine publikovaných poznatkov z terénnych výskumov stojí v popredí nielen otázka rozličných existujúcich foriem aktivít spojených

⁵ Po tejto udalosti sa aktivity hnutia prejavovali väčšmi politicky, a to najmä v čase od októbra 1987 do novembra 1989, kedy sa vytvorila pôda hnutia disidentstva, ktorá bola vnímaná akousi „slovenskou podobou“ Charty 77.

⁶ Bratislavský okrášľovací spolok v spolupráci s Hlavným mestom Bratislava, Bratislavským samosprávnym krajom a v spolupráci Strednej odbornej školy záhradníckej Gustáva Čejku v Malinove.

s „pestovateľstvom“ (*enviroment gardening*), ale aj kontexty súvisiace so sociokultúrnym aspektmi týchto aktivít v konkrétnom spoločenstve, kde sa tieto realizujú – lokálny aktivizmus v urbánnom prostredí, vytváranie priestorov pre jeho realizáciu (komunitné záhrady). Uvedený prístup inkorporuje v sebe nielen stravovanie – tovar a potraviny, ktoré konzumuje človek – ale predovšetkým „snahu dosiahnuť väčšiu sociálnu a ekonomickú spravodlivosť prostredníctvom stravovacích praktík“ (Bitušíková 2013: 41). Tento okruh otázok stojí v úzkom vzťahu s aktuálnejšími či novými témami, ktoré v podmienkach Slovenska a podobne aj v ostatných bývalých socialistických krajinách súvisí s obdobím transformácie, ako aj v kontexte vplyvu globalizácie na kultúru a spôsob života. Skôr než sa tieto trendy aj prakticky, konkrétne v podobe zakladania komunitných záhrad, dostali do krajín postkomunistického priestoru Európy, začali sa uplatňovať v západnej Európy a severnej Ameriky už približne v 80. rokoch 20. storočia.⁷

Z terénnych výskumov z územia Slovenska je zakladanie komunitných záhrad známe až z roku 2012. Najčastejšie sa akcentuje táto činnosť ako dobrovoľnícka a zviazaná s iniciatívami jednotlivých komunit pri realizácii vykonávaných pestovateľských činností predovšetkým získavania jedlých konzumovateľných plodín (Turiničová 2014: 59). V súčasnej etnologickej literatúre je trend zakladania komunitných záhrad dokumentovaný v urbánnom prostredí z Bratislavy (napríklad voľné priestranstvo pred budovou Slovenského rozhlasu – *Záhrada pod pyramídou*, *Sasinkova*, ďalej priestor nevyužitej pôdy v mestskej časti Nové mesto, v Petržalke a Dúbravke a ďalšie). Okrem dobrovoľníckej účasti na pestovaní konzumovateľných plodín je určitým špecifikom aj možnosť, ktorá ponúka mobilné záhrady, t. j. premiestňovania či prenášania plodín na iné miesto. Umožňuje to pestovanie v špeciálnych prenosných hrantoch.

Pravda, pri tomto pestovateľskom zameraní – riadiacom sa myšlienkou a zásadami permakultúry, je prítomný spoločný záujem a iniciatíva jednotlivcov alebo určitej skupiny ľudí. Ako ukázali príklady z výskumov trvalo udržateľného rozvoja, je však nevyhnutné prítomné úsilie o aplikovanie trendu lokálneho aktivizmu – spoločných aktivít zameraných na získavanie

⁷ K zdokonaleniu či prepracovaniu konceptu permakultúry prispeli koncom 70. rokov 20. storočia dvaja austrálski výskumníci na základe pozorovania prírodných ekosystémov, ktorí tieto skúsenosti zhrnuli v publikácii *Permaculture One*, *Permaculture Two*.

surovín na prípravu stravy, ktorý je v odbornej literatúre známy ako *food activism* (Bitušíková 2013: 40).

Jednou z dôležitých motivácií tohto trendu je snaha dopestovať zdravé plodiny bez aplikácie chemických prostriedkov, ktoré preferujú predovšetkým mladé rodiny s deťmi často pochádzajúce z prostredia mimo Bratislavu, a to aj z toho dôvodu, že im práca s pôdou prináša radosť a vytvára priestor pre sociálnu komunikáciu, osožné trávenie voľného času a často aj únik zo stereotypu každodennosti. Najčastejšie sa akcentuje táto činnosť ako dobrovoľnícka a zviazaná s iniciatívami členov jednotlivých komunít pri realizácii vykonávaných pestovateľských činností. Z publikovaných údajov a tiež z terénneho výskumu vyplýva dôležitosť úlohy tzv. lídra – zakladateľa či koordinátora komunitných záhrad.

Dobrovoľnícke aktivity starostlivosti o zeleň v Bratislave na príklade aktivity *Adoptuj si kochlík*

Na rozdiel už od vo viacerých publikovaných príspevkov venovaných „zeleným priestorom v meste“ – komunitným záhradám zameraným predovšetkým na dopestovanie vlastných plodín (zeleniny, ovocia a ovocných stromov) s rešpektovaním a v súlade s aplikovaním permakultúrneho prístupu pri pestovaní, sa chceme ďalej sústrediť na priblíženie jednej z dobrovoľníckych aktivít mestského (bratislavského) obyvateľstva vykonávaných pod názvom *Adoptuj si kochlík*. Prvoradým cieľom a súčasne špecifickým znakom v porovnaní s komunitnými záhradami je predovšetkým starostlivosť o zeleň vo verejnom priestore v meste alebo v blízkosti bydliska.

Podujatie *Adoptuj si kochlík* znamená prevzatie starostlivosti o zanedbané plochy a aj ich perspektívne udržiavanie. Tento argument podporuje aj realita, že väčšina zelených plôch – niekde len v podobe kvetinových nádob – „kochlíkov“, má už dávnejšie svojich opatrovateľov – „adoptívnych rodičov“. Táto analógia čerpá z historicky existujúceho socializačného vzoru v rodine a spoločnosti, a to nielen v tradičnom, ale i v súčasnom prostredí Slovenska. Realizované aktivity predstavujú jeden z dôležitých podnetov, výziev prispievajúcich k procesu enkulturácie obyvateľov mesta. Týka sa to často „rodákov“, ale aj značnej skupiny prisťahovalcov (prípadne dočasne bývajúcich) v meste. Dokumentuje to aj príklad zaznamenaný z výskumu v Bratislave. Sami respondenti (v mestskej časti Ružinov a Staré mesto) vo svojich vyjadreniach formulovali aj také podnety spontánneho zapojenia sa a účasti na „adopcii“, ktoré vyznievali ako „nostalgia“ alebo pocit absencie

takýchto činností vykonávaných v pôvodnom (rurálnom) a tiež aj rodinnom prostredí, z ktorého sa do Bratislavy prisťahovali.

V odbornej (najmä sociologickej) literatúre sa s ponímaním komunity prevažne spája predstava geograficky koherentného, ohraničeného miesta, v ktorom ľudia kooperujú, aby zabezpečili svoj hospodársky, sociálny a kultúrny život. (Geist 1992: 180) Ako však etnologické bádanie vyplývajúce zo systematického urbánneho štúdia ukázalo, v súčasnom období predstavuje frekventovanejšiu formu komunity taká, ktorá je charakterizovaná vysokým rozptylom spoločných aktivít (napr. práca, vzdelávanie, záujmová činnosť a i.), kde sa obyvatelia mesta stretávajú na základe toho, že zdieľajú spoločné ciele, záujmy alebo aj niektoré životné stratégie každodennosti či sviatočnosti. (Feglová 1999: 196). Preto spoločné bydlisko už nereprezentuje primárnu či jedinú platformu pre vytváranie a pretrvávajúce vzájomných väzieb. Ako tiež poznatky z výskumov dokladajú, môžu alebo sú vo vedomí širšieho okruhu obyvateľov mesta známe práve tieto skupiny ako najautentickejšie komunity, s ktorými sa obyvatelia identifikujú (skúsenosti z Nitry vid'. Feglová 1999, ako aj náš výskum z Bratislavy realizovaný v r. 2015).

V súvislosti s uvedenými príkladmi sa ponúka aj už dávnejšie vyslovený názor nemeckého sociológa, ekonóma a filozofa F. Tönnisa (1855-1936), ktorý komunitu definuje širšie na základe iných kritérií: v „ideálnom“ prípade je to spoločenstvo, ktoré charakterizuje dobrovoľnosť, altruizmus a spoločný cieľ („ideál“). V zmysle tohto ponímania sú to potom aj vekovo, rodovo, sociálne ako aj inak rôznorodé skupiny mestského (v našom prípade bratislavského obyvateľstva), ktoré dobrovoľne, na základe vlastného záujmu nachádzajú cestu k vzájomnej kooperácii. Aj v komunikácii sa zdieľajú spoločné ciele, a to nielen vykonávaním či podieľaním sa na dobrovoľníckych aktivitách nielen vo vzťahu k svojmu bydlisku, ale aj vo vzťahu k viacerým ďalším priestorom mesta, v ktorom žijú. Tento príklad dovoľuje konštatovať, že ide o spoločne užívaný priestor – v niektorých prípadoch nie vždy precízne, či relevantne „právne“ definovaný vzťah privátneho pozemku patriaceho k obytnému dom alebo pôda vo vlastníctve mesta (mestskej časti), a tak povediac spoločný majetok. Okrem toho táto činnosť spočíva na osobnom rozhodnutí jednotlivca/jednotlivcov či priateľských skupín alebo niekedy len niektorých členov rodiny.

V tomto zmysle sa s ponímaním pojmu dobrovoľníctva – dobročinnosti núka blízka analógia, ktorá v našom kultúrnom priestore znamenala pôvodne jednu z dvoch zásad kresťanskej viery. Do súčasnosti je tento prístup personifikovaný konceptom „všeobecného blaha“, pričom etnológovia pod

dobročinnosťou rozumejú väčšími skutky a prejavy, ktoré nevyplývajú priamo z noriem správania v rámci ekonomického systému spoločnosti, ale najmä z osobnostných vlastností či presvedčenia jednotlivca a nie sú vyžadované od všetkých členov spoločnosti v rovnakej miere (Škovierová 1999). V tejto súvislosti sa žiada konštatovať, že dobrovoľníctvo má na Slovensku legislatívne určené a prijaté pravidlá až z obdobia transformácie po r. 1989.

Svojím spôsobom spočíva princíp dobrovoľníctva v rámci aktivít podujatia *Adoptuj si kochlík* na jeho vykonávateľoch – ľuďoch, ktorí prácu vykonávajú bez nároku na finančnú odmenu (v nami sledovanej forme nanajvýš len za úhradu nákladov, napr. nákup priesad, avšak mnohí aktivisti používajú aj vlastné), pravidelne poskytujú svoj čas (pravda v súlade s obdobiami vegetačného cyklu), energiu, znalosti a zručnosti v prospech ostatných ľudí a spoločnosti, a to bez viazanosti na príbuzenské vzťahy alebo profesionálnu činnosť (Matulayová 2003: 43). Ide o vekovo, rodovo, vzdelanostne, profesne rozmanitých dobrovoľníkov. V sledovanej mestskej časti (Ružinov – sídlisko 500 bytov, ako aj v niektorých priestoroch v Starom meste) to boli filantropi – vlastníci bytov v bytovom dome, rodiny s deťmi, ale aj príslušníci staršej generácie, dôchodcovia. Sledovaná forma dobrovoľníctva nevykazuje analógie s tzv. strategickou filantropiou (organizovanou podnikmi, firmami najmä s cieľom vytvárať či prispievať k „podnikovej identite“ svojich zamestnancov). Ide skôr o prejav sociálne zodpovedného správania s vedomím dodržiavania zásad poriadku. Nielen na základe rozhovorov s realizátormi tejto činnosti, ale aj na základe vyjadrení ostatných obyvateľov Bratislavy, je hlavnou motiváciou dobrovoľníkov prispieť k „zušľachtovaniu“ a udržiavaniu zelene vo verejných priestoroch a – čo zdôrazňovali početné odpovede aktívnych obyvateľov – prispieť k „estetizácii“ životného priestoru, ako aj k osvojeniu si „intímnejšieho“ a osobnejšieho vzťahu k spoločným priestorom mesta. Svedčia o tom aj poznatky z rozhovorov získané nielen u obyvateľov žijúcich v starších medzivojnových a povojnových obytných komplexoch v meste Bratislava (obytné domy Unitas, staršia časť Ružinov budovaná bezprostredne po druhej svetovej vojne) ale aj z niektorých častí Starého mesta (nachádzajúcich sa v blízkosti historického centra – napr. revitalizácia priestranstva mestských hradieb). Prekvapujúce sú informácie týkajúce sa rozsahom menších opustených alebo majetkovo neusporiadaných plôch na okraji lesoparku v tzv. vilovej štvrti pod kalváriou. Takmer ako paradox tu vyznievajú motivácie formulované vo výpovediach, ktoré vyjadrujú „nespokojnosť s okolím“, ako reakcia či konštatovanie zanedbávania zelene zo strany komunálnych inštitúcií a súčasne aj z pocitu možnosti spolurozhodovať

a „slobodne môcť vykonávať to, čo spríjemňuje každodennosť.“ Zaujímavú výpovednú hodnotu mali odpovede respondentov (staršej generácie narodenej po 2. svetovej vojne), ktorí v pozitívnom zmysle spomínali na organizované *Akcie Z* ako na „osožné“, avšak podľa ich názoru „s politickým podtónom motivované práce“. Zaznamenali sme aj názory konštatujúce prospešnosť ale súčasne aj prínos dobrovoľníckych aktivít sledovaného zamerania, ktoré korešpondujú so zisteniami z Nitry, kde sa tieto uskutočňujú v tých oblastiach, v ktorých zlyháva štát alebo sa prejavuje absencia riešenia nedostatkov v starostlivosti o prostredie (Feglová 1999: 196).

Osobitnú formu a zameranie realizovaných aktivít pod názvom *Adoptuj kochlík* predstavuje výsadba liečivých a úžitkových rastlín upravených do formy klasických „zákutí“, priestorov záhradiek či predzáhradiek súkromných domov, skaliek v niektorých lokalitách mesta (napr. na Jakubovom námestí v centre Bratislavy ako súčasť areálu detského ihriska, v staršej časti Ružinova). Dobrovoľníci sa zameriavajú nielen na výber priesad, ale aj na označenie ich názvov, čo svedčí aj o súbežnej snahe v oblasti edukačnej a socializačnej funkcie. Napokon uvedené aktivity majú aj sprievodné formy, ako je napríklad inštalovanie lavičiek v blízkosti miest, kde sa dobrovoľníci starajú o mestskú zeleň.

Zhrnutie

Prezentovanú formu aktivít možno označiť ako neformálne dobrovoľníctvo, ktoré si na základe ponúknutej výzvy zapojení účastníci sami zvolili. Pravda, organizovanie tejto práce je do určitej formy usmernené alebo presnejšie koordinované zo strany komunálnej správy mesta (určenie konkrétneho miesta, kde sa „adopcia“ má uskutočniť, z časti aj používané náradie, materiál potrebný pri sadení a pri hnojení priesad).⁸ Dobrovoľníci rešpektujú aj skladbu priesad pre danú sezónu, ako aj doplnenie okrasných kultúr, ktoré uvádli. Pri prezentácii objektívneho obrazu o tejto forme dobrovoľníctva nemožno opomenúť ani podnety, spolupodieľanie sa na činnosti existujúcich občianskych združení vznikajúcich v období spoločenskej a politickej transformácie po roku 1989.

Ak porovnáme výskumom získané poznatky z prostredia Bratislavy v období druhého desaťročia 21. storočia prezentované v príspevku s charakteristikou

⁸ Hoci vo výzvach o možnosti „adoptovať kochlík“ bola vítaná účasť s vlastným náradím, čo respondenti v rozhovoroch zvlášť zdôrazňovali a oceňovali.

dobrovoľníctva, ktoré v publikovaných prácach sumarizovali viacerí bádatelia na poli etnológie a histórie (Dudeková 1998; Škovierová 1999), môžeme konštatovať viaceré analogické funkcie. Sú to: 1. sociálno-identifikačná (priestor pre sebaidentifikáciu a sebarealizáciu); 2. sociálno-integračná (socializácia jednotlivca a sociálnych skupín, komunikácia na báze rovnosti, presahujúcej sociálne vrstvy); 3. kultúrno-výchovná a 4. politická funkcia (od preberania verejných úloh až po vyjadrovanie záujmov politických smerov, najmä v 20. storočí, nástroj demokratizácie).

Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu VEGA 1/0943/14 *Dobrovoľnícke aktivity a združovanie sa na Slovensku v 21. storočí*.

Literatúra

- BERKA, T. – BAHNA, J. M. (2013). *Vily nad Bratislavou*. Bratislava: Marenčin.
- BITUŠÍKOVÁ, A. (2013). Cesty k udržateľnému životnému štýlu. In: *Kultúrna a sociálna diverzita na Slovensku*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, s. 36-41.
- Bratislavský okrášľovací spolok*. [online] [cit. 2016-09-06]. Dostupné na: <http://www.dobrovolnictvo.sk/news/show/3615/predstavujeme--bratislavsky-okraslovaci-spolok>
- DARULOVÁ, J. (2002). *Mesto miesto etnologických výskumov*. Na príklade Banskej Bystrice. Banská Bystrica: Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií UMB.
- DARULOVÁ, J. (2006). *Banská Bystrica – mesto podnikateľov, remeselníkov a obchodníkov*. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu UMB.
- DUDEKOVÁ, G. (1998). *Dobrovoľné združovanie na Slovensku v minulosti*. Bratislava: SPACE, Centrum pre analýzu sociálnej politiky.
- FEGLOVÁ, V. (1999). Komunitné iniciatívy v mestskom prostredí. In: *Diferenciácia mestského spoločenstva v každodennom živote*. Bratislava, s.190-205.
- GEIST, B. (1992). Heslo Komunita. In: *Sociologický slovník*. Praha, s.180.
- GLEJTEKOVÁ, M. (2012). *Premeny parkov pri kaštieloch v okolí Bratislavy*. [online] [cit. 6.9.2016] Dostupné na: <http://www.huspark.eu/wp-content/uploads/2012/11/5-Glejtekova-Premeny-parkov-pri-kastieloch-v-okoli-Bratislavy.pdf>
- GYŐRIK, M. (2012). *Bratislavský okrášľovací spolok 1868-1918*. Bratislava: Vydavateľstvo Marenčin, Bratislava 2012.
- Historické parky a ich obnova na území Maďarska a Slovenska*. (2013). Zborník referátov z konferencie. [online] [cit. 6.9.2016] Dostupné na:

<http://www.huspark.eu/wp-content/uploads/2012/11/Zbornik-referatov-z-konferencie.pdf>

JANCURA, V. (2010). *Zetka umožnila dedine priblížiť sa k mestu*. [online] [cit. 2016-09-06]. Dostupné na: <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/167128-zetka-umoznila-dedine-priblizit-sa-mestu/>

MATULAYOVÁ, T. (2003). *Dobrovoľnícka práca seniorov v sociálnych službách z aspektu andragogik*. (dizertačná práca) FiF UK v Bratislave.

Platforma MO SZPOK v Bratislave, jar 1989. (1994). In: *Ponovembrové Slovensko vo vzťahu k životnému prostrediu a trvalo udržateľnému životu I - II*. Bratislava: Spoločnosť pre trvalo udržateľný život, s. 97.

REHÁČKOVÁ, T. (2013). *Historické záhrady a parky Bratislavy*. Bratislava: Vydavateľstvo Trio.

Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15.11.1921. (1925). In: *Československá statistika*, zv.37, řada VI. (Sčítání lidu sešit 6). Paha.

ŠKOVIEROVÁ, Z. (1999). Vzájomná výpomoc, dobročinnosť a ich morálne a sociálne súvislosti. In: *Tradícia, etika civilizačné zmeny* (ed.K.Jakubíková). Bratislava: FiF UK s.70-79.

TURINIČOVÁ, Z. (2014). Fenomén komunitných záhrad v urbánnom prostredí. In: *Etnologické rozpravy*, roč. 21, č. 2, s.45-59.

Živelná pohroma ako multidimenzionálny jav

Disaster as a multi-dimensional phenomenon

Richard Lettrich

Bc. Richard Lettrich
Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Katedra etnológie a muzeológie
Gondova 2, 814 99 Bratislava
lettrich.r@zoznam.sk

Abstract: *The aim of the article is to demonstrate a multi-dimensional character of social aspect of disaster. The autor examines people's reflections of the events linked to disaster and its impact on the local community that are interpreted in accordance of the theoretical perspective of an American anthropologist Anthony Oliver-Smith. Disaster is characterized as a specific background, a natural laboratory, where particular forms of social behavior as well as tensions between social norms and economic interest are highlighted. The author pays attention to search for a guilty party related to disaster, and to the subsequent changes and impacts of the disaster. The data were obtained by means of ethnographic interview and participant observation. The field work was located in a rural area affected by flash flood in 2011. This event significantly changed an environmental situation of the village. The thesis brings ethnographic material contributing to the better understanding a nexus human – environment.*

Key words: *disaster, aid, gift giving, searching for a guilty party, nexus human – environment*

Kľúčové slová: *pohroma, pomoc, darovanie, hľadanie vinníka, vzťah človek – prostredie*

Úvod

Štúdia sa venuje vybraným aspektom sociálneho správania v čase pohromy a po nej a prezentuje výsledky etnografického výskumu v obci, ktorú zasiahla povodeň.¹ Impulzom k uskutočneniu tohto výskumu bola absencia etnologických štúdií venovaných pohrome. Možno konštatovať, že na území Slovenska nie je skúmanie pohromy zo strany sociálnych vedcov prioritným záujmom. Na Slovensku sú i vedné odbory a vedecké pracoviská (geografia, environmentalistika či krízový manažment a ďalšie), ktoré sa tejto problematike venujú, avšak chýba pohľad sociálneho vedca, ktorý by v prípade interdisciplinárneho charakteru spolupráce vedel poskytnúť hlbkový a metodologicky špecifický prístup.

Výskum pohromy z prostredia sociálnej vedy poskytuje nový rozmer skúmania prírodného živlu a jeho dopadu na lokálne spoločenstvo. Sociálni vedci sa zameriavajú na reakcie a dopady pohromy, ako aj na jej vplyvy na komunitu. Ich skúmaním možno charakterizovať problémy a vytvárať stratégie pri obnove a rekonštrukcii. Skúmaním rôznych premenných ako rod, vek, etnicita či náboženstvo, ale i sociálnej nerovnosti či reakcií zasiahnutých obyvateľov možno prispieť ku globálnemu chápaniu pohromy ako sociálne podmienenej udalosti.

Počas výskumu som sa zamerlal na to, ako ľudia reflektujú morálne normy recipročného správania. Cieľom príspevku je ukázať, že také prvky sociálneho života ako pomoc, darovanie, reciprocita, závisť a hľadanie vinníka nadobúdajú počas živelnnej pohromy nový rozmer. Výsledky výskumu naznačujú, že pomoc a reciprocita nadobúda symbolický charakter. Ľudia sa v čase pohromy združujú, čo sa prejavuje súdržnosťou, ale na druhej strane je tu prítomné hľadanie vinníka v podobe ohovárania.

V prvej časti sa budem venovať histórii skúmania pohrôm v sociálnych vedách a definícii samotného pojmu pohroma. Historický prehľad umožňuje pochopiť vývoj skúmania pohromy a vznik nových teoretických perspektív. V druhej časti sa zameriavam na výsledky etnografického výskumu, ktorý som uskutočnil v lete 2014 v rurálnom prostredí západného Slovenska. Prezentované dáta interpretujem prostredníctvom koncepcie amerického antropológa Anthony Oliver-Smitha, podľa ktorého pohromu možno chápať nielen ako fyzický faktor – udalosť, ale najmä ako sociálny jav. V tejto časti

¹ Príspevok vychádza z bakalárskej práce (Lettrich 2015), v ktorej sa venujem reflexii a dopadom pohromy v lokálnom prostredí.

poukazujem na povodeň ako na spúšťač zmien, ktoré majú dlhodobý dopad na lokalitu.

V závere zhŕňam výsledky, ktoré vychádzajú z terénneho výskumu a sú interpretované v zmysle vybraných teoretických premís. Otázky a problémy, ktoré vznikli v dôsledku analýzy, sú zhrnuté v záverečnej časti. Ide o vymedzenie pojmu kooperácia v kontexte pohromy, ako i o charakter samotnej pohromy vo vzťahu k súdržnosti a pomoci.

História skúmania pohrôm

Na prelome minulého storočia možno badať počiatky výskumu pohrôm z perspektívy humánnej ekológie ako disciplíny sociálnych vied na Univerzite v Chicagu. Základné idey humánnej ekológie boli sformulované americkým sociálnym filozofom Johnom Deweyom (1929-1984). Podľa neho ľudská neistota pochádza z faktu, že prostredie, v ktorom človek žije, je prirodzene nebezpečné. Ľudia sú tak nútení hľadať istotu a bezpečie prostredníctvom náboženstva a vedy (Dewey 1984: 3-20). Peek a Mileti (2002) nadväzujú na myšlienky Deweya a tvrdia, že environmentálne nebezpečenstvá nemožno vnímať nezávisle od spoločnosti a človeka, pretože ony samotné sú človekom definované, presmerované a pretvorené (Peek – Mileti 2002: 512).

Peek a Mileti dodávajú, že Deweyove myšlienky v priebehu transformácie prostredníctvom sociálnych vedcov mali vplyv na formovanie koncepcie geografa Gilberta Fowler Whitea, ktorý je dnes považovaný za zakladateľa chicagskej školy environmentálnych rizík a je jedným z popredných osobností geografie 20. stor. Ako Dewey, tak aj White zachováva myšlienky o environmentálnom nebezpečenstve ako výsledku interakcie medzi človekom a prostredím (Peek – Mileti 2002: 512).

Za počiatok výskumu pohrôm Oliver-Smith (1999) pokladá prácu Samuela Princea, ktorý skúmal dôsledky sociálnych zmien pri výbuchu munície v zálive Halifax (1920). Potenciály tohto výskumu však zostali nepovšimnuté nasledujúce polstoročie. Oliver-Smith (1996) upriamuje pozornosť na začiatok 80. rokov 20. stor., kedy viacerí antropológovia a humánni geografi posunuli pozornosť od idey geofyzického extrému k funkcii pohromy vo vzťahu k spoločenskému poriadku, štruktúre vzťahu človeka s prostredím a širším historickým rámcom (kolonializmus, zaostalosť), ktoré sa podieľali na formovaní týchto javov (Hewitt 1983 citovaný podľa Oliver-Smith 1996: 314).

Výskum psychologických aspektov pohromy sa vyvíjal nezávisle. V roku 1950 definoval Anthony F.C. Wallace „syndróm pohromy (*disaster syndrom*)“ ako

psychologickú reakciu, počas ktorej sú ľudia: (1) otrasení a imobilizovaní; ďalej nasleduje (2) ovplyvniteľnosť a altruizmus; (3) euforické stotožnenie sa s komunitou; a nakoniec (4) navrátenie sa k predpohromovým postojom (Wallace 1970: 202).

Peek a Miletí (2002) k psychologickému výskumu pohrôm dodávajú, že súčasné prístupy zahŕňajú štúdie detí a dospelých v súvislosti so stupňom neporiadku, trvanlivosti dopadu, rizikových faktorov a s PTSP (posttraumatickou stresovou poruchou), ďalej sa venujú premenným ako rod, vek, podmienky, závažnosť vystavenia a rodinné faktory (Peek – Miletí 2002: 513). Problematika PTSP je centrom záujmu psychológov (Gibbs – Montagnino 2005; Kaniasty 2005), psychiatrov (Vojtová – Hašto 2005) či na druhej strane medicínskych antropológov (Good 1992; Young 1995),² ako i antropológov skúmajúcich pohromu a jej dopady (Henry 2005; Tsujiuchi 2015). PTSP je tak predmetom bádania naprieč disciplínami a práve tento (multidisciplinárny) charakter by mal byť hlavným nástrojom pre relevantnosť a validáciu problematiky, čím dopomôže k lepšej charakteristike, definovaní a vytvorení stratégií intervencie (Kienzler 2008: 225).

V súčasnosti antropológia venuje výskumu pohromy väčšiu pozornosť. K skúmaniu pohrôm a rizík prispela svojou kľúčovou metodológiou – etnografickým výskumom. „Etnografické metódy výrazne prispievajú k pochopeniu obnovy po pohrome a mikrokozmu spoločenských organizačných posunov a úprav“ (Oliver-Smith 1999: 3). Prostredníctvom etnografických metód možno porozumieť činiteľom, ktoré umocňujú ľudskú zraniteľnosť. Antropológia sa teda venuje otázkam veku, rodu, sociálnych tried, jazyka, náboženstva, etnicity a iným sociálnym rozdielom (Oliver-Smith 1999: 3).

Na tomto mieste, v kontexte kultúrnej blízkosti, je potrebné sa zmieniť i o práci poľskej folkloristky Janiny Hejduk-Nijakowskej (2005), ktorá v nej analyzuje pohromu ako jav kultúrny a spoločenský (na príklade povodne z roku 1997, rieka Odra, Poľsko). Folkloristické teórie poskytujú špecifický rámec analýzy pohromy, kde pohroma a jej osvojenie je výsledkom „vzťahov dokumentujúcich proces verbalizácie prežitých emócií“ (Hejduk-Nijakowska 2005: 15). Autorka tu tak poukazuje na folklórne mechanizmy osvojovania si traumy. Táto monografia je príkladom komplexnej analýzy pohromy, ktorá

² Good, B. (2015). Trauma, PTSD and Trauma Treatment: An Engaged Anthropologist's Perspective on Debates in Global Mental Health. Video: <https://vimeo.com/145555572>

využíva folkloristické teórie, opierajúce sa o široký kontext psychologického, kultúrneho a historického prostredia. Je tak príkladom a vzorom možného uchopenia pohromy ako objektu interdisciplinárneho prístupu.

Jedným z projektov, ktoré sú dokladom súčasného skúmania pohromy je FORIN (*The Forensic Investigations of Disasters*). Cieľom tohto projektu je poskytnúť pomoc pri odhaľovaní základných príčin pohromy prostredníctvom dôkladného vyšetrovania/skúmania, ktoré siaha pod typické správy a prípadové štúdie, ktoré vedú popohromové udalosti.³ „Projekt poukazuje na potrebu zjednodušených analýz, ktoré vysvetľujú stratu, škodu, vplyv a dopad, ako i viacero priamych príčin pohromy“ (Oliver-Smith – Alcántara-Ayala – Burton – Lavell 2016: 22).

Problematika živeľnej pohromy v slovenskej etnológii

K problematike vzťahu prostredie – človek existuje niekoľko príspevkov v slovenskej etnológii. Juraj Podoba sa vo svojom príspevku *Etnografický pohľad na problematiku vzťahu človeka a životného prostredia: etnoekológia, kultúrna ekológia alebo environmentálna etnológia?* (Podoba 1992) venuje otázkam vymedzenia pojmov a základným konceptuálnym rámcom etnologického prístupu štúdia človeka a jeho prostredia. Medzi ďalšie práce možno zaradiť príspevok Viery Feglovej *Priestor ako antropologický fenomén* (Feglová 1993), v ktorom poukazuje na environmentálnu etnológiu ako prístup, kde primárnym záujmom je skúmanie vnímania priestoru a času na pozadí politických, ekonomických a spoločenských zmien. Inšpiratívnou môže byť i diplomová práca Mateja Kotála *Sociálny a prírodný priestor v Terchovej – obci s rozptýleným osídlením* (Kotál 2010). Toto je len niekoľko príkladov, ktoré potvrdzujú, že problematika prostredia nachádza svoje miesto i medzi odbornými príspevkami slovenských etnológov. Práve na tomto mieste môže skúmanie pohromy poskytnúť svoj špecifický rámec v chápaní prostredia ako aktívneho prvku v pretváraní života človeka.

Jednou z prác, venovaných problematike pohromy, je bakalárska práca Lýdie Rusňákovovej *Živelná pohroma v reflexii spoločenstva obce* (Rusňáková 2011). Je to prípadová štúdia venovaná povodni, ktorá zasiahla mestskú časť Bratislava-Devín. Práca sa zaoberá priebehom povodne a jej dopadmi na lokálne spoločenstvo, ako aj sociálnou interakciou vo forme výpomoci. Autorka tu aplikuje teóriu hodnôt na základe sociologických teórií Bohumila Geista

³ FORIN - <http://www.irdrinternational.org/projects/forin/>. [online]. 2013.

a Jaroslava Koláňa. Rusňáková vo svojej bakalárskej práci taktiež potvrdzuje nedostatok vedeckých prác k tematike, no sama odkazuje na publikáciu klimatologičky Blaženy Horváthovej *Povodeň – to nie je len veľká voda* (Horváthová 2003). Venuje sa problematike z hľadiska hydrologického, no popisuje i historické povodne na tokoch riek Dunaj, Váh, Poprad a Hornád. Zachytáva aj formy ľudského správania pri pohrome a po nej, pomoc a darovanie, spôsob ako rekultivovať záhrady po povodni a pod. Hoci táto štúdia nepatrí do oblasti spoločenských vied, je pre etnológa v mnohom inšpiratívna.

Ďalej možno uviesť štúdie a príspevky, ktorých tematika je spojená s krízovou udalosťou. Medzi takéto práce zaradujem diplomovú prácu Michaely Saboóvej *Lokálna katastrofa a jej obraz v kolektívnej pamäti* (Saboóová 2009), ktorej cieľom bolo zaznamenať obraz lokálnej katastrofy, ničivého požiaru, v dobovom či súčasnom rozprávačskom repertoári. Tému presídlenia na konkrétnom prípade Oravskej priehrady sa venovali Eva Naništová v príspevku *Koncept domova u presídlencov z regiónu Oravskej priehrady: retrospektíva po 40-tich rokoch* (Naništová 2008) a Margita Jágerová v príspevku *Ako sme si hľadali nový domov...* (Jágerová 1999). V tejto súvislosti je dôležité poznamenať, že téme relokácie v dôsledku pohrôm je v antropologickom výskume venovaná osobitná pozornosť. Aplikovaní antropológovia sa zapájajú do širokého spektra aktivít: aplikovaný výskum, formovanie politiky, teória budovania, vyhodnocovanie, plánovanie, implementácia a rezistencia (Oliver-Smith 2005: 68-69).

Definícia pohromy

Zdôvodňovania a vysvetľovania príčin pohromy sú staré ako ľudstvo samotné (Etkin 2015 citovaný v Oliver-Smith a ďal. 2016: 17). Ako uvádza E. L. Quarantelli (1987), etymológia anglického slova *disaster* (pohroma) je zrejme odvodená z francúzskeho *desastre*, ktoré bolo deriváciou dvoch latinských slov - *dis*, *astro*. Tieto slová v kombinácii znamenajú „vytvorené z podnetu hviezd“. Skorší význam slova teda odkazoval na nepriaznivé vplyvy hviezd alebo planét, ktoré sa prejavovali vo forme záplav a zemetrasení. V tom čase boli tieto javy označované ako vôľa božia (Quarantelli 1987: 8). Quarantelli ďalej pokračuje v hľadaní konsenzu pri konceptualizácii a typologizácii pohromy. Vidí možnosť pohromu konceptualizovať skôr ako časť sociálnej zmeny, než ako sociálny problém. Na pohromu tak možno nazerať

ako na druh (sociálnej) krízovej príležitosti (*occasion*), než ako na udalosť (*event*) samotnú (Quarantelli 1987: 23-24).

Definíciám pohromy sú venované viaceré práce. Súčasné diskusie sú výsledkom rôznych teoretických orientácií, pod vplyvom ktorých je hľadanie spoločných znakov tohto pojmu. Ako poznamenávajú Peek a Mileti (2002), spoločným prvkom, ktorý je možno zaznamenať takmer vo všetkých definíciách je, že „pohromy a ich dopady sú výsledkom interakcie medzi prírodným, spoločenským a umelým (*constructed*) prostredím a začínajú sa extrémnou udalosťou v prírode“ (Peek – Mileti 2002: 512). Pohromy nie sú obmedzené hranicami času a priestoru. Ich príčiny sú zapletené z hlboko ležiacimi sociálnymi, ekonomickými, kultúrnymi a politickými problémami a ich dopady sú predĺžené ďalšími komplikáciami (Boin 2005 citovaný podľa Oliver-Smith a ďal. 2016: 20).

Oliver-Smith definoval pohromu ako „proces/udalosť zahrňujúci kombináciu potencionálne deštruktívnych činiteľov z prírodného alebo technologického prostredia a obyvateľstvo v stave zraniteľnosti v dôsledku pôsobenia spoločenských alebo technologických faktorov. Kombinácia týchto elementov spôsobuje poškodenie alebo stratu hlavných sociálnych elementov a fyzickej vybavenosti komunity do takej miery, že základné funkcie spoločnosti sú prerušené alebo zničené, čo má za následok individuálny a skupinový stres a sociálnu dezorganizáciu rôznej závažnosti“ (Oliver-Smith 1996: 305).

Na základe uvedenej definície pre mňa pohroma predstavuje multidimenzionálny činiteľ, ktorý ovplyvňuje každý aspekt ľudského života. Táto multidimenzionálnosť je vyjadrená prostredníctvom konceptu zraniteľnosti, ktorý vytvára v kombinácii s prírodnými silami podmienky pre vznik pohromy ako sociálneho javu. Nebezpečenstvá pohromy (*disaster risks*) sú sociálne konštruované, t.j. sú výsledkami ľudského výberu (Oliver-Smith 2013 citovaný podľa Oliver-Smith a ďal. 2016: 17).

Ako som uviedol vyššie, v práci využívam koncepciu Olivera-Smitha (1996). Oliver-Smith súhlasí s Gerlachom (1993) v tom, že počas pohromy ľudia venujú väčšiu pozornosť základným ekonomickým podmienkam a do popredia vystupujú určité formy ľudského správania, také ako altruizmus, model racionálnej voľby, ochrana osobného vlastníctva, súťaženie, reciprocity, distribúcia, dohoda, dôvera a napätie medzi spoločenskými normami a ekonomickým záujmom (Gerlach 1993 citovaný podľa Oliver-Smith 1996). Možno tak zachytiť charakter pohromy ako javu, ktorý ovplyvňuje každý aspekt života človeka i prostredie, ktoré ho obklopuje.

Jedným zo záverov, ktoré Anthony Oliver-Smith predkladá vo svojej štúdii, je zistenie, že katastrofy urýchľujú zmeny, ktoré prebiehali pred nimi (Oliver-Smith 1996: 313). Na jednej strane hovoríme o deštrukčných vplyvoch pohrôm, keď sú základné funkcie spoločnosti prerušené alebo zničené, no na druhej strane predchádzajúce zmeny, ktoré vedú k obnove komunity a okolitého prostredia, sa urýchľujú.

Oliver-Smith (1996) zhodnocuje interdisciplinárny charakter vedeckej účasti vo výskume pohrôm, ktorý je spojený so zhoršovaním životného prostredia, nekontrolovateľným rozvojom, technologickými haváriami a sociálnymi konfliktmi. Vedecké práce sú koncipované interdisciplinárne a vznikajú projekty a perspektívy, ktoré reflektujú procesy a udalosti počas pohromy. „Globálny charakter/povaha environmentálnych a sociálnych problémov prispieva k expanzii podmienok zraniteľnosti, čo má za následok zvýšený počet prírodných a technologických pohrôm a stavia celý problém presne do kompetencie antropológie, ktorá holistickým prístupom rieši otázku interakcie človek – prostredie na praktické i teoretické účely“ (Oliver-Smith 1996: 322).

Priebeh výskumu

Výskum, ktorý som uskutočnil v lete roku 2014 sa konal 3 roky po pohrome. Tento časový odstup prispel k sledovaniu reflexií obyvateľov zasiahnutých pohromou ako aj k dopadom na lokalitu. Uvedomujem si i potrebu zúčastneného výskumu v čase pohromy, kedy by mal výskumník možnosť pozorovať a robiť výskum priamej konfrontácie a reakcie človeka na krízovú udalosť.

Etnografický výskum reflexií pohromy som uskutočnil v obci na západnom Slovensku počas 15 dní. Oblasť bola zasiahnutá povodňou historického rozmeru, ktorá zmenila charakter krajiny ako i životy jej obyvateľov. Výskumná vzorka pozostávala zo 16 informátorov vo vekovom rozmedzí od 34 do 75 rokov. Rodové zastúpenie bolo 9 žien a 7 mužov. Výber respondentov bol určený témou výskumu a polohou obydli. Oslovil som najskôr ľudí žijúcich priamo pri vodnom toku. Avšak prívalovou vodou boli zasiahnutí takmer všetci obyvatelia i tí, ktorých obydlie neleží priamo pri vodnom toku. Vzorku preto tvorili obyvatelia obce, ktorí boli priamo zasiahnutí, pričom spoločným menovateľom je rozsah zaplavenia obydli. Konkrétne a bližšie údaje týkajúce sa lokality a obyvateľstva neuvádzam z etických dôvodov.

Metódami a technikami, ktoré som v teréne využíval, boli zúčastnené pozorovanie (dopad na lokalitu a zmeny, ako i pozorovanie reakcií

respondentov) a etnografické interview. Špecifickou a doplnkovou formou zberu dát bolo využitie vignet (pozri Príloha). Vignety predstavujú krátky príbeh, ktorého obsahom je modelová situácia vzťahujúca sa na tému výskumu, avšak s fiktívnymi postavami. Cieľom je získať údaje o názoroch a hodnotách informátorov, ktorí na príbeh reagujú. Príbehy som koncipoval podľa výsledku predbežnej analýzy na základe tém, ktoré sa najčastejšie vyskytovali vo výpovediach informátorov – pomoc a dar.

Zvolenou technikou analýzy dát terénneho výskumu bola pre mňa doménová analýza. Jej cieľom bolo zo získaných dát určiť kultúrne domény, vzťahujúce sa na pohromu. Tie sa zakladali na reflexii obyvateľov v časovom rozmedzí troch rokov od pohromy. Tento fakt tak určuje podmienky výskumu i charakter dát, ktoré som zozbieral. Kategórie vyplývajúce z analýzy odkazujú na lokálny obraz pohromy. Počas terénneho výskumu som dodržiaval *Návrh Etického kódexu Národopisnej spoločnosti Slovenska*.⁴

Povodeň

Pohroma, ktorej obraz bol predmetom môjho výskumu, zasiahla obec vo forme prívalovej povodne. Túto udalosť charakterizovali hydrológovia ako bleskovú povodeň. Z toho možno usúdiť, že obyvatelia neboli na túto krízovú udalosť pripravení, čoho odrazom je rozsah škôd i samotný dopad na obyvateľov obce. „*To tak utkveje človeku v pamäti a v tom teda behom chvíľky bola povodeň. A to bola sekunda... to boli minúty, to jednoducho... my sme nestihli ani psa skovať.*“ (Z, 37)⁵

Krátky časový interval prietrže a jej intenzita spôsobila zatopenie domov ležiacich popri koryte potoka. Na základe výpovedí možno však tvrdiť, že zasiahnutí boli takmer všetci (voda z hôr). Ľudia, ktorí boli počas pohromy v domoch, sa snažili zachrániť svoj majetok a zabezpečiť svoje deti. Ich reakcie podľa výpovedí boli rýchle, bez dlhšieho uvažovania: zabezpečiť ochranu rodiny a v prípade zaplavenia domu zachrániť, čo sa dá.

Miera škôd, spôsobená prívalovou povodňou, bola odstupňovaná v závislosti od polohy domu. Najväčšie škody utrpeli tie obydli, ktoré boli vystavené priamemu toku vody a nánosom. Mali narušenú statiku, čo mohlo spôsobiť zrútenie stavby (k takému prípadu však nedošlo). V rámci prípravy na výskum som predpokladal, že obyvateľov obce môžem rozdeliť na ľudí zasiahnutých

⁴ Pracovný návrh etického kódexu Národopisnej spoločnosti Slovenska (2015).

⁵ Označenie respondentov: (rod, vek)

a nezasiahnutých povodňou, no ako niektorí z informátorov tvrdili, zasiahnutí boli takmer všetci. „Každý bol postihnutý, viete jak. To bolo všetko, tá voda išla od zhory.“ (Z, 59) Avšak ako neskôr uvádzam, na základe výpovedí informátorov charakterizujem v obci časť obyvateľov ako „nezasiahnutých“.

V prípadoch, keď voda prenikla do obytnej jednotky, možno hovoriť o stave ohrozenia. Súčasťou pohromy je, keď sú obyvatelia vystavení priamemu riziku na zdraví alebo živote. Ak je človek ohrozený, je jeho konanie spontánne a reflexívne. Ako to charakterizovala jedna informátorka: nie je čas rozmýšľať. „No tu už hovorím bola panika, snažila som sa zachrániť, čo sa dalo, ale nič som nezachránila, lebo som nevedela, čo skôr chytiť. Ale prežili sme to, keby sme nemali vrch, tak hovorím, sme utopené, lebo to nevydržíme celú noc plávať na vode!“ (Z, 59) Konanie ľudí je namierené na ochranu najbližších a záchranu vecí, ktoré sú v danej chvíli pre nich najdôležitejšie.

Stav ohrozenia je sprevádzaný pocitom bezmocnosti, paniky a strachu o život. V istých prípadoch sa odzrkadlil v traume, ktorá mohla mať dlhodobé následky pre dospelých aj pre deti. Syndróm z traumy alebo „PTSP je zaradená do veľkej skupiny úzkostných porúch, vzniká po náhlych, otrasných, osobnú integritu obmedzujúcich, či život ohrozujúcich udalostiach, ktoré prežil človek buď sám, alebo bol ich bezprostredným svedkom“ (Longauerová – Bačišinová – Šanta 2008: 119). Ide tak o poruchu, ktorej spúšťačom je traumatizujúca udalosť. PTSP ako psychická porucha sa objavuje v období asi 3 mesiace po udalosti. V prípade pretrvávania príznakov, ktoré vyššie uvádzam, je potrebné, aby zasiahnutý človek/pacient vyhľadal odbornú pomoc.

V takýchto prípadoch emocionálneho vypätia, ako uvádzali informátori, je dôležitá zomknutosť rodiny, ktorá prispela k lepšiemu prekonaniu krízovej situácie. Rodinné zázemie poskytlo psychickú i fyzickú podporu, ktorá je dôležitým činiteľom pri prekonávaní a zvládaní krízových situácií.

Ohrozenie života, strata majetku a s tým spojené emócie ako úzkosť, stres, panika či trauma nútia ľudí uvažovať o opustení bydliska. Takéto prípady sa prejavovali v situáciách, keď informátori v danej situácii prehodnocovali, či je rekonštrukcia ich obydlí finančne zvládnuteľná. Ďalšími možnými príčinami presťahovania boli vek a zdravotný stav. V otázke presťahovania dôležitými faktormi je aj medializácia pohromy a finančné možnosti ľudí.

Pomoc a súdržnosť

Stupeň zásahu a miera škôd boli predpokladmi pre pomoc zo strany vojska a hasičských záchranných zložiek, ktorí v priebehu niekoľkých dní vykonávali pomocné práce v obci. Avšak ľudia si pomáhali aj navzájom. Pomoc zasiahnutým teda prichádzala z rôznych zdrojov či už to bola rodina a známi, alebo cudzí ľudia. Špecifickou formou bola pomoc zo strany zamestnávateľa, ktorý poskytol zasiahnutým obyvateľom niekoľkotýždňové až mesačné voľno.

Významnou zložkou bola aj pomoc štátu, ktorú možno charakterizovať ako pomoc, ktorá prichádza prostredníctvom obce. Ľudia si jej boli vedomí, no z výpovedí vyplýva, že pomoc štátnych inštitúcií nebola pozitívne hodnotená z dôvodu zdĺhavých procesov. Okrem toho, pri náhradách škôd podľa nich vznikol problém nedostatočného ohodnotenia strát. V tejto súvislosti dávali do popredia pomoc nadácií a súkromných firiem, ktoré dokázali v krátkom čase pomôcť. Tie zabezpečovali hmotnú i nehmotnú spoluprácu a prostriedky.

Na základe získaných údajov delím pomoc po pohrome, ktorú spomínali moji respondenti, podľa jej formy: práca alebo darovanie. A podľa toho, od koho pomoc prichádza, kategorizujem aj jej sprostredkovanie: žiadanie o pomoc, pomoc rodiny a známych, pomoc cudzích ľudí, pomoc zamestnávateľa a pomoc štátu.

Pomoc zasiahnutým obyvateľom prichádzala takmer okamžite počas pohromy. Príslušníci rodiny poskytli pomoc zasiahnutým či už formou mechanických prác, darov alebo zomknutosťou, ktorou prispeli k psychickej podpore príslušníkov. Rodiny sa začali združovať, známi prichádzali pomáhať, dobrovoľníci prichádzali z okolitých dedín pomáhať záchranným zložkám hasičov a vojakov, ktorí boli následne po vypuknutí pohromy privolaní vedením obce. Ľudia spolupracovali, aby zachránili majetky a v prípade ohrozenia aj ľudské životy. „Aj keď často nešlo o výpomoc v pravom slova zmysle, ale pomoc jednostrannú, motivovaná bola okrem iného aj vedomím, že uvedené životné situácie nemožno predvídať a môžu postihnúť kohokoľvek, a tak môže byť na pomoc ostatných odkázaný v budúcnosti aj ten, kto ju teraz poskytuje“ (Škovierová 1980: 135-136). Významným motívom výpovedí o priebehu troch dní po pohrome je súdržnosť. „*Pri tej samotnej povodni bolo cítiť takú spolupatričnosť tých, čo neboli poškodení s tými, čo boli poškodení. Chodili si navzájom či už rodina, alebo známy pomáhať.*“ (M, 34) Súdržnosť je súčasťou krízovej situácie ako spontánna pomoc, počas ktorej sa ľudia zomkli k spoločnému cieľu, pomoc ohrozeným obyvateľom. Tento stav je však časovo obmedzený. Informátori sa zhodli na prvých troch dňoch, kedy si ľudia

nezištne a súdržne pomáhali. „Vtedy to tak spojilo ľudí, si myslím. Konkrétne v tie dni. To až neskôršie potom prišlo. Vtedy keď sa to stalo, v tom krátkom časovom horizonte 2-3 dní, možno prvý týždeň boli tí ľudia takí, že si pomohli a takí súdržní, ale keď si mysleli, že už je to z toho najhoršieho vonku, tak všeličo sa človek dozvedel, že začo je vinový(smiech).“ (M, 51)

Dary, reciprocita a závisť

Rodiny prijímali dary vo forme hmotných prostriedkov alebo práce. Ľudia, ktorí neboli zvyknutí prijímať, sa ocitli v situácii, keď boli odkázaní na pomoc druhých. Situáciu prijímania opisovali informátori v mnohých prípadoch ako veľmi nepríjemnú. „Ja som bola v kŕči, normálne v kŕči. Mne to bolo blbé akože.“ (Z, 50)

Reakciou na dar bol pocit dar opätovať – ľudia spomínajú pocit záväzku. Reciprocita alebo očakávanie návratnosti daru je však v takejto situácii vylúčená. Ako tvrdí Škovierová (1994: 152) „v prípade nešťastia (napr. vyhorenia) sa výpomoc z rovnocenných vzťahov vzájomnej návratnosti celkom presunula do pozície nenávratného daru, almužny.“ Ľudia si uvedomujú záväznosť voči darcom, no nie je možné taký rozsah darov vrátiť. Na druhej strane nie sú tu očakávania návratu daru. Reciprocita sa v takejto situácii pretransformuje do vďačnosti. „Vďačná. Dlžná nie, vďačná a myslím si, že keby došlo znovu niečo nové, takéto, že by sa stalo a že by som nebola ja postihnutá, tak by som veľmi rada ja poskytla pomoc, pretože už človek cíti v sebe takú povinnosť. Už sa viem vcítiť do tých ľudí, čo som vlastne prežívala ja, jak mi bolo, tak už je to teraz také iné.“ (Z, 52)

Je potrebné si uvedomiť, že nie je možné darovať každému poškodenému rovnakým dielom. Niektorí poškodení sa preto môžu cítiť ukrátení. Respondenti spomínajú správanie, ktorého cieľom je nadobudnúť majetok určený zasiahnutým obyvateľom alebo spôsobenie značných škôd práve týmto obyvateľom. Získanie výhod v nerovnakej miere vyvoláva závisť. Výroky o nej sú prítomné vo výpovediach o priebehu popohromovej pomoci či už zo strany obyvateľov okolitých obcí, alebo aj medzi obyvateľmi.

Ako som už uviedol vyššie, v očiach zasiahnutých sa vytvorila skupina ľudí, ktorí boli zasiahnutí nie až do takej miery ako tí, ktorí bývajú pri koryte potoka. Toto hodnotenie je charakterizované pasivitou zo strany tejto skupiny. Niektorí informátori, ktorí boli priamo zasiahnutí, sa zhodujú v tom, že „tí hore“ sa len prizerali. „No tí stáli hore a pozerali dole. Áno. Keď sa ich to netýkalo priamo, že niekto nemal rodinu alebo tak. Absolútne, hej?“ (M,61)

Využívanie pomoci na úkor druhých malo prebiehať formou účasti na podujatiach, ktoré boli organizované starostom a dobrovoľníckymi skupinami, s cieľom odľahčiť situáciu. Na týchto podujatiach sa rozdávalo jedlo a potraviny. Všetky dobrovoľnícke zbierky boli organizované obecným úradom, pri ktorom mali svoj stan i záchranné zložky. Niekoľko odpovedí respondentov sa zhoduje, že nevedeli o takejto udalosti a ak sa o nej dozvedeli, tak len náhodou. Následne na to poukázali na ľudí, ktorí túto pomoc využili a na podujatiach pre podporu zaplavených sa zúčastnili. „A to sú vlastne tí ľudia, ktorí sa potom prižívovali na tom, že sa chodili napríklad hore najesť. Dokonca sa nehanbili si ísť pre čistiace prostriedky, že boli postihnutí a pokiaľ viem, vôbec neboli postihnutí. A napríklad išla im iba po bráničku voda, nedostala sa ani, žeby mali vnútri a je ich veľa... v podstate z druhej strany všetci.“ (Z, 37) Krízová situácia ponúka množstvo prostriedkov na obohatenie sa. Ľudia, ktorí takúto pomoc využijú, pretvárajú celkový obraz lokálnej spoločnosti ako nekooperatívnej z pohľadu poškodených.

Dobrovoľníctvo ako ponúknutá nezištná pomoc bola prejavom príbuzných, miestnych alebo cudzích ľudí. Dobročinnosť moji respondenti spomínali ako formu dobrovoľníckej pomoci ľuďom, postihnutým pohromou. V obci sa počas pohromy vytvárali dobrovoľnícke skupiny či už miestnych obyvateľov, alebo cudzích skupín z okolitých obcí. Informátori opisujú neziskové organizácie, ktoré priamo spolupracovali s obcou na jej revitalizácii a ponúkali občanom rôzne formy pomoci – ekonomickú, materiálnu alebo psychologickú. Negatívna stránka dobrovoľníctva sa prejavila v zneužití situácie v zmysle krádeže nahromadených predmetov. Informátori sa zhodujú, že v oblasti pôsobili dobrovoľníci, ktorí nazbierané železo odovzdávali vo svoj prospech.

Hľadanie vinníka

Pohroma a jej následky ako strata majetku či strach o život nútia ľudí zamýšľať sa nad príčinami tejto udalosti. Tisícročná voda, ktorá postihla toto miesto, v ľuďoch zanechala hlbokú stopu, ktorá si žiadala vysvetlenie. S hľadaním príčin prichádzalo aj hľadanie vinníka. Výpovede informátorov, vzťahujúce sa na príčiny pohromy, zhodovali sa v niekoľkých bodoch:

1. Rozmer tisícročnej vody bol podmienený ľudským faktorom;
2. Zanedbanie starostlivosti o lesy;
3. Súkromná obora, ktorá zapríčinila nakumulovanie vody – príválová vlna.

Zasiachnutí obyvatelia sa zhodujú v tom, že ľudský faktor zohral významnú úlohu v množstve príválovej vody, a teda v miere poškodenia. Poškodení

obyvatelia sa snažili zverejniť problémy v hospodárení v lesoch a priamo poukázať na vinníka a škody, ktorým sa dalo predísť. Snaha o zmedializovanie problematiky sa však stretla s negatívnym ohlasom. Podľa niektorých respondentov novinári nechceli daný aspekt zverejňovať z dôvodu ich kompetencií. Preto snahy a hľadanie vinníka vystriedal pocit bezmocnosti. „Štát sa na nás vykašlal a pritom to má na krku štát, štátne lesy, že to dopadlo takto, ľudia nemajú ani čas ani chuť sa s niekým súdiť zato a možno by sme ani nenašli človeka, ktorý by sa na to dal.“ (M, 51)

V niektorých prípadoch, najmä u starších ľudí, som zaznamenal interpretácie spojené z nadprirodzenými predstavami. Viera tak poskytla respondentom možnosť vyjadrenia príčiny akými bol napr. „trest Boží“. Tieto interpretácie však len doplňovali interpretáciu environmentálneho zdôvodnenia (prírodná pohroma), ktorého si boli daní informátori vedomí.

Hľadanie zodpovedných sa týkalo aj susedov. V tomto smere som zaznamenal rôzne formy obviňovania. Obviňovanie bolo podnietené podozreniami z konania, ktoré malo majetkovú ujmu priamo spôsobiť alebo jej rozmer umocniť. Hľadanie vinníka medzi susedmi alebo vo všeobecnosti členmi komunity môže mať evolučné opodstatnenie: „Evoluční psychológovia tvrdia, že ľudia implicitne registrujú sociálne rozdiely v komunite a hľadajú príčiny týchto rozdielov, a to aj na nevedomej úrovni. Inými slovami, sme citliví na potenciálnu hrozbu podvádzania vnútri skupiny. Pokiaľ určitá osoba nejakým spôsobom ‚vyčnieva‘ zo sociálneho priemeru, jej odlišnosť sa na explicitnej úrovni môže reprezentovať ako výsledok podvádzania. Ak je to na druhej strane ‚pod priemerom‘, ľudia pripisujú tejto osobe pocity závidi. V oboch prípadoch reprezentácia osoby zahrňuje motívy zlepšenia jej pozície na úkor iných ľudí. Môže však vzniknúť len vtedy, keď sa hodnotia približne zhodné sociálne pomery medzi ľuďmi, ktorí sa nachádzajú v priamej interakcii“ (Boyer 2001, citovaný podľa Bužeková 2009: 70-71).

Dopad pohromy

Rekonštrukcia obce sa začala takmer ihneď po dokončení záchranných a pomocných prác. Predstavovala znovuvybudovanie miestnych komunikácií a ich okolia ako aj obnovu koryta, vybudovanie nových premostení a následné vytvorenie protipovodňových zábran na hornom toku potoka. Tieto opatrenia majú do budúcnosti zabrániť udalostiam, akou bola táto povodeň. V otázke rekonštrukcie obce zohráva podľa informátorov najdôležitejšiu úlohu jej poloha. Obec sa nachádza na západnom Slovensku. Cez obec vedie

komunikácia k účelovému zariadeniu, ktoré je využívané politickými funkcionármi.

Pohroma svojim deštruktívnym dopadom pozastavila život v obci. Ľudia boli prinútení začať rekonštruovať svoje domy a ich snaha bola preorientovaná na zabezpečenie blahobytu, ktorý stratili. „*Takže sa zastavil čas, pretože to, čo by ste za ten rok urobili dopredu, tak ste stáli a robili ste naspäť, čo ste už raz mali urobené.*“ (Z, 58)

Pohroma sa stáva zároveň spúšťačom a urýchľovačom pozitívnych zmien. Zmien v zmysle rekonštrukcie a obnovy majetku obecného alebo súkromného. Zasiahnutí obyvatelia aj po prekonaní traumatického zážitku z krízovej situácie dokázali hovoriť o pozitívnych vplyvoch pohromy na obec. Pri interpretácii týchto výpovedí je potrebné si uvedomiť časový rozdiel troch rokov po pohrome. „*Do istej miery, dá sa povedať, že tá katastrofa naštartovala niektoré pozitívne zmeny v obci. Dá sa to takto konštatovať. Sa mi smejú okolití starostovia, že ešte jednu potopu a budeme mať dedinu zo zlata (smiech).*“ (M, 34)

Vo výpovediach mojich respondentov týkajúcich sa dôsledkov pohromy, je prítomných niekoľko tém: obavy z búrok, trauma či prehodnotenie života. „*Je to taká neistota, strach. To človek je teraz už taký ostražitý. Sleduje to počasie ako je, ako bude a myslím, že to už tak zostane to už z hlavy asi nikdo nevymaže.*“ (Z, 37) V niektorých prípadoch informátori odmietali rozprávať o pohrome, nechceli sa vracieť k spomienkam na krízovú situáciu z dôvodu traumatického zážitku. Strata majetku a krízová situácia núti ľudí prehodnocovať svoje životy a pôsobenie či už profesijné, alebo súkromné. „*Dá sa povedať, že mi to úplne zmenilo život. Ja som bol produktívny človek.*“ (M, 51) Výpovede o prehodnotení života som zaznamenal u ľudí, ktorí boli priamo ohrození, no tento emocionálny proces sa týkal i pomoci, kde závislosť na druhých nútila poškodených prehodnotiť medziludské vzťahy.

Záver

Interpretácie kvality sociálnych vzťahov vo výpovediach respondentov sa rôznili v závislosti od povahy a skúsenosti interakcií. V každom prípade svedčia o tom, že pohroma výrazne ovplyvnila sociálny svet v lokalite. V mojom materiáli sú prítomné interpretácie pozitívneho vplyvu pohromy na sociálne vzťahy, keď ľudia popisujú súdržnosť a spoluprácu, no na druhej strane výpovede zdôrazňujú aj opačný efekt, a to nezáujem a zneužívanie pomoci zo strany niektorých obyvateľov. Darovanie sa stalo primárnou formou pomoci

a človek, ktorý bol samostatným budovateľom svojho majetku, zostal odkázaný na pomoc druhých. Súčasťou darovacieho procesu je pocit zaviazanosti voči darcovi. Avšak, ako ukázal výskum, v prípade pohromy sa recipročné správanie transformuje do pocitu vďačnosti. Ľudia nemajú prostriedky dar opätovať v plnej hodnote, preto recipročné správanie nadobúda symbolický charakter. Na druhej strane, pozitívny prínos darov môže byť svojou všestrannosťou využitý s cieľom obohatenia sa na úkor iných ľudí. Dôležitým faktorom v tomto probléme je rozsah škôd, ktorý by mal byť určujúci pri využívaní pomoci a darov. Avšak dostupnosť ponúknutých prostriedkov vytvára možnosť ich využitia i zo strany „nezasiahnutých“ obyvateľov. Kategória „nezasiahnutí“ v kontexte môjho výskumu predstavuje skupinu miestnych obyvateľov, ktorá je charakterizovaná absenciou pomoci a zneužívaním darov voči zasiahnutým obyvateľom. V tomto prípade som zaznamenal prejavy závidosti, ktoré sú výsledkom nerovnocenného obdarovania. *„Spústu ľudí závidelo, že ste niečo dostali., že sme sa obohatili. Že sme zbohatli. Ale tá závišť tam je, to tam môžete napísať.“* (Z, 59) Prejavy závidosti informátori interpretovali ako formy ohovárania či narušenia vzťahov či už to boli vzťahy susedské, alebo presahovali i mimo obec (napr. pracovisko). Takéto prejavy správania tak pretvárajú celkový obraz o spolupráci a medziľudských vzťahoch v lokalite. Možno konštatovať, že pohroma znamená znevýhodnenie, no súčasne implikuje zvýhodnenie, pričom využívanie prostriedkov v prospech zasiahnutých závisí od vzťahov v komunite. Dobrovoľníci, ktorí boli prítomní v lokalite, prispievali svojou pomocou k obnove a revitalizácii zasiahnutých obydľí i obce samotnej. Ľudia, miestni ale i cudzí, sa organizovali s cieľom pomôcť tým, čo to potrebujú. Neziskové organizácie, ale i súkromné firmy poskytovali pomoc finančnú, materiálnu i psychologickú. Ľudia zasiahnutí pohromou potvrdili hodnotnosť daných skupín a ich pomoc označovali ako konštruktívnu a na mieste. Zneužitie dobrovoľníctva som zaznamenal v prípade krádeží, ktoré sa vyskytli počas vypratávania domov, no takýmto prípadom sa neskôr zamedzilo konkrétnymi opatreniami.

Pohroma zasiahla lokalitu deštruktívnym rozmerom. Z tohto dôvodu ľudia začali hľadať vinníkov, ktorí umocnili silu prírodnej pohromy. Za jedného z vinníkov ľudia označili Štátne lesy SR, a to kvôli zanedbaniu starostlivosti o lesy a ich výrubom. Hľadanie vinníka však malo aj formu obviňovania susedov. Ako som vyššie uviedol obviňovanie mohlo byť výsledkom hľadania príčin rozsahu poškodenia a straty majetku. Susedské obviňovanie však možno chápať ako formu domáhania sa spravodlivosti a odškodnenia, ktoré nie je možné získať inou cestou. Prípady, ktoré som zaznamenal, zostali na

úrovni ohovárania a slovných výmen, ktoré mali dohru na úrovni sociálnych vzťahov. Vo výnimočných prípadoch, najmä u starších obyvateľov, bol jedným z vysvetlení nadprirodzený, „božský“ pôvod pohromy.

Pohroma v lokalite „zastavila čas“. Ľudia museli znovu budovať svoje stratené a zdevastované majetky, čím sa všetok ich čas a energia presmerovali na danú situáciu. Avšak pohroma je zároveň aj spúšťačom a urýchľovačom pozitívnych zmien v zmysle obnovy lokality. I keď si ľudia boli vedomí škôd, ktoré im pohroma spôsobila, dokázali hodnotiť túto udalosť ako pozitívnu pre obec. Uvedomujem si časový odstup od pohromy, ktorý mal na celkové hodnotenie vplyv. Na druhej strane tento fakt vytvoril podmienky pre hodnotenie pohromy a jej následkov s odstupom času. V mnohých prípadoch táto udalosť zmenila postoj obyvateľov k životu, ako aj ich doterajšie pôsobenie.

Na základe analýzy dát vzniklo viacero otázok teoreticko-metodologického charakteru, ktoré si vyžadujú špeciálnu pozornosť. Jednou z nich je vymedzenie pojmu kooperácia pri pohrome. Oliver-Smith (1999) pokladá kooperáciu za jeden z významných aspektov skúmania pohromy a jej dopadov na komunitu. Taktiež Rusňáková (2011), ktorá sa venuje reflexii živeľnej pohromy obyvateľmi Devínskej Novej Vsi, hovorí o kooperácii v čase pomoci po pohrome. Podľa Škovierovej (1994) sa však spolupráca v čase pohromy za kooperáciu nepokladá, pretože „pri kooperácii sa predpokladá vyšší stupeň organizácie práce a opakovania. Spontánne prejavy súdržnosti napr. pri živeľných pohromách, v prípade nešťastia ap. sa za kooperáciu nepovažujú. O kooperácii možno hovoriť, keď sa spoločenstvo snaží predchádzať takýmto prípadom (napr. svojpomocným strážením obce, pravidelnými príspevkami do podpornej pokladnice“ (Škovierová 1994: 147). Otázka teda je, či je možné považovať organizovanú pomoc obyvateľov počas a po pohrome za kooperáciu?

Ďalším problémom je vzťah medzi typom pohromy alebo katastrofickej udalosti a jej vplyvom na sociálne správanie. Škovierová v štúdiu *Intralokálne vzťahy v obci Riečnica* (1980) poukazuje na motiváciu pomoci pri požiari. Možno nachádzať rozdiel v motivácii v prípade požiarov a v prípade povodní. Ako vo svojej štúdiu poukazuje, pri požiari je zámerom pomoci i ochrana vlastného majetku (rozšírenie požiaru), no v prípade povodne tento aspekt absentuje. Bola by tak vhodná komparácia, ktorá by mohla pomôcť pri klasifikovaní pohromy. Domnievam sa tak, že typ pohromy môže mať priamy vplyv na motivácie obyvateľov pri pomoci.

V rámci ďalšieho rozpracovania problematiky vyvstávajú otázky, ktoré sú hodné ďalšieho skúmania. Tieto otázky spadajú do komplexu darovacieho procesu ako i spontánnych prejavov pomoci: Možno hovoriť v prípade dobročinnosti o altruistickom správaní? Ako rozpoznať altruizmus v takýchto prípadoch? Je miera poškodenia určujúcim faktorom darovania? Má dobročinná udalosť miesto počas po-pohromovej pomoci?

Ako som už vyššie uviedol, výskum pohromy a jej charakteru ako špecifického prostredia odhaľuje rôzne formy sociálneho správania. Práve na tomto mieste môže antropológ ako sociálny vedec poskytnúť nástroje a metodiku pri odhaľovaní hlboko zakorenených príčin a stáva sa tak odborným dozorom a tvorcom stratégie zraniteľnosti a adaptácie.

Literatúra

- BUŽEKOVÁ, T. (2009). *Nepriateľ zvnútra*. Bratislava: Veda, s. 70-71.
- DEWEY, J. (1929). *Experience and Nature*. London: George Allen & Unwin, Ltd. Ruskin House, s. 3-20.
- FEGLOVÁ, V. (1993). Priestor ako antropologický fenomén. In: *Slovenský národopis*, roč. 41, č. 2, str. 131-138.
- GIBBS, M. – MONTAGNINO, K. (2006). Disaster. Psychological Perspective. [online] Amaratunga, C. & Sullivan TL, s. 149-194. [cit. 28. 6. 2016] Dostupné na: <https://training.fema.gov/hiedu/docs/emt/gibbspsychology.doc>
- GOOD, B. (1992). Culture and psychopathology: directions for psychiatric anthropology. [online] In: T. Schwartz, G. White, & C. Lutz (Eds.). *New directions in psychological anthropology*. MA: Cambridge University Press, s. 181-204. [cit. 28. 6. 2016] Dostupné na: http://scholar.harvard.edu/byron_good/publications/culture-and-psychopathology-directions-psychiatric-anthropology
- HEJDUK-NIJAKOWSKA, J. (2005). *Żywioł i kultura. Folklorystyczne mechanizmy oswajania traumy*. Opole.
- HENRY, D. (2005). Anthropological Contributions to the Study of Disasters. [online] In: *Disciplines, Disasters and Emergency Management: The Convergence and Divergence of Concepts, Issues and Trends From the Research Literature*. (D. McEntire – W. Blanchard, eds.) Emmitsburg, Maryland: Federal Emergency Management Agency, s. 1-30 [cit. 28. 6. 2016] Dostupné na: <https://training.fema.gov/hiedu/docs/emt/anthropology%20and%20disasters.doc>
- HOFFMAN, M. S. – OLIVER-SMITH, A. (2002). *The Catastrophe and Culture. The Anthropology of Disaster*. [online] Santa Fe: School of American Research

- Press, s. 3-22. [cit. 28. 6. 2016] Dostupné na: <http://faculty.washington.edu/stevehar/O-S&H.pdf>.
- HORVÁTHOVÁ, B. (2003). *Povodeň – to nie je len veľká voda*. Bratislava: Veda.
- JÁGEROVÁ, M. (1999). Ako sme si hľadali nový domov... In: *Etnologické rozpravy*, č. 2, s. 39-49.
- KANIASTY, K. (2005). Social support and traumatic stress. [online] In: *PTSD Research Quarterly*, Vol. 16. No. 2. Spring 2005. The National Center for Post-Traumatic Stress Disorder, s. 8. [cit. 28.6. 2016] Dostupné na: <http://www.ptsd.va.gov/professional/newsletters/research-quarterly/V16N2.pdf>.
- KIENZLER, H. (2008). Debating war-trauma and post-traumatic stress disorder (PTSD) in an interdisciplinary arena.[online] In: *Social Science & Medicine*, 67, s. 218–227. [cit. 28. 6. 2016] Dostupné na: <http://www.deohoman.org/Download/WHO%2oREFERENCE%2oLIBRARY%2o2010/POLICY%2oPLANNING/MPHR%2oMH%2oREF/Reading%2omaterial/more%2ogeneral%2oreadings/PTSD%2opapers/PTSD%2oKey%2opaper/debating%2oPTSD.pdf>
- KOTÁL, M. (2010). *Sociálny a prírodný priestor v Terchovej – obci s rozptýleným osídlením*. (diplomová práca) Bratislava: FiF UK.
- LETTRICH, R. (2015). *Pohroma ako multidimenzionálny jav*. (bakalárska práca) Bratislava: FiF UK.
- LONGAUEROVÁ, A. – BAČIŠINOVÁ, J. – ŠANTA, M. (2008). Posttraumatická stresová porucha. [online] In: ŠANTA, M. – RYBÁROVÁ, Ľ. – DERŇÁROVÁ, Ľ. (eds.) *Molisa 5 : medicínsko-ošetrovateľské listy Šariša*, Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta zdravotníctva, s. 119-125. [cit. 28. 6. 2016] Dostupné na: http://www.unipo.sk/public/media/files/docs/fz_veda/svk/dokument_146_31.pdf
- NANIŠTOVÁ, E. a kol. (2008). *Domov ako priestor bytia*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis.
- NANIŠTOVÁ, E. (1999). Koncept domova u presídlencov z regiónu Oravskej priehrady: retrospektíva po 40 - tich rokoch. In: *Etnologické rozpravy*, č. 2, s. 38-48.
- Návrh Etického kódexu Národopisnej spoločnosti Slovenska*. (2015). Pracovný návrh. Národopisná spoločnosť Slovenska. [cit. 28. 6. 2016] Dostupné na: <http://www.nss.sav.sk/eticky-kodex-narodopisnej-spolocnosti-slovenska>
- OLIVER-SMITH, A. (1996). Anthropological research on hazards and disasters. [online] In: *Annual Review of Anthropology*, Vol. 25, s. 303-328. [cit. 28. 6. 2016] Dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/2155829>

- OLIVER-SMITH, A. (2005). Communities after catastrophe.[online]. In: *HYLAND, E. S. (ed). Community building in the twenty-first century. 1st. ed.* P. cm.- (School of American Research advanced seminar series), s. 45-70. [cit. 28. 6. 2016] Dostupné na: <http://anthonyoliver-smith.net/index.php/publications/articles-books-chapters/89-communities-after-catastrophe>
- OLIVER-SMITH, A. – ALCÁNTARA-AYALA, I. – BURTON, I. – LAVELL, A. M. (2016). *Forensic Investigations of Disaster (FORIN): a conceptual framework and guide to research (IRDR FORIN Publication No.2.)*. [online]. Beijing: Integrated Research on Disaster Risk. [cit. 28. 6. 2016] Dostupné na: <http://www.irdrinternational.org/wp-content/uploads/2016/01/FORIN-2-29022016.pdf>
- OLIVER-SMITH, A. – HOFFMAN, M. S. (1999). *The Angry Earth: Disaster in Anthropological Perspective*. [online] New York: Routledge, s. 1-3. [cit. 28. 6. 2016] Dostupné na: https://www.google.sk/books?hl=sk&lr=&id=6L-yJh6_r2MC&oi=fnd&pg=PP2&dq=the+angry+earth&ots=fKI-6CxMXF&sig=sJmWNTVKPGtrFcQ5JXmNyG-sgJA&redir_esc=y#v=onepage&q=the%20angry%20earth&f=false
- PEEK, A. L. – MILETI, S. D. (2002). The history and future of disaster research. [online] In: *Handbook of Environmental Psychology*. New York: John Wiley and Sons, Inc, s. 511-524. [cit. 28. 6. 2016] Dostupné na: <http://disaster.colostate.edu/Data/Sites/1/cdra-research/historyandfutureofdisasterresearchpeekandmileti.pdf>
- PODOBA, J. (1992). Etnografický pohľad na problematiku vzťahu človeka a životného prostredia: etnoekológia, kultúrna ekológia alebo environmentálna etnológia? In: *Slovenský národopis*, roč. 40, č. 3, str. 252 – 266.
- QUARANTELLI, L. E. (1987). What should we study? Questions and suggestions for researchers about the concept of disasters. [online]. University of Delaware. Disaster Research Center. In: *International Journal of Mass Emergencies and Disasters* 5, s. 7-32. [cit. 28. 6. 2016] Dostupné na: <http://dspace.udel.edu/bitstream/handle/19716/2763/Article%20195a%20DSPACE%20Ready.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- RUSŇÁKOVÁ, L. (2011). *Živelná pohroma v reflexii spoločenstva obce*. (bakalárska práca). Bratislava: FiF UK.
- SABÓOVÁ, M. (2009). *Lokálna katastrofa a jej obraz v kolektívnej pamäti* (diplomová práca). Bratislava: FiF UK.
- ŠKOVIEROVÁ, Z. (1981). Intralokálne vzťahy v obci Riečnica. In: *Národopisné informácie*. č. 2, s. 123-145.

ŠKOVIEROVÁ, Z. (1993). Kooperácia v dedinskom spoločenstve. In: *Slovenský národopis* č. 41, s. 259-270.

TSUJIUCHI, T. (2015). *Mental Health Impact of the Fukushima Nuclear Disaster: Post-Traumatic Stress and Psycho-Socio-Economic Factors*. [online] Fukushima Global Communication Programme Working Paper Series. [cit. 28. 6. 2016] Dostupné na: http://collections.unu.edu/eserv/UNU:3352/FGC_WP_o8_Dec_2015.pdf

VOJTOVÁ, H. – HAŠTO, J. (2005). Stabilizačné techniky a EMDR v psychoterapii posttraumatickej stresovej poruchy. [online] In: *Psychiatrická prax*, roč. 6 (4): 194–196. [28. 6. 2016] Dostupné na: <http://www.solen.sk/pdf/Vojtova.pdf>

YOUNG, A. (1995). *The Harmony of Illusions. Inventing Post-traumatic Stress Disorder*. Princeton University Press, NJ. 1995, s. 202-204. [cit. 28. 6. 2016] Dostupné na: <http://www.imd.inder.cu/adjuntos/article/608/The%20Harmony%20of%20Illusions%20Inventing%20Post%20Traumatic%20Stress%20Disorder.pdf>

WALLACE, F.C. (1970) Anthony. *Culture and Personality*. New York: Random House, Inc., s. 270. 394-30856-5.

Príloha: Vignety

Príbeh 1.

Obec zasiahla povodeň. Občan Juraj sa snaží zabezpečiť dom a veci, o ktoré by mohol prísť. V tom zazrie ako susedia, ktorých dom je už vodou zaliaty, sú v ohrození. Juraj sa však rozhodne ďalej zachraňovať svoj majetok, aby on neprišiel./ Pretože ho môže ešte zachrániť./ Susedom snáď pomôže niekto iný.

Otázky

Je podľa vás Jurajove rozhodnutie správne? Vysvetlite.

Ako by ste sa zachovali vy na Jurajovom mieste?

Zmenilo by Jurajove rozhodnutie fakt, že susedia sú jeho príbuzní?

Príbeh 2.

Obec zasiahla silná povodeň. Rodina Novákových prišla o všetok svoj majetok, preto prijímajú každú dostupnú pomoc i dary. Rodina Potockých nebola povodňou zasiahnutá až do takej miery ako prvá rodina. Pri dobrovoľníckych zbierkach a daroch však prijímajú rovnaké množstvo darov, pretože sa cítia rovnako poškodení.

Otázky

Myslíte si, že majú obe rodiny na dary rovnaké právo? Vysvetlite.

Do akej miery musí byť rodina poškodená, aby mala právo prijímať dary a pomoc?

Slová a moc. Prípadová štúdia zo súdneho pojednávania

Words and power. The case study from the interrogation process

Andrea Bučičová, Helena Tužinská

Bc. Andrea Bučičová, Mgr. Helena Tužinská, PhD.
Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Katedra etnológie a muzeológie
Gondova 2
814 99 Bratislava
helena.tuzinska@uniba.sk

Abstract: *This article is part of a wider research field, which deals with relationship of language and power, as it is analyzed in intersection of sociolinguistics and legal anthropology. Our data confirm that attorneys and judges hold linguistic control over witnesses and defendants through the interrogation process. In this, questions are used as weapons for the purpose of testing or challenging claims, and as mechanisms for making accusations. In search of inconsistencies judges are usually unaware of standard failures of human memory. We argue that the search for internal coherence of the account, its external consistency with 'objective evidence', and its 'inherent implausibility' is linked with prejudices or lack of understanding, especially when the person whose credibility is being assessed comes from a cultural and political background very different from the assessor.*

Keywords: *communication, language, law, sociolinguistics, discourse, linguistic power, conversation analysis*

Kľúčové slová: *komunikácia, jazyk, právo, sociolingvistika, diskurz, lingvistická moc, konverzačná analýza*

Úvod

Štúdium jazyka v sociálnom kontexte je ako v etnológii tak v antropológii spojené už so vznikom týchto disciplín. Približne 60 rokov sociolingvistika nevychádza z výlučných predpokladov, že jazyk určuje kultúru či naopak. V súčasnosti sa využíva model dynamického, nerozlučného, vzájomne sa ovplyvňujúceho vzťahu medzi jazykom a sociálnymi štruktúrami. Základnou

investigatívnou metódou je hľadanie vzorcov v používaní jazyka tak, že sa skúmajú súvislosti kontextu, aktérov a dôsledkov prehovorov (Eades 2010). V tomto článku vychádzame zo zistení sociolingvistov a sociálnych antropológov, ktorí sa sústreďujú na spôsoby, akými použitie jazyka reprodukuje alebo transformuje mocenské vzťahy, a to zvlášť v prostredí kontaktu s inštitúciami a právom. Predstavitelia etnografických štúdií ako je Susan Berk-Seligson (2002), Diana Eades (2010), Anthony Good (2007), Claire E. L. Jones (2008), a Katrijn Maryns (2006) prinášajú analýzy zúčastneného pozorovania interakcií osôb, ktoré pochádzajú z minorizovaného prostredia v právnom procese. Jazykové prehovory jednotlivých aktérov interpretujú v kontexte praktík inštitúcií, ktoré „majú hlavné slovo“ počas vypočúvania. Výhody tohto prístupu spočívajú v možnosti opísať vplyv použitia špecifických aspektov jazyka na sociálne znevýhodnené skupiny v právnom procese. Kritická sociolingvistika tak nezostáva na úrovni opisu jazykových vzorov a ich roly v právnom procese, ale prispieva k základnej otázke, ako je „sociálna nerovnosť reprodukováaná tak v rámci právneho systému ako aj cez neho“ (Eades 2010:12).

Naším cieľom je ukázať v súlade so zisteniami Berk-Seligson (2002) a Eades (2010), že mocenská prevaha inštitúcie súdu sa okrem iného prejavuje v spôsobe kladenia otázok ako i v spôsobe, akým je výpoveď prerozprávaná a zapísaná do zápisnice. Zistenia Gooda (2007), ktoré sa týkali preverovania dôveryhodnosti vypočúvaných žiadateľov o azyl, aplikujeme na súdne pojednávanie s obžalovanými vo veci trestného práva. Vychádzali sme tiež z konštatovania Maryns (2006), ktorá uvádza, že úradníci v rôznych fázach vyšetrovacieho procesu zaobchádzajú s výpoveďami vypočúvaných ako s fixnými textami neberúc do úvahy nespoľahlivosť ľudskej pamäte.

Postupujeme metódou konverzačnej analýzy, ktorá je v sociolingvistike čoraz viac používaná aj v inštitucionálnom prostredí. Vychádza z etnometodológie, upriamuje sa na štruktúru konverzácií a jej mikrodynamiku. Pomocou konverzačnej analýzy sme určili opakujúce sa vzorce vo formuláciách a kladení otázok, ako aj v preverovaní pravdivosti tvrdení vypočúvaných a v posudzovaní ich dôveryhodnosti. V troch častiach textu sa sústreďíme na to, (1) ako spôsob vedenia vypočúvania a kladenia otázok vplýva na priebeh pojednávania, (2) ako odlišnosť jazykových registrov aktérov pojednávania vyžaduje preklad a (3) ako spôsob preverovania dôveryhodnosti vypočúvaných vplýva na ich výpoveď. V diskusii sa budeme venovať možným limitom použitého prístupu.

Charakteristika skúmaného súdneho pojednávania

Z dôvodu anonymizácie a ochrany údajov neuvádzame presnú lokalizáciu výskumu a účastníkov pojednávania označujem pod pseudonymami. Účastníkmi súdneho pojednávania boli nasledujúci aktéri: predseda senátu (PS), prokurátorka (PR), poškodený (P1), poškodená (P2), obžalovaný (O1), obžalovaná (O2). Zo svedkov boli prítomní: dvaja príslušníci policajného zboru (PPZ1 a PPZ2), ktorí boli zavolaní na miesto činu, svedkyňa (SA1), svedok (S1), svedok (S2), svedok (S3), svedok (S4). O2, SA1 a S3 boli potomkami O1. S1, S4 a P2 boli súrodencami. Pojednávalo sa vo veci trestného práva. Prípado sa týkal fyzického útoku a ublíženiu na zdraví P1. Na tomto pojednávaní sa mala preukázať účasť obžalovaných O1 a O2 na tomto trestnom čine. Obžalovaní boli bez právneho zastúpenia.

Samotný čin sa odohral niekoľko rokov pred hlavným pojednávaním. P1 bol napadnutý skupinou štyroch útočníkov, medzi ktorými boli S3 a S1, ktorí už boli za čin odsúdení. O1, O2 a S3 navštívili SA1, ktorej mali pomôcť pri domácich prácach a mali u svojej príbuznej prenocovať. Neskôr boli pozvaní na návštevu k S1 a S4, ktorí susedili s poškodenými. Počas návštevy niektorí z účastníkov pili alkoholické nápoje. Začiatok a priebeh celého incidentu je veľmi nejasný. Podľa verzie svedkov a O2 sa bitka mala strhnúť na podnet P1, ktorý mal verbálne napadnúť S3 a následne sa do roztržky zaplietol aj O2 a ďalší útočníci. Konflikt prebiehal na dvore a najvážnejšie zranenia utrpel P1. Na miesto činu bola následne privolaná polícia a záchranná služba. Podľa verzie P1 sa útok začal na podnet S1, ktorý mal rodinné problémy so sestrou, P2 a následne sa pripojili aj ďalší útočníci. Predmetom súdneho pojednávania bolo preukázať účasť obžalovaných na trestnom čine, čo sa nepodarilo. K činu sa priznal len jeden obžalovaný - O2. Pojednávanie sa skončilo odročením.

(1) Spôsob vypočúvania

V nasledujúcej časti ukazujeme, ako prebieha vypočúvanie z hľadiska prejavov moci a kontroly nad jej priebehom. Termín „lingvistická moc“ sa používa predovšetkým pri analýzach inštitucionálnych konverzácií. Prejavy moci v jazyku počas výsluchu sa môžu prejavovať rôzne: v miere vážavosti, v prítomnosti či absencii častíc a citosloviec, v neverbálnych prejavoch, ale aj vo formáte otázok, dovetkov a v iných ukazovateľoch. Upriamenie pozornosti na spôsob vedenia pojednávania má na tomto mieste za cieľ opísať, ako sa prejavuje miera vyhľadávania nových alebo potvrdzovania už zapísaných informácií.

V euroamerických právnych inštitúciách najväčší podiel lingvistickej moci spočíva na právnikoch a sudcoch (Eades 2010). Jazyk je vo forme otázok používaný ako prostriedok preverenia tvrdení obžalovaných a tvorby ich obvinení.

„Zatiaľ čo svedkovia majú určitý stupeň kontroly nad tým, ako prezentujú svoje svedectvo, zreteľne lingvistická moc v súdnej sieni je medzi právnymi zástupcami a sudcami. Možno najzásadnejší spôsob, akým právní zástupcovia a sudcovia držia lingvistickú kontrolu nad svedkami a obžalovanými je prostredníctvom vypočúvacieho procesu. Analýzy sekvencií otázka/odpoveď ukázali, že otázky sú používané ako zbrane za účelom testovania alebo podnecovania tvrdení, a ako mechanizmus pre tvorbu obvinení“ (Atkinson a Drew 1979; Churchill 1978; Danet a Bogoch 1980 citované podľa Berk-Seligson 2002: 22). Z rôznych prejavov lingvistickej moci sa v tejto časti sústreďujeme na jej preukázanie prostredníctvom kladenia otázok v komunikácii predstaviteľov štátnej správy s obžalovanými, svedkami a poškodeným. Pri kategorizácii postupujeme podľa Berk-Seligson (2002), ktorá uvádza škálu niekoľkých typov obmedzujúcich, resp. donucujúcich foriem otázok. Táto škála sa pohybuje od najvynucujúcejšej formy, ktorou sú konštatovania oznamovacieho charakteru, za nimi nasledujú uzavreté otázky, vyžadujúce odpoveď „áno/nie“ a otázky, ktoré ponúkajú na výber niektorú z možností uvedených vo vete. Menej vynucujúce sú tzv. otázky s otvoreným koncom začínajúce sa zámenami kto, čo, kde, kedy, ako, prečo. Najmenej vynucujúce sú otázky tzv. requestions nadväzujúce na frázu „vedeli by ste mi povedať“, pričom od vypočúvaného požadujú viac informácií. Tieto otázky sa zameriavajú na preverenie schopnosti vypočúvaného vôbec zodpovedať otázku. Eades (2010) upozorňuje na tzv. nápovedné otázky, ktoré očakávajú jednoznačnú odpoveď áno/nie. „Nápovedné otázky sú hlavným nástrojom krížového výsluchu, ktorý umožňuje právnikovi navrhnúť verziu udalostí alebo situácií. Predpoklad, na ktorom sa táto praktika zakladá, je, že nápovedné otázky v krížovom výsluchu preverujú pravdivosť svedkov a konzistentnosť ich príbehu.“ (Eades 2010: 43).

Škálu typov otázok, ktorú sme uvádzali vyššie, je možné uplatniť pri analýze spôsobu vedenia vypočúvania prokurátorkou a predsedom senátu. V prípade prokurátorky, ktorej úlohou bolo vypočúvanie, sme zaznamenali sklon kľásť uzavreté otázky, vyžadujúce si jednoznačnú potvrdzujúcu odpoveď. Táto tendencia sa prejavovala hlavne v prípade obžalovaných a svedkov, ktorí boli s obžalovanými v nejakom vzťahu. Príklady otázok kladených prokurátorkou uvádzame v nasledujúcej ukážke.

Otázky prokurátorky:

„Ste v nejakom vzťahu s poškodeným?“ (Otázka pre O₁)

„Požívali ste vy alebo niekto iný alkohol [v čase skutku]?“ (Otázka pre O₁)

„Mala vaša dcéra konflikt s poškodenou alebo poškodeným?“ (Otázka pre O₁)

„Pamätáte si týchto dvoch obžalovaných z miesta činu?“ (Otázka svedkovi z miesta činu – príslušníka policajného zboru, PPZ₂)

„Poznáte obžalovaných? Videli ste ich?“ (Otázky pre P₁)

V prípade posledného vypočúvaného svedka prokurátorka položila nielen uzatvorenú otázku, vyžadujúcu jednoznačnú odpoveď, ale dokonca použila aj určitý spôsob sugescie, keďže pri vyslovení otázky 'Tieto osoby tam boli?' ukázala vystretou rukou s perom smerom na obžalovaných, pričom očakávala potvrdenie vlastného predpokladu. Eades (2010) uvádza na základe zistení Jones (2008), že polícia v prípade afro-karibských podozrivých používala stratégiu, kedy pokladala tzv. otázky začínajúce slovom „tak“, čím sa tieto otázky zmenili na uzavreté a očakávali potvrdenie alebo vyvrátenie určitého tvrdenia. Týmto postupom sa výrazne znižoval priestor vypočúvaných na prezentovanie ich vlastnej verzie príbehu. Jones (2008) rozlišuje dve kategórie tohto typu otázok – tie, ktoré sa zameriavajú na vyhľadávanie informácií a tie, ktoré sa orientujú na potvrdzovanie informácií. Prokurátorka počas vedenia vypočúvania uplatňovala oba typy otázok, pričom pri vypočúvaní obžalovaných volila skôr postup potvrdzovania informácií. Na druhej strane, zaznamenali sme u nej otázky typu *requestions*, ktoré sa začínali slovami „vedeli by ste mi povedať...?“

Predseda senátu používal najmä otázky s otvoreným koncom, ktoré sa začínali zámenami – kto, čo, kedy, ako. Príklady otázok kladených predsedom senátu uvádzame v nasledujúcej ukážke.

Otázky predsedu senátu:

„Akým spôsobom ho mal napadnúť?“ (Otázka pre O₁)

„Kto tam všetko bol vo vnútri?“ (Otázka pre O₁)

„Aké boli zranenia synov?“ (Otázka pre O₁)

„Prečo vybehol O₁ von?“ (Otázka pre O₂)

„Čo urobil O₂?“ (Otázka pre P₁)

Predseda senátu sa snažil kladením otázok porozumieť celej udalosti, pričom sa pýtal viac na detaily. Jeho otázky si vyžadovali obsiahlejšiu odpoveď, nezameriavali sa len na potvrdzovanie, či vyvracanie určitého predpokladu ako to bolo v prípade prokurátorky. Otázky pokladané predsedom senátu sa viac

orientovali na získavanie detailov a preto počas jeho vypočúvania odznali aj informácie, ku ktorým sa prokurátorka zavretými otázkami nemala ako dostať. Sprístupnené tak boli informácie týkajúce sa vzťahov medzi obžalovanými, svedkami a poškodenými, ako aj informácie odkazujúce na sociálny kontext a úroveň vzdelania. Týmto spôsobom odhalil aj určité chyby a nedostatky v pamäti a spomínaní vypočúvaných, keďže prešetrovaná udalosť sa udiala pred niekoľkými rokmi. Na druhej strane, predseda senátu tieto nedostatky v spomínaní a kvalite informácii konfrontoval s predchádzajúcimi fázami vyšetrovania, čím dochádzalo k spochybňovaniu dôveryhodnosti vypočúvaných.

(2) Jazykové registre

V spôsoboch vypočúvania si všimame nielen formát otázok a odpovedí, ale aj špecifický slovník jednotlivých aktérov. Každá sociálna skupina používa podľa kontextu miesta a času osobitý jazykový register. Najčastejšie sa môžeme stretnúť s jazykovými registrami profesijných alebo záujmových skupín, ktoré používajú výrazy ťažšie pochopiteľné pre ľudí mimo ich skupín. V pojednávacej miestnosti sa v mnohých prípadoch stretávajú členovia skupín, ktorí hovoria rôznymi jazykovými registrami, čo má vplyv na priebeh aj výsledok pojednávania, nakoľko bez vzájomného prekladu môže dôjsť k nedorozumeniam. Rôznosť jazykových registrov sme zaznamenali tak na strane odborníkov (členovia senátu, prokurátorka, príslušníci policajného zboru) ako aj na strane laikov (obžalovaní, poškodený, svedkovia). Odborníci v súvisi s profesijnou príslušnosťou používali spisovný jazyk, právnické termíny či medicínske výrazy pri opise zranení. Predseda senátu tiež prispôboval výpovede obžalovaných, svedkov a poškodeného do spisovnej formy jazyka počas diktovania zapisovateľke. Príslušníci policajného zboru a zástupca poisťovne vystupovali v mene inštitúcie – zástupca poisťovne rozprával v prvej osobe množného čísla, príslušníci policajného zboru svoje rozprávanie o udalosti prispôbovali zápisnici, na ktorú sa pomerne často odvolávali. Obžalovaní a svedkovia rozprávali neformálne a používali dialekt ako aj slang, niektorí neuplynulo čítali prísahu.

Napätie vyplývajúce z nesúladu jazykových registrov sa ukázalo na viacerých miestach napríklad, keď obžalovaný prokurátorku na zavretú otázku, či mali „verbálny konflikt“, odpovedal „však som sa s nimi nepobil“. Keď to predseda senátu preložil na „slovný konflikt“, obžalovaný odpovedal, ako im nadávali. Interpretácia významu slova „konflikt“ bola medzi aktérmi pojednávania

rozdielna. Konflikt vo vnímaní obžalovaného predstavoval len fyzické násilie, no pre predsedu senátu a prokurátorku mohol mať aj podobu slovného násillia. K ďalšiemu nepochopeniu došlo pri cudzom slove „verbálny“, ktoré obžalovaný porozumel, keď bolo preložené.

Nedorozumenia z dôvodu používania odlišných jazykových registrov a iné dezinterpretácie či omyly zaznamenala aj Eades (2010), ktorá robila výskumy s etnickými a jazykovými menšinami pri policajných výsluchoch a v súdnych sporoch. Zisťovala, ako k nedorozumeniam prichádza v dôsledku používania dialektu, kedy slovám môže byť pripisovaný iný význam v spisovnej reči a iný v nárečí. Eades (2010) upozorňuje, že v dôsledku nedostatočne prešetrovaných nejasností môže dôjsť k závažným nedorozumeniam, ktoré ovplyvňujú výsledok pojednávania. Ak odborníci, sudcovia, prokurátori, advokáti neprispôsobia svoj jazykový register jazyku obžalovaných, poškodeným, svedkom, používajú termíny, ktorým laici nerozumejú, alebo rozumejú inak. Odborná terminológia sa využíva aj pri zadefinovaní požiadaviek v priebehu súdnej komunikácie. V nasledujúcom príklade odbornou terminológiou sudca upozorňuje, ako nesmie byť položená nápovedná otázka.

Predseda senátu (PS) udelil slovo obžalovanému (O1), ktorý tak mohol položiť otázku O2. Predseda senátu obžalovaného O1 vopred poučil o spôsobe kladenia otázok pričom zdôraznil, že nesmie byť položená otázka „sugestívna ani kapciózna a ani otázka, v ktorej je obsiahnutá odpoveď“. O1 i napriek poučeniu položil O2 nasledujúcu otázku. „Kde si bol, keď som vyšiel von?“ PS mu skočil do reči a upozornil ho na to, že takúto otázku nemôže položiť. O1 niekoľkokrát otázku preformuloval, ale PS ju nepripustil s odôvodnením, že otázka je stále nevhodne formulovaná. Nakoniec sa PS opýtal O1, čo sleduje touto otázkou. O1 reagoval, že „chce dokázať, že O2 ležal medzi kontajnermi a že nestál“ (po roztržke s P1). PS na to reagoval:

„Ja mám národnosť slovenskú, predpokladám, že aj vy máte národnosť slovenskú, národný jazyk je slovenský a predsa vám nerozumiem. Prečo zahmlievate?“ Nakoniec PS položil O2 otázku „v akej polohe ste boli“. Na čo O2 odpovedal, že bol v polohe „padnutej medzi kontajnermi“. PS nadiktoval výpoveď obžalovaného zapisovateľke. Ruky mal zopäté ako pri modlitbe a opieral sa o stôl laktami.

Z predchádzajúcich príkladov vyplýva, že vzájomné neprispôsobenie jazykových registrov zúčastnených strán počas súdneho pojednávania môže viesť k nedorozumeniam a chybným interpretáciám. Rovnako sa takto môže narušiť aj dôveryhodnosť vypočúvaných.

Odišnosť jazykových registrov a potrebu ich prekladu sme zaznamenali aj v prípade zapisovania výpovedí do zápisnice. Predseda senátu počas diktovania zapisovateľke menil ich podobu do spisovnej formy. V procese zapisovania menil nielen formálnu podobu výpovede vypočúvaných, ale v niektorých prípadoch aj jej význam. Sudcovou formuláciou nadobudla výpoveď vypočúvaného inú legitimitu, a v tejto novej podobe bude ďalej prešetrovaná a posudzovaná tak, akoby bola presnou výpoveďou vypočúvaného. V nasledujúcej ukážke uvádzame príklad modifikácie jazykového prejavu vypočúvaného.

PS: „*Aké boli zranenia synov?*“

O1: „*S3 mal hubu od krvi.*“

PS: (Diktuje zapisovateľke) „*Pokiaľ sa mám vyjadriť o zraneniach mojich synov, tak S3 mal niečo s perou, mal ju od krvi. A O2?*“

O1: „*Jemu nebolo nič. Ja som ho videl len pri kontajneroch.*“

PS: (Diktuje zapisovateľke) „*O2 nemal markantné znaky zranenia, javilo sa mi, že preletel cez kontajnery.*“

V príklade prepisu výpovede vidíme jeden z ďalších prejavov lingvistickej moci. Preformulovanie, teda dodanie slov do cudzích úst je formou symbolického násillia. Presné znenie slov obžalovaného nebolo klasifikované ako hodné zápisu (huba od krvi), preto ich osoba, ktorá disponuje lingvistickou mocou, do zápisnice pozmenila (markantné znaky zranenia).

Súčasťou prejavov lingvistickej moci sú aj mimojazykové súčasti jazykového prejavu. Prokurátorka a predseda senátu mali zvučný hlas, riadne artikulovali a kládli intonačný dôraz na niektoré časti výpovede. Prejav obžalovaného O2, ktorý hneď v úvode priznal svoju vinu na čine, bol málo zrozumiteľný, strohý, jeho hlas bol tichý. Iné to bolo v prípade O1, ktorý sa cítil byť v prejednávanej veci nevinný. Jeho odpovede boli obsiahlejšie, pri každej príležitosti, ktorá mu bola poskytnutá, sa snažil klásť otázky vypočúvaným, jeho rečový prejav bol emocionálnejší. Tento postoj sa prejavil aj používaním prívlastkov „pán/pani“. Tak obžalovaný, ako predseda senátu a prokurátorka oslovovali vypočúvaných tiež s prívlastkom a prívlastkom pán/pani. Obžalovaný si s poškodeným tykal, čo ale predseda senátu diktoval zapisovateľke vo forme vykania. Práve v týchto jazykových prejavoch môžeme sledovať snahu obžalovaného vyrovnáť mocenskú nerovnováhu.

(3) Posudzovanie dôveryhodnosti

V nadväznosti na prejavy jazykovej kompetencie, zvlášť pri nemožnosti získať rukolapné dôkazy, je podrobné sledovanie jazykového prejavu účastníkov pojednávania ústredné. Všeobecne možno tvrdiť, že v komunikácii je overenie dôvery zásadné, a tak je to aj v prípade akéhokoľvek súdneho dokazovania. Presvedčeniam o dôveryhodnosti a spôsobom, akými sa dosvedčuje, venujú sociolingvisti ako aj právni antropológovia preto nemalú pozornosť.

Posudzovaním dôveryhodnosti sa zaoberal aj Anthony Good (2007), ktorý tento proces skúmal v kontexte súdnych pojednávaní so žiadateľmi o azyl. Jeho zistenia sú aplikovateľné aj na súdne pojednávania s inak marginalizovanými skupinami obzvlášť vtedy, ak je nedostatok iných podporných dôkazov, ktoré by dosvedčili alebo vyvrátili dôveryhodnosť vypočúvaných, čo bol aj tento prípad. Výpoveď vypočúvaného zvyčajne podlieha prísnemu posudzovaniu dôveryhodnosti zo strany senátu a opozičnej strany. Počas prešetrovania dôveryhodnosti vypočúvaného sa jeho aktuálna výpoveď porovnáva s predchádzajúcimi zaznamenanými tvrdeniami a s informáciami o krajine pôvodu vypočúvaného. V prípade súladu týchto informácií je možné výpoveď a teda aj vypočúvaného označiť za dôveryhodných.

„Kedže podporný dôkaz pri žiadostiach o azyl tak často chýba, posudzovania dôveryhodnosti založené na vnútornej súdržnosti výpovede, externej zhode s 'objektívnym dôkazom' a jej 'prirodzenej nedôveryhodnosti' (Weston 1998: 88), sa využívajú v celom rozhodovacom procese, aby odfiltrovali údajne 'falošných' nárokovateľov. Avšak nebezpečenstvom je, že takéto rozhodnutia môžu padnúť za obeť predsudkom alebo nedostatku pochopenia, ak osoba, ktorej dôveryhodnosť sa posudzuje, pochádza z kultúrneho a politického pozadia, ktoré sa veľmi líši od hodnotiteľa (Bingham 1985: 14; Ruppel 1991: 5).“ (Good 2007: 187)

Analogické postupy sa diali aj počas súdneho pojednávania na okresnom súde na západnom Slovensku, kedy prokurátorka hľadala nekonzistentné miesta predovšetkým vo výpovediach obžalovaných a svedkov, ktorí boli s nimi spriaznení. Spochybňovala, či sa daná udalosť skutočne udiala podľa ich opisov. V nasledujúcej ukážke uvádzame príklady prokurátorkinej snahy poukázať na rozporuplné miesta vo výpovediach vypočúvaných.

PR: „*Chcem poukázať na rozpor medzi výpoveďou na dnešnom pojednávaní a tou z prípravného konania, kedy O1 dňa dd.mm.rrrr povedal, že prišli sme na*

mitsubishi, šoféroval S₃. Prišli sme, stmievalo sa. U S₁ sme popíjali, S₃ nepil. Pil S₁, S₄, S₂, SA₁ nepila.“

Prokurátorka sa ďalej snažila poukázať na rozpor vo výrokoch obžalovaného O₁, ktorý tvrdil, že keďže šoféroval auto, tak nepil alkohol. PR upozornila na to, že O₁ tak nemal piť alkohol ani v rodinnom dome.

O₁: „Ja som nešoféroval celú cestu. Auto som išiel len preparkovať. Ale ja som nepil, ja beriem tabletky...“

PS: (Skočil obžalovanému O₁ do reči) „Uviedli ste – sme popíjali. Viete po slovensky? Oni popíjali, my sme popíjali.“

O₁: „Asi som sa pomyľil. Beriem tabletky, mám problémy s tlakom.“

V súvislosti s predloženou ukážkou treba poznamenať, že počas celého pojednávania sa nepodarilo preukázať, či O₁ požíval v čase udalosti alkohol. Výpovede vypočúvaných sa rôznili a nebolo ich možné ani jednoznačne podporiť výpoveďami príslušníkov policajného zboru, keďže títo si nepamätali na podrobnosti z danej udalosti.

Podobne prokurátorka postupovala aj v prípade vypočúvania SA₁, ktorá bola dcérou staršieho obžalovaného. Hľadala nekonzistentné miesta v jej výpovedi, ktoré dávala do konfrontácie s predchádzajúcou výpoveďou v prípravnom konaní. Podľa výpovede svedkyne mal O₂ úmyselne zaútočiť na poškodeného, pričom v predchádzajúcom pojednávaní svedkyňa tvrdila opak; podobne svedkyňa na prebiehajúcom pojednávaní nespomenula, že poškodený nadával obžalovaným, čo v predošlom pojednávaní uviedla. Maryns (2006:118) uvádza, ako sa výroky porovnávajú s vetami, ktoré sú neraz výsledkom sumarizovaného zápisu „vhodnejšej“ formulácie. Účastníci konania očakávajú inú nadväznosť než úradníci. Poukazuje tým na medzeru, ktorá nesúvisí bezprostredne so socio-kultúrnymi rozdielmi, ale vyplýva z nedostupnosti byrokratických noriem o tom, čo sa v písomnom prejave pokladá za náležité.

V prípade tohto súdneho pojednávania prokurátorka konfrontovala tvrdenia vypočúvaných z prebiehajúceho pojednávania so zápsmi tvrdení z predchádzajúceho konania a poukazovala na nekonzistentnosť výpovede. Prokurátorka tak pristupovala k výpoveďiam vypočúvaných len ako k zapísaným textom, pričom nebrala ohľady na prípadné chyby v zapamätaní a spomínaní vypočúvaných.

PS: (Poukázal na rozpor vo výpovedi svedkyne, ktorá na prebiehajúcom súdnom pojednávaní túto skutočnosť nespomenula.) „Je to pravda?“

S₁: „Áno.“

PS: „Prečo ste to teraz nepovedali?“

S₁: „Neviem.“

PR: (Opäť poukázala na ďalšiu nehodu) „*S3 povedal, že ho P1 napadol a že O2 ho nechcel biť, tak ho len odsotil a on padol tvárou na betón.*“

PS: „*Kedy ste prišli von?*“

S1: „*Keď už bol P1 na zemi.*“

PR: „*Vy ste povedali, že nikto ďalší už vonku nebol.*“

S1: „*Nie, ja som povedala, že tam bol...*“

PS: (Skočil svedkyni do reči a dôrazne ju upozornil.) „*Pani svedkyňa, ste pod prísahou.*“

Prokurátorka v prípade vypočúvania P1 postupovala odlišne. V jeho výpovedi nehladala tolko rozporov, pričom sa poškodeného ani nespýtala, či je pravda, že mal nadávať obžalovaným, čo poškodený na pojednávaní neuviedol. V prípade osoby poškodeného sa neprešetrovala dôveryhodnosť alebo len v minimálnej miere v porovnaní s obžalovanými. Počas vypočúvania svedkov – príslušníkov policajného zboru, prokurátorka nepodrobila ich výpoveď a ani ich osobu preverovaniu dôveryhodnosti. Príslušníci policajného zboru len opísali udalosť, pričom často sa odvolávali na záznamy v zápisnici. Jeden z príslušníkov policajného zboru si nespomínal na detaily z miesta činu a dokonca ani na záznamy zo zápisnice.

Predseda senátu sa počas pojednávania neupriamoval na vyhľadávanie rozporov vo výpovediach v takej miere ako prokurátorka, i keď konfrontoval výpovede vypočúvaných s predošlými záznamami. V prípade sporných miest dával príležitosť obžalovaným a svedkom na ozrejmienie nedostatkov vo výpovediach, avšak bolo to len v obmedzenej miere a nepodarilo sa tak objasniť všetky rozporuplné miesta.

Posudzovanie dôveryhodnosti je komplexnou záležitosťou. Medzi techniky, ktoré úradníci používajú, patrí sústredenosť na nesúlad v zaznamenaných informáciách. Sociolingvisti aj antropológovia však upozorňujú, ako je potrebné nezaujatými otázkami otvoriť priestor pre dodatočné vysvetlenia. Odporúčenie z Imigračnej a utečeneckej rady Kanady ukazuje, ako predchádzať nedorozumeniam, či vážnym omylom pri súdnych pojednávaniach.

„Mali by zvážiť všetky dôkazy, nielen ich časti, a malo by sa to zvážiť všetko spolu, nie kúsok po kúsok; to zahrňuje viac ako len vyhľadávanie nekonzistentností, pretože aj keď v určitých častiach dôkazov zistia nedostatok dôveryhodnosti – v takom prípade ‘treba uviesť jasné dôvody’ – žiadosť sa i tak musí vyhodnocovať na základe akéhokoľvek dôveryhodného dôkazu. Navyše, žiadatelia by mali mať príležitosti – napríklad

prostredníctvom krížového výsluchu – objasniť záležitosti, kde sa dôveryhodnosť spochybňuje" (Good 2007: 189).

Dôraz na priestor pre objasnenie pochybností otvára diskusiu o možnostiach a limitoch sociolingvistikých výskumov pre právnu prax.

Diskusia

V príspevku sme naznačili úskalia nekompatibilných jazykových registrov a vplyvu, aký má spôsob kladenia otázok medzi predstaviteľmi úradnej moci a účastníkmi súdneho sporu, ktorí majú odlišné sociálne zázemie. Na základe paralel z iných výskumov sa v kontexte súdnych procesov opisuje používanie jazyka ako mocenského nástroja. Z analýzy vybraného súdneho prípadu nemusi jednoznačne vyplývať, či uvedené náznaky diskurzívnej nerovnosti mali skutočne zásadný vplyv na dôveryhodnosť účastníkov a teda aj na závery súdneho sporu, resp. či hľadanie nekonzistentností vo výpovediach svedkov bolo zo strany prokurátorky naozaj neodôvodnené alebo prehnané, alebo či naopak vyplynuli z odôvodnenej potreby súdnej praxe. Áno, jednoznačné tvrdenia tohto typu nie sú ani v možnostiach zvolenej metódy a ani v kompetencii autoriek, ktoré sú mimo právnej praxe. Limity uvedenej metódy sú však zároveň jej výzvami práve pre jednoznačnosť, o ktorú sa právnické vyjadrenia neraz usilujú.

Jedným z našich cieľov, podobne ako o tom píše Eades (2010) bolo ukázať, ako je potrebné odolať rozšírenému presvedčeniu v prostredí práva, že písomná komunikácia je dôležitejšia než tá hovorená. Vo všetkých troch oblastiach – kladení otázok, odlišnosti reči, ako aj v preverovaní dôveryhodnosti je podstatné práve dočasné zotrvanie v nejednoznačnosti. Uvedomovanie si moci slov a proces reflexie vlastných východísk, postupov a záverov je nepochybne súčasťou dobrej praxe vyšetrovateľov, rozhodovateľov, sudcov.

V tomto príspevku sme na malom príklade ilustrovali kontrast dvoch prístupov, ktoré sa bežne nevyskytujú ako čistý typ (Tužinská 2015), a vedú sa diskusie o tom, čo z nich je súčasťou dobrej praxe a kde. Postup prokurátorky by sa dal označiť ako preskriptívny, orientovaný na pravidlá, kedy sa text a jeho zápis vyznačuje presnosťou, prevahou jednosmernej komunikácie, jednohlasnosťou a rozsiahlejším používaním právnických výrazov. Nezaujíma sa primárne o kontext, proces a o vzťahy. Naopak, deskriptívny prístup sa vyznačuje väčším záujmom o vzájomnú interakciu, dialóg, je responzívny a v dôsledku toho aj v záznamoch viac opisujúci.

Podobným spôsobom postupoval aj predseda senátu pri vypočúvaní obžalovaných, poškodeného a svedkov, hoci v jeho prípade sa záujem väčšmi koncentroval na kontext. Viackrát požiadal o vysvetlenie niektorých nezrozumiteľných pasáží výpovedí vypočúvaných. Zameriaval sa však aj na záznam výpovedí, pričom prehovory vypočúvaných porovnával s predošlým zápisom. Prístup predsedu senátu nemožno jednoznačne definovať ako deskriptívny, skôr išlo o preskriptívny prístup, ktorý bol v porovnaní s postupom prokurátorky otvorenejší.

V preskriptívnom prístupe je cez slová pripisovaná moc či bezmoc. Súčasťou deskriptívneho prístupu je reflexia hovoreného aj písaného jazyka tak, že slová sú predovšetkým prostriedkom opisu. Nevieme, ako skončilo opísané súdne pojednávanie, ani do akej miery a či vôbec mali napríklad posuny v sumarizáciách vplyv na jeho priebeh. Pripájame sa však k tým, ktorí poukazujú na vždy prítomný sociolingvistický ako aj antropologický rozmer odôvodnených potrieb právnej praxe.

Ak účastník pojednávania pochádza z kultúrneho a politického pozadia, ktoré sa veľmi líši od hodnotiteľa, 'objektívny dôkaz' nemusí byť všeobecne objektívny a 'prirodzená nedôveryhodnosť' nemusí byť všeobecne prirodzená. Nedorozumenie navyše „ani nemusí súvisieť so socio-kultúrnymi rozdielmi, ale vyplynie z neosvojenia byrokratických noriem o náležitostiach v písomnom prejave“ (Maryns 2006: 118). Predpoklady o súlade a zmysluplnosti dát sú tak rizikom. Na rozdiel od spontánnych pochybností, uvedomenie si tohto rizika považujeme za mimoriadne plodné.

Záver

Cieľom práce bolo sledovať používanie jazyka ako nástroja moci počas súdneho pojednávania v troch oblastiach – (1) v spôsobe vedenia vypočúvania a kladenia otázok, (2) v odlišnosti jazykových registrov aktérov pojednávania a (3) v preverovaní dôveryhodnosti vypočúvaných. Pomocou konverzačnej analýzy sme pozorovali rozdiely medzi otázkami zameranými na získanie dát a otázkami, ktoré sa orientovali na potvrdzovanie informácií. Sledovali sme tak stupeň kontroly nad jazykovým prejavom a spôsob, ako sa cez jazyk prejavuje nerovné zaobchádzanie.

Z analýzy súdneho pojednávania je možné konštatovať, že lingvistická moc, tak ako ju chápe Berk-Seligson (2002), ktorá sa prejavuje v prehovore sudcu, resp. senátu, a právnych zástupcov, môže byť používaná ako nástroj na vytváranie odpovedí a obvinení. Jazyk prokurátorky a predsedu senátu sa líšili

v spôsobe aj v miere, akej prostredníctvom uzavretých otázok a nápovedných otázok potvrdzovali alebo vyvracali predpoklady a overovali tak pravdovravnosť vypočúvaných. Prokurátorka používala vo väčšej miere otázky typu requestions, dávajúce vypočúvanému väčší priestor na vyjadrenie sa a na objasnenie situácie, na druhej strane však mala sklon klásť otázky tak, že slúžili ako nástroj na preverovanie pravdivostnej hodnoty výpovedí vypočúvaných. Predseda senátu formuloval skôr uzavreté otázky a otázky s uzavretým koncom, pričom sa však viac zaujímal o podrobnosti celej udalosti.

S formuláciou otázok úzko súvisí preverovanie dôveryhodnosti vypočúvaných. V tomto smere významným faktorom bolo aj socio-kultúrne pozadie vypočúvaných – obžalovaných. Odlišné sociálne a vzdelanostné zázemie účastníkov pojednávania sa prejavovalo aj v používaní iných jazykových registrov – laici (obžalovaní, poškodený, svedkovia) na jednej strane a experti na strane druhej (členovia senátu, prokurátorka, príslušníci policajného zboru). Táto odlišnosť jazykových registrov značne ovplyvnila priebeh vypočúvania, keďže viackrát v dôsledku absencie prekladu došlo k nedorozumeniam, čím sa mohla narušiť aj dôveryhodnosť vypočúvaných. V komunikácii v súdnej sieni hrá dôveryhodnosť vypočúvaných kľúčovú úlohu. Počas výskumu a analýzy dát sa ukázali zistenia Gooda (2007) týkajúce sa azylových konaní aplikovateľné aj na súdne pojednávanie vo veci trestného práva.

Nástroje lingvistickej moci – formulácie otázok a spôsob vypočúvania sú účinným prostriedkom na preverovanie dôveryhodnosti vypočúvaných. V hľadaní nekonzistentností a rozporuplných miest vo výpovediach sa zvyčajne zabúda na štandardné zlyhania ľudskej pamäte. Aktuálne konštatovania vypočúvaných boli konfrontované so zaznamenanými tvrdzeniami z predošlého prípravného konania. Podľa Maryns (2006), prax súdneho porovnávania hovoreného a zapísaného svedčí v prospech narábania s výpoveďami vypočúvaných ako s textami.

Všimli sme si tiež, ako sa počas pojednávania prejavilo sociálne zázemie účastníkov, ako aj stupeň dosiahnutého vzdelania používaním rozličných jazykových registrov, sociolektov a dialektov.

V komunikácii v súdnej sieni sme pozorovali spôsoby, akými je jazyk používaný ako súčasť mocensky asymetrického diskurzu. Prejavuje sa najmä pri objasňovaní nezrovnalostí a posudzovaní dôveryhodnosti vypočúvaných. V zhode s uvádzanými autormi tvrdíme, že spôsob vedenia vypočúvania a kladenia otázok podstatne vplýva na priebeh pojednávania. V tomto zmysle odlišnosť jazykového registra práva má za následok potrebu prekladu pre tých

aktérov súdneho pojednávania, ktorí bežne užívajú iné jazykové registre. Uvedené zistenia patria medzi viaceré sociolingvistické a antropologické ukazovatele, ktoré sú neodmysliteľnou súčasťou právneho procesu.

Táto štúdia bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0627-12 a bola súčasťou riešenia projektu VEGA 1/0035/14.

Literatúra

- BERK-SELIGSON, S. (2002). *The Bilingual Courtroom, Court Interpreters in the Judicial Process*. Chicago: The University of Chicago Press.
- EADES, D. (2010). *Sociolinguistics and the Legal Process*. Bristol: Multilingual Matters.
- GOOD, A. (2007). *Anthropology and Expertise in the Asylum Court*. New York: Routledge-Cavendish.
- JONES, C. E. L. (2008). UK Police Interviews: A Linguistic Analysis of Afro-Caribbean and White British Suspect Interviews. In: *International Journal of Speech, Language and the Law*. 2008, Vol. 15, No. 2, s. 271–274.
- MARYNS, K. (2006). *The Asylum Speaker, Language in the Belgian Asylum Procedure*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- TUŽINSKÁ, H. (2015). Tlmočenie v štátnej správe: deskriptívne a preskriptívne prístupy. In: *Sociální studia*, roč.11, č. 2, s. 51-68.

V Banskej Bystrici sa rokovalo o kultúrnom dedičstve a identite

Zuzana Beňušková

V dňoch 25. – 26. mája 2016 usporiadala Katedra sociálnych štúdií a etnológie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici v spolupráci s Národopisnou spoločnosťou Slovenska pri SAV vedeckú konferenciu na tému Kultúrne dedičstvo a identita. Cieľmi konferencie bolo sústrediť poznatky o udržateľnom využití kultúrneho dedičstva a jeho zdrojov (príklady dobrej/zlej praxe), na súčasný etnologický výskum kultúrneho dedičstva v rurálnom a urbánnom prostredí, tiež o sociálnych a kultúrnych procesoch vo vzťahu ku kultúrnemu dedičstvu a identite. Ďalšie okruhy prednesených príspevkov sa zamerali na význam kultúrneho dedičstva pre súčasný rozvoj regiónov a ich zamestnanosti a v rozvoji cestovného ruchu, ďalej na hmotné a nehmotné dedičstvo – identifikáciu, uchovanie a sprostredkovanie. Interdisciplinárnej konferencie sa zúčastnili odborníci zo Slovenska, Českej republiky a Poľska.

Téma konferencie bola stanovená široko, ale ukázalo sa, že problematika kultúrneho dedičstva a identity je široko rozvrstvená a prepletená, takže jednotlivé príspevky boli podnetné pre zúčastnených kolegov a k niektorým sa rozprúdila dlhšia diskusia. Inšpiratívne boli najmä príspevky o zoznamoch kultúrneho dedičstva od Evy Ševčíkovej *O ceste modrotlače na Reprezentatívny zoznam nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska* a Evy Románkovej s provokatívnym názvom: *Seznamy nemateriálního kulturního dědictví – požehnání nebo prokletí?* Ukázalo sa, že aj v Čechách aj na Slovensku sa na Reprezentatívny zoznam kultúrneho dedičstva dostávajú javy, ktoré sa možno stanú reprezentatívnymi až vďaka tomu, že sú na tomto zozname, inak ako reprezentatívne ponímané nie sú. Vznikla aj otázka, kto má právo a možnosť usmerňovať či pripraviť javy kultúrneho dedičstva na zápis, keďže pri zápise modrotlače na slovenský reprezentatívny zoznam bol hlavným iniciátorom ÚĽUV – štátna inštitúcia a nie „hlasy zdola“ (z lokálnej komunity, alebo od nositeľov tradícií), ako sa zvykne tvrdiť, že to tak musí byť.

Úvod konferencie patril predstaveniu modelu skúmania potenciálu kultúrneho dedičstva z dielne Ladislava Lenovského, ktorý sa oň podelil spolu s Borisom Michalíkom, obaja z Katedry manažmentu kultúry a turizmu v Nitre. Z toho istého pracoviska nadviazali z pozície turizmu Michal Kurpaš a Roman Zima s témou *Marketingová komunikácia hmotného kultúrneho dedičstva* a z tohto aspektu pokračovali banskobystrickí odborníci na turizmus Ján Oriška s doktorandkou Kristínou Pančíkovou na tému *Využívanie nehnuteľných kultúrnych pamiatok Banskobystrického kraja v cestovnom ruchu* a Peter Patúš s voľným rozprávaním o *Ekonomických aspektoch realizácie folklórneho podujatia (na príklade „Horehronských dní spevu a tanca“ v Helpe)*. Za etnológov k téme turizmu prispela aj Iveta Zuskinová s témou *Pastierska valaská kultúra a jej význam pre rozvoj cestovného ruchu na Slovensku*.

Z Českej republiky sa konferencie zúčastnila Blanka Soukupová s príspevkom siahajúcim do obdobia protektorátu Čechy a Morava. Ďalšie príspevky českých a moravských kolegov však korešpondovali s načrtnutými aktuálnymi témami. S problematikou podôb a spôsobov oživovania a udržiavania kultúrneho dedičstva v lokálnom či regionálnom prostredí súvisel celý rad ďalších príspevkov: Václav Michalíčka z novojičinskeho múzea sa venoval téme *Prostor ostravsko-karvinského uhelného revíru, roubené objekty tradičního stavitelství a identita*, poľskí kolegovia z Univerzity v Lodži Aleksandra Krupa-Lawrynowicz a Olgierd Lawrynowicz predniesli výsledky z výskumov participácie a popularizácie a lokálnej pamäti vo vzťahu ku kultúrnemu dedičstvu atraktívneho prostredia Krakovsko-Częstochowskej vrchoviny. Etnologičky z UCM v Trnave tiež prispeli aktuálnymi výskumami – Katarína Slobodová-Nováková na tému riešenú v rámci projektu APVV *Malokarpatskí Huncokári ako unikátna súčasť európskeho a slovenského kultúrneho dedičstva* a Martina Bocánová priblížila problematiku formovania identity obyvateľov mestskej štvrte na príklade mestskej štvrte Kopánka v Trnave, o ktorej pripravujú monografiu. Ku kultúrnemu dedičstvu v mestskom prostredí prispela aj Jarmila Pechová referátom *Identita a životnosť tradície v brněnské městské části Tuřany* a Zdena Krišková témou *Industriální dědictví jako jeden z determinantů identity lokálního společenstva (na příklade podniku Tatramat v Matejovicích)*. Sociálnym aspektom uchávanania kultúrneho dedičstva spolkami a bčianskymi združeniami sa zaoberali Katarzyna Orszulak-Dudkowska a Damian Kasprzyk v príspevku *Rola zespołów ludowych w kształtowaniu tożsamości regionalnej i ochronie dziedzictwa kulturowego. Przykład polski*.

Na regionálnu problematiku sa s originálnym a zasväteným príspevkom o podobách identity v severnom Malohonte zamerail etnológ Ivan Murin a Jolana Darulová v príspevku *Kultúrne dedičstvo v rezervácii ľudovej architektúry Špania Dolina*, obaja z UMB Banská Bystrica. Zuzana Beňušková z Ústavu etnológie SAV predniesla predbežné výsledky z časti výskumu súčasného stavu kultúrnych a spoločenských podujatí v miestnej kultúre obcí na príklade okresu Námestovo.

Niekoľko prednesených príspevkov sa pozrelo na problematiku kultúrneho dedičstva z celkom iných uhlov pohľadu. Napríklad etnologička Katarína Babčáková sa venovala téme *Záchranný výskum tanečnej tradície ako súčasti nehmotného kultúrneho dedičstva a jeho význam v súčasnosti*. Odznali tiež príspevky venované technickým pamiatkam v podaní Terezy Bartošikovej z STU a katalógom historických knižníc – v spoluautorstve Mariána Grupača, Veroniky Murgašovej, Marcely Kozejovej-Palkechovej zo Žilinskej univerzity.

Múzejníkom bol vymedzený priestor pri viacerých témach. Na *Hmotné pamiatky na Jozefa Gregora-Tajovského a Hanu Gregorovú v slovenských múzeách* sa zamerail Ľuboš Kačírek z Katedry etnológie a muzeológie FiF UK v Bratislave. V závere konferencie zaujali mladé pracovníčky múzea v Strážnici Markéta Lukešová a Magdaléna Maňáková s ich kreatívnymi animačnými aktivitami pre návštevníkov múzea rôzneho veku, ktoré nielenže vymysleli, ale ich výtvarné a filmové podoby aj vlastnými silami zrealizovali.

Okrem dôležitej skutočnosti, že sme sa na konferencii osobne stretli a mohli o problémoch porozprávať, rozšíriť si nielen okruh odborných známostí ale aj znalostí, konferencia priniesla informácie, ktoré snáď budú inšpiratívne aj pre čitateľov pripravovaného zborníka.

Výstava Slovensko-slovinská dimenzia v Dvorane Ministerstva kultúry SR

Marta Botiková

V stredu, 22.júna 2016, sme boli na otvorení výstavy Slovensko–slovinská dimenzia v Dvorane Ministerstva kultúry SR v Bratislave.

Myšlienka o vytvorení tejto výstavy vznikla už pred časom. S príchodom novej veľvyslankyne Slovinskej republiky na Slovensku J.E. pani Bernardy Gradišnik, v aktívnej spolupráci s vysokoškolskými učiteľmi Filozofickej fakulty UK, sa zrodil nápad, že by sa výstava uskutočnila práve teraz, v roku, keď Slovinsko oslavuje 25. výročie vzniku samostatného štátu a keď Slovensko prvýkrát preberá predsedníctvo v Rade EÚ.

Myšlienku si osvojila skupina okolo lektorátu slovinského jazyka a kultúry, ktorý patrí na FiF UK k tradične výborne fungujúcim lektorátom Katedry slovanských filológií. Teraz ho už vyše desať rokov vedie Saša Vojtechová Poklač, ktorá hýri nápadmi aj energiou na ich realizáciu. Nové kurzy, ako sú Reálne Slovinska, práca s literárnym textom a umelecký preklad, exkurzie ako aj širší záber stredoeurópskych štúdií, to všetko popri a aj v rámci učenia sa jazyka, je pre poslucháčov veľmi inšpiratívne formou aj obsahom. A v uplynulých semestroch pribudla aj nová skúsenosť – príprava výstavy. Do nej sa intenzívne zapojili aj ďalší učitelia – Miha Kragelj, Svetlana Kmecová, Marta Botiková, a tiež študenti Katedry etnológie a muzeológie – Linda Moróczová, Michal Uhrín, Tomáš Winkler a programu Stredoeurópskych štúdií – Katarína Lalíková, Anna Csordás. Svojimi prácami prispeli výtvarníci a architekti Pavel Figlas a Slavomír Lalík. Ďalej na príprave a realizácii výstavy spolupracovali múzejníci Zuzana Vášáryová, Pavel Habán a rozhlasová redaktorka Rozália Vlášková, ako aj realizátori výstavy zo Slovenského národného múzea a ďalších inštitúcií.

Témy výstavy vychádzali zo záujmov o štátne, geografické a historické súvislosti, o etnologické poznávanie spôsobu života, literárne a širšie kultúrne tradície a ich význačné osobnosti, o architektonický obraz miest i snový obraz folklórnych príbehov. Ďalšie dimenzie výstavy žijú vo virtuálnom priestore internetu, na hodinách pre základné školy a onedlho aj v putovaní výstavy svetom, ktoré je jedným z cieľov tohto komplexného projektu. Trojrozmerné

predmety na výstave majú preto viac symbolický ako muzeálny charakter – pochádzajú najmä zo súkromných zbierok, sú to modely a predmety súčasnej ľudovej umeleckej produkcie a len niektoré sú z múzejných depozitov a zbierok.

Výstava pripravila pre jej tvorcov aj mnoho ďalších dimenzií: prácu s textami, zbierkovými predmetmi, priestorovou prezentáciou. To všetko sa univerzitný kolektív „školákov“, učil „na pochode“ od skúsených kamarátov a kolegov, múzejníkov a odborníkov na tieto prezentácie. Stretnutia, telefonáty, mailová korešpondencia, všetko to bzučalo *ako v úli*, všetky spôsoby a prostredia, často nehladiac na to či je „piatok, či sviatok“... Skúsenosti z nových postupov, potešenie z vydareného, rozpaky nad chvíľkovými zdržaniami – všetko znamenalo cennú skúsenosť pre kolektív tvorcov.

Výstava sa uskutočnila vďaka vedomostiam, víziám a práci jej tvorcov, ktorú finančne podporili Ministerstvo kultúry SR a slovinské Ministerstvo kultúry a Ministerstvo zahraničných vecí. Za túto podporu treba poďakovať aj ďalším slovenským a slovinským partnerom a sponzorom, osobitne tiež riaditeľstvu a ďalším zložkám SNM. Pán generálny riaditeľ SNM Viktor Jasan osobne prijal projekt pod svoju záštitu a umožnil tak jeho realizáciu.

Veríme, že naša prezentácia kultúrno-historických a súčasných paralel a rozdielov dvoch krajín oslovila návštevníkov v našich domovských krajinách a bude oslovovať aj v zahraničí. Len ktovie, či si nás budú vo svete už menej zamieňať, keď aj na tejto výstave bolo možné zistiť, ako sme síce rozdielni, ale v mnohých dimenziách aj veľmi podobní.

Výročné ceny časopisu Pamiatky a múzeá – 25. ročník

Peter Maráky

Keď sa v roku 1991 rozhodlo o opätovnom zlúčení *Vlastivedného časopisu* a časopisu *Pamiatky a príroda* pod pôvodným názvom *Pamiatky a múzeá*, pod ktorým časopis vychádzal od roku 1952, hľadala jeho nová redakcia vhodné formy spätnej väzby s čitateľmi. Aj v súvislosti s hľadaním atraktívneho programu pre, vtedy na Slovensku po prvýkrát konaných, Dní európskeho kultúrneho dedičstva, boli na základe návrhov čitateľov a po rozhodnutí redakčnej rady časopisu udelené v pôvodných 6 kategóriách ceny za výnimočné činy v oblasti ochrany kultúrneho dedičstva za predchádzajúci rok.

Od tej doby časopis, ktorého spoločnými vydavateľmi sú dve národné pamäťové inštitúcie – Pamiatkový úrad Slovenskej republiky a Slovenské národné múzeum, prešiel postupne viacerými obsahovými i formálnymi zmenami. *Revue pre kultúrne dedičstvo Pamiatky a múzeá* vychádzajúce v súčasnosti ako štvrťročník s anglickým a nemeckým súhrnom, patrí medzi všeobecne uznávané odborné časopisy s vysokou mierou citovania v ňom uverejnených príspevkov.

Výročné ceny udeľujú jeho vydavateľa na základe nominácií na ocenenie významných počinov za predchádzajúci rok, ktoré predkladajú relevantné subjekty ale aj fyzické osoby – čitatelia revue, nezávislí bádatelia alebo aj „laickí“ priaznivci pamiatok, propagátori pamiatok a podobne. Na základe nominovaných návrhov potom redakčná rada revue (pôsobiaci úctyhodnú dobu takmer v pôvodnom zložení z roku 1991) určuje tituly v rozličných postupne od roku 1992 sformovaných kategóriách.

V rokoch 1991 až 2016 bolo nominovaných celkom 1623 najrôznejších aktivít z oblasti poznávania, ochrany, obnovy, popularizácie či iného spoločenského uplatnenia rozličných prejavov kultúrneho dedičstva Slovenska. Z nich udelili spolu 217 výročných cien, ktoré sú dnes už takmer všeobecne v príslušných odborných kruhoch považované za prestížne ocenenia, bežne uvádzané ich laureátmi v referenciách jednotlivcov alebo inštitúcií pri uchádzaní sa o granty alebo inú podporu odbornej činnosti. Publikujú sa pri jubileách organizácií a sú vystavované v reprezentačných priestoroch ich nositeľov.

Za rok 2015 boli na základe 113 nominácií udelené – pri príležitosti otvorenia Dní európskeho kultúrneho dedičstva – v priestoroch Slovenskej národnej galérie na Zvolenskom zámku tieto výročné ceny revue *Pamiatky a múzeá*:

V kategórii *Objav – nález* získali cenu Ján Beljak, Noemi Beljak Pažinová, Matúš Melo, Archeologický ústav SAV a Katedra archeológie FiF UKF v Nitre za *Súbor náleзов zo stredovekej cisterny na Pustom hrade vo Zvolene*. V kategórii *Akvizícia* bolo ocenené Balneologické múzeum v Piešťanoch a jeho zriaďovateľ Trnavský samosprávny kraj za *Akvizíciu zlatého prsteňa z kniežacieho hrobu z mladšej rímskej doby z Krakovian-Stráží*. Kým v kategórii *Expozícia* redakčná rada tento raz výročnú cenu nenavrhol, v kategórii *Výstava* boli udelené dve ceny – Alena Piatrová, Eva Hasalová a SNM-Historické múzeum v Bratislave získali cenu za výstavu *Paramenty – Liturgické textílie* a Alexandra Kusá, Lucia Gavulová a kolektív ďalších tvorcov zo Slovenskej národnej galérie za výstavu *Uchovávanie sveta. Rituál múzea v digitálnom veku*. V kategórii *Publikácia* odmenili Mojmíra Benžu a ďalších spolupracovníkov za dvojazyčnú knihu *Ústredia ľudovej umeleckej výroby v Bratislave Tradičný odev Slovenska / Traditional Clothing of Slovakia*. V kategórii *Menšia Publikácia – drobná Tlač – periodiká* výročnú cenu udelili zborníku Katedry dejín umenia FiFUK v Bratislave *Bella Italia. Interakcie medzi umeleckou kultúrou Itálie a vývinom umenia na Slovensku v 19. storočí*, ktorú zostavili Katarína Beňová a Dana Bořutová. Dva výkony odmenili v kategórii *Obnova – adaptácia*. A to: *Rekonštrukciu a adaptáciu neologickej synagógy v Lučenci* a *Revitalizáciu časti barokového objektu cisárskeho žrebčína (malého kaštieľa) v Kopčanoch*. V kategórii *Reštaurovanie* ocenili Rudolfa Boroša, rodinu sponzora Pavla Kozáčka a ďalších zainteresovaných pri *Komplexnej obnove Kostola Najsvätejšej Trojice v Hornej Lehote*. Z návrhov nominovaných v kategórii *Film – video – audio – multimédiá – internet* za uplynulý rok cenu neudelili. V kategórii *Akcia – podujatie – dlhodobé projekty* je laureátom výročnej ceny za rok Beáta Husová, Pavel Dvořák a Múzeum mesta Bratislavy za *Múzejnopedagogické podujatie Maľované dejiny Bratislavy*.

Organizátori výročných cien zdôrazňujú, že nejde o klasické súťaženie, skôr o upozornenie na významné a nasledovaniahodné aktivity v oblasti ochrany kultúrneho dedičstva, ktoré si zaslužia celospoločenskú pozornosť. Hoci objavy, nálezy, prírastky pamiatok, významné zbierkové súbory, diela autorov či autorských kolektívov publikácií, výskumníkov, scenáristov a realizátorov prezentačných diel, výkony reštaurátorov, projektantov, stavebných a iných remeselníkov v pamiatkovej obnove, animátorov, špecialistov na prácu

s verejnosťou, filmových, televíznych alebo rozhlasových dokumentaristov a publicistov, experimenty odborníkov na aplikáciu informačných technológií pri ochrane kultúrneho dedičstva, ktoré boli za uplynulé štvrtstoročie nominované alebo aj ocenené výročnou cenou sú len časťou z rozsiahlej produkcie týkajúcej sa starostlivosti o naše evidované, na ochranu čakajúce alebo aj ešte nepoznané hodnoty kultúrneho dedičstva, ide nepochybne o pozoruhodnú vzorku, ktorej analýza tiež umožňuje poznať vývoj kvantity i kvality v tejto spoločenskej oblasti. Pritom spektrum navrhovaných i odmenených aktivít a titulov poskytuje obraz o stále nových pestrejších spôsoboch objavovania pamiatok, aj o rozmanitosti foriem pestovania starostlivosti o kultúrne dedičstvo a historické vedomie súčasnej populácie u nás.

***Ethnology Without Borders* v Segedíne** **Správa z piateho ročníka medzinárodnej študentskej konferencie**

Andrea Bučičová

Piaty ročník medzinárodnej študentskej etnologickej konferencie vyšehrádskych krajín *Ethnology Without Borders* (s témou *Theory and Methodology*) sa uskutočnil v dňoch 21.9. 2016 až 25.9.2016 na Univerzite v Segedíne. Podujatie s anglickým konferenčným jazykom zorganizovali domáci doktorandi (predchádzajúce ročníky pripravili študenti v Katoviciach, v Krakove, vo Varšave a v Budapešti). Celé podujatie ponúklo opäť výnimočnú príležitosť pre študentov etnológie a kultúrnej antropológie stretnúť sa so svojimi kolegami z okolitých štátov a spoznávať ich prácu.

Hlavný pracovný program prebiehal v druhý deň, 22.9. a otvoril ho vedúci domácej Katedry etnológie a kultúrnej antropológie András Simon. Po uvítacom slove nasledovala úvodná prednáška Lászla Móda, ktorý sa venoval vývoju muzeológie a múzejníctva v Maďarsku. Program pokračoval predstavovaním zastúpených etnologických katedrií zo Segedína, Budapešti, Komlóša, Bratislavy, Brna a Varšavy.

Konferenčný program bol rozdelený do niekoľkých sekcií podľa spoločných, respektíve podobných tém prezentovaných príspevkov – historická etnológia/antropológia; antropológia náboženstva a kultúrnej identity; liečiteľstvo; migrácia, mobilita a turizmus; online komunity a antropológia internetu; na hranici etnológie; sociálna antropológia. Po každej sekcii bol vymedzený priestor na diskusiu. Maďarské katedry reprezentovali študenti magisterského a doktorantského štúdia so svojimi príspevkami: Réka Orsolya Csiki (*#jazzinthepark – Developing Communities on Online Platforms*), Anett Kedves a Cecília Sándor (*The Holy Trinity Mountain: an Ethnographic Description of a Religious Phenomenon*), Vivien Szönyi (*The Socio-cultural Aspects of the Moldavian Csango Dance Culture*), Zsófia Varga (*Mental Disability – Social Status or Humanness?*), Péter Vataščin (*Bridging Between Ethnicities: Fieldwork on Forced Migration in a Multiethnic Locality in East-Central Europe*) a Anikó Veronika Vukov (*Folk/Laic Healers in Szeged*). Varšavskú katedru etnológie a kultúrnej antropológie zastupovala Karolina Kania (*Tourism Development in New Caledonia Behind the Scenes. Attitudes and*

Creations), Aleksandra Reczuch (*Imaginary Distances Produced by Visa Regime. Case of Belorussian Students in Poland*) a Marta Sałyga (*Who Rules Polish Internet? Ethnographic Study of Anti-ACTA Movement*). Z brnenských doktorandov to boli Oto Polouček (*Oral History and Ethnology – Back to the Roots?*), Ján Semrád (*Ethnological Research of Panel Housing Estates*) a Tomáš Truchlík (*Research Methods of Clothing Culture and its Changes from half of the 19th Century to 60' of the 20th Century in Javorniky Region*). Katedru etnológie a muzeológie FiF UK v Bratislave reprezentovala Andrea Bučičová (*Language and Power in Legal Proceeding*), Richard Lettrich (*Disaster as a Multi-dimensional Phenomenon*) a Michal Uhrín (*Anthropological Research of Long-term Mating: the Use of Quantitative and Qualitative Methods*). Abstrakty príspevkov boli publikované v samostatnej konferenčenej publikácii.

Na nasledujúce dni podujatia bol naplánovaný bohatý program. V piatok mali účastníci možnosť spoznať prácu muzeológov v Maďarsku; špeciálna pozornosť sa zamerala na etnografickú múzejnú zbierku v Móra Ferenc múzeu. Expozícia sa venuje tradičnej kultúre obyvateľstva v meste Segedín a v jeho okolí. Podobne orientovaná bola aj výstava v dome prezentujúcom tradičnú architektúru tohto regiónu. V sobotu bol vyhradený čas na navštevu múzea v prírode v Ópusztaszer, kde boli ukážky ľudového staviteľstva na príklade konkrétnych stavieb. V jeho areáli bola tiež rotunda s maľbami Árpáda Fesztyho, ktoré odkazovali na príchod a usídlenie sa maďarských kmeňov v Karpatskej kotline. Večer organizátori konferencie pripravili program v spolupráci so študentmi etnochoreológie, ktorý sa venoval tradičným tancom z rôznych krajín sveta.

Študentská konferencia *Ethnology Without Borders* ponúka skvelé skúsenosti pre študentov zlepšovať sa vo svojej práci a rovnako poskytuje príležitosť pre inšpiráciu, diskusiu, stretnutia a nadväzovanie kontaktov so zahraničnými kolegami. Chcela by som sa v mene našej katedry v Bratislave poďakovať organizátorom 5. ročníka študentskej konferencie z Katedry etnológie a kultúrnej antropológie v Segedíne za poskytnutie tejto obohacujúcej skúsenosti pre kolegov z okolitých štátov. Záväzok usporiadať 6. ročník podujatia v budúcom roku prevzala na seba naša Katedra etnológie a muzeológie. Takže dovidenia o rok na FiF UK v Bratislave.

Kokavské etnodielen nielen pre študentov Koliesko 2016, Kokava nad Rimavicou

Michaela Škodová

V dňoch od 4. do 7. augusta 2016 sa opäť otvorili brány obce Kokava nad Rimavicou, ktorá každoročne víta hostí zďaleka i zblízka v rámci folklórneho festivalu Koliesko 2016. V roku 1990 sa vtedajší študent Katedry folkloristiky a regionalistiky UKF v Nitre Ivan Murín podujal zorganizovať vo svojej rodnej obci stretnutie mladých folkloristov. Postupom času sa z tohto stretnutia stalo jedno z najvyhľadávanejších svojho druhu. Temer od začiatku tvorca zapojil do prípravy aj svojich spolužiakov, dnes už absolventov katedry. Na niekoľko ročníkov z nich vytvoril aj autorský a organizačný tím. Koliesko prinieslo už od začiatku mnoho nového. Inovačné prístupy, alternatívne pohľady na javy tradičnej kultúry, netradičné spôsoby prezentovania, nové scénické programy, prelínanie umenia a folklóru. Festival dostal aj svoj podtitul — *Stretnutie mladých folkloristov*. Netýka sa to len návštevníkov, ale aj tvorcov, prispievateľov, realizátorov programov.

Tak tomu bolo aj vo štvrtok 4. augusta 2016, kedy sa v priestoroch penziónu Močiar stretla zaujímavá zmes účastníkov *Kokavských etnodielení nielen pre študentov*. Ako hovorí už samotný názov podujatia, početnú skupinu tvorili súčasní študenti Katedry etnológie a folkloristiky Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre a Katedry sociálnych štúdií a etnológie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici spolu so svojimi pedagógmi ale tiež absolventi, ktorí sa uplatnili v rámci svojho odboru v múzeách, v osvetových strediskách či nadšenci.

Na začiatku stretnutia privítal účastníkov starosta obce Kokava nad Rimavicou Ing. Ján Chromek, ktorý vo svojom príhovore vyjadril spokojnosť s každoročnou účasťou odbornej verejnosti a tematickým pokrytím tohto seminára. V prvom príspevku predstavila Stanislava Zvarová z Gemersko-malohontského osvetového strediska v Rimavskej Sobote projekt Roztratené zrnká. Venovala sa opisu daného projektu a charakteristike konkrétnych ročníkov, ktorý spustilo Gemersko-osvetové stredisko už pred siedmimi rokmi a ktorý sa teší mimoriadnemu úspechu.

Anna Hlôšková z Katedry etnológie a muzeológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave sa vo svojom príspevku venovala téme publikácií, edícií a archívov, možnostiam ich využitia a samotnej práce s týmito prameňmi. Súčasťou príspevku bolo tiež cvičenie, kedy sa účastníci etnodielní spojili do skupín a na jednotlivé témy sa snažili použiť čo najviac najrozmanitejších dostupných prameňov. Katarína Babčáková z Národného osvetového centra v Bratislave oboznámila účastníkov s históriou a prameňmi týkajúcimi sa výskumu ľudového tanca na Slovensku. Františka Marcinová z Ľubovnianskeho múzea poskytla cenné rady ohľadom archívneho výskumu, predpisov, postupu bádania a charakteristiku archívnych pomôcok. Súčasťou jej príspevku bolo praktické cvičenie, kde si mohli účastníci vyskúšať, ako čítať archívne dokumenty a ako analyzovať takto získaný text. Vo svojom druhom príspevku sa Anna Hlôšková venovala téme kvalitatívneho výskumu vo folkloristike, predovšetkým využitiu metódy oral history v praxi, jej výhodám i nevýhodám, konkrétnym projektom, kde bola využitá práve táto metóda. Katarína Babčáková sa opäť vrátila k už spomínanej téme ľudového tanca, k súčasnému výskumu ľudového tanca na Slovensku, ako aj k projektu digitalizácie a zapisovaniu tanečných prejavov. Zuzana Beňušková sa venovala téme Problematika vizuálnej antropológie, hovorila o stave vizuálnej antropológie na Slovensku, predstavila cyklus osobností slovenskej etnológie, kedy ako príklad predstavila časť venujúcu sa prof. Jánovi Podolákovi, ako aj dokumentárny film o tradičnom poľnohospodárstve na Slovensku. Ján Kuska uviedol spolu s odborným komentárom hneď dva filmy, z ktorých jeden bol zameraný na ťažbu dreva koňmi, kde sa zameriaval skôr na prácu koní, druhý bola ťažba dreva volmi, kde sa zameriaval na osobnosť pohoniča, ktorý je jednej z dvoch posledných na Slovensku.

V piatok 5. augusta 2016 doobeda predniesli svoj príspevok Zuzana Beňušková a Ján Kuska o vizuálnej antropológii v teórii i v praxi, o jej dejinách na Slovensku, v praktickej časti Ján Kuska poskytol praktické rady študentom, ktorí by sa chceli venovať vizuálnej antropológii. Súčasťou etnodielní bola prezentácia fotografií Jána Podoláka, ktorý sa dožíval toho roku významného životného jubilea.

Kokavské etnodiely boli vynikajúcim priestorom pre stretnutie a vzájomnú výmenu názorov a praktických skúseností medzi študentmi, akademickými pracovníkmi, ako aj absolventmi zastupujúcimi ďalšie kultúrne inštitúcie. Jednotlivé príspevky otvorili ďalšie a ďalšie otázky, na ktoré je potrebné hľadať odpoveď, napríklad aj na podujatiach s podobným zameraním.

Výskum vzdelávania: aké sú ciele učenia (sa)?

**Správa z medzinárodnej konferencie *ECER 2016 Leading Education: The Distinct Contributions of Educational Research and Researchers*,
Dublin, 23.-26.8.2016**

Helena Tužinská

EERA, Európska asociácia výskumu vzdelávania každoročne od roku 1995 usporadúva konferenciu, ktorá prekvapuje nielen svojimi rozmermi, ale aj obsahom. Jej partnerská organizácia *ECER, Európska konferencia výskumu o vzdelávaní* zastrelila tohto roku 32 tematických sietí.

Paralelné workshopy s viac ako 1000 účastníkmi trvali 4 dni od 9. do 18. hod. Viaceré siete majú dlhoročnú tradíciu, vlastných bardov, seniorov i juniorov, etablované časopisy, spoločné výskumy i projekty, čím vytvorili atmosféru malých kvalitných konferencií v rámci jednej strešnej, rozšírenej o dvojďňové diskusie so začínajúcimi výskumníkmi.

Z pozvaných prednášajúcich predstavím ako prvú Jorunn Møller, profesorku vzdelávania učiteľov a školského výskumu z Univerzity v Oslo, skúsenú reformátorku nielen nórskeho školstva ale aj autorku viacerých európskych edukačných iniciatív. Jej kritika manažérskeho prístupu zameraného na výkon žiakov aj učiteľov adresne pomenovala medzery vo vzdelávacích reformách. Dôsledky konceptualizácie rovnakosti verus rovnosti (*equality* verus *equity*) sa prejavujú v tom, že kým rovnosť zahŕňa snahu porozumieť, čo rôzni ľudia v skutočnosti potrebujú, rovnakosť predpokladá, že každý začína z tej istej štartovacej čiary a potrebuje to isté.

Na otázku, akú úlohu zohráva edukačný výskum v službách rovnosti, Møller odpovedá, že v prvom rade je potrebné problematizovať výskum, jeho ciele a predpoklady. Nezabúda na problematickosť porovnávania vedomostí, ktoré je v danom kontexte vždy špecifické, ako aj na sociálne podmienenú nespravodlivosť vo vzdelávaní. Za relevantné považuje odhaliť, aké mocenské štruktúry trhu stoja za tým-ktorým výskumom. Výskumy, ktoré sú označené ako nepotrebné, hoci môžu byť zakotvené v kritických teóriách, v konečnom dôsledku prinášajú nepohodlie pre tých, ktorí z nerovností ťažia a neusilujú sa

o ich odstránenie, ale o ich pretrvanie. Prijatie princípov biznisu do riadenia škôl, tlak na výkon, marginalizácia kritického výskumu a výzvy na prekonávanie nerovných šancí vo vzdelávaní sú neraz v rozpore. Ekonomický záujem o požiadavky výkonov tak zatieňuje kolektívny, verejný záujem. Znevýhodnenia rôzneho typu sú bežne rámcované ako čisto technické záležitosti. Jorunn Møller nepriamo pomenovala, ako súťaživosť a privatizácia vzdelávania nerešpektuje pluralitu potrieb a záujmov všetkých členov verejnosti. Vzdelávanie sa tak pozvoľna stáva ringom rôznych aktérov.

Popredný iniciátor konferencie, Theo Wubbels z Utrechtskej Univerzity v Holandsku, ako aj iní prednášajúci počas okrúhlych stolov a diskusií rôznych sietí, zdôrazňovali potrebu problematizácie výskumných otázok. Uvažovali o obmedzovaní akademickej slobody z politických a ekonomických dôvodov, ktoré súvisia s filozofiou grantových schém a prepojenia na donorov, ktorí cez ne diktujú prioritné oblasti výskumu. Kritizovali rýchle výskumy, ktoré ponúkajú krátkodobé riešenia, nakoľko politici nemajú o dlhodobé riešenia záujem.

Jeden z príkladov ako podnikatelia ovplyvňujú reformné politiky vzdelávania, prezentovali Catarina Player-Koro spolu s Dennisom Beachom zo švédskeho Gothenburgu. Konferencie, ktoré sú výsledkom fungovania rôznych sietí, medziinými aj *Uč pre Švédsko (Teach for Sweden)*, presadzovali metódu *Jedna miera pre všetky (One size fits all solutions)*, digitalizáciu škôl, odvahu a vodcovské princípy riadenia. Na týchto podujatiach mali učitelia slúchadlá, bez diskusií museli stráviť „pravé“ posolstvá bez možnosti zdieľanej kritickej reflexie s tými, ktorí pôsobili ako idoly.

V tejto nadväznosti potrebu kritického prehodnotenia výskumných predpokladov prehĺbil aj Paul Standish, profesor filozofie na Inštitúte vzdelávania Kolégia Londýnskej univerzity (UCL). Jeho zápalistá prednáška o výskumných metódach a metodológii sa niesla v duchu uvedomovania si procesov normalizácie v produkcii textov. Tvrdí, že presvedčenie zvané „empiricizmus“ v sebe skrýva dve chyby. Po prvé, zastiera viacero spôsobov, ktorými sa vo vzdelaní báda aj bez empirického výskumu – dôkazom toho je dostatok neempirických štúdií v mienkotvorných časopisoch. Po druhé, nesprávny výklad povahy empirického výskumu budí dojem, že sa musí začať dôkazným základom. V tomto spočíva hlavný omyl, nakoľko proces, ktorý určuje, aký typ otázky bude sledovaný, prečo a čo bude slúžiť ako dôkaz, vždy nevyhnutne predchádza výskumu.

Záležitosti, ktoré sú empiricky nezodpovedateľné, zahŕňajú obozretnú úvahu, argumentáciu i odôvodnenie. Tak ako aj v iných prípadoch, empirické zistenia zriedka hovoria sami za seba. Vyžadujú zhodnotenie často sporných otázok ohľadom významu, hodnoty, odôvodnenia – a tie nemožno obísť. Empiricizmus je preto vždy chybou a modelovať vzdelávací výskum v jeho rámci, znamená obmedziť, či dokonca prekrútiť možnosti koherentného bádania aj porozumenia. Máme mať na mysli to, ako rámcujeme, predovšetkým eticky, celkový obraz. Mali by sme byť citliví na to, čo sa skrýva za argumentom. Empiricizmus má totiž neblahé dôsledky, nakoľko nás povzbudzuje hromadiť dáta bez toho, aby sme mysleli čomu slúžia, okrem pridelených bodov a politiky.

Idey troch vybraných sietí - *Etnografia, Inkluzívne vzdelávanie a Inovácia kurikula*, sa prelínali v dôraze na etnografický prístup vo výskume s cieľom pochopiť princípy, ktorými žije skúmaná komunita a previazať ich so vzdelávacími cieľmi. Otázky dizajnu vzdelávania a zohľadnenie medzikultúrnosti v komunikácii aj v rámci majority zvlášť podnetne podali ľudia zo vzdelávajúcich inštitúcií z Kanady, kde každé piate dieťa pochádza z cudziny. Missy Morton, predstaviteľka inkluzívnej pedagogiky z Canterburskej univerzity na Novom Zélande, predstavila výchovno-vzdelávacie postupy, ktorých súčasťou sú etnografické techniky výskumu s konštatovaním, že by bola škoda, aby tak užitočné metódy pochopenia „samozrejmostí“ používali výlučne výskumníci.

Viacerí prispievatelia, ktorí opisovali odborné vzdelávanie učiteľov, aj keď deklarovali etnografický prístup, prezentovali skôr výskum, ktorý vychádzal predovšetkým zo sociologických alebo pedagogických teoretických tradícií. V diskusiách sa tak odohrávala epistemologická bitka medzi monoprofesionalizmom a interprofesionalizmom. Neraz i tvorba politík využíva minimum intelektuálnych nástrojov pre rýchlosť, ktorú si vyžaduje prax. Vo vzdelávaní majú čoraz viac slovo (aj externe najatí) predstavitelia biznisu, ktorí môžu vytvárať presný opak toho, čo sľubujú. Trénerské ciele splnia, ale neraz im chýba schopnosť problém teoreticky konceptualizovať.

Nejeden príspevok bol bezútešným opisom reprodukcie dlhodobého vylúčovania, zvlášť v prípade etnických či sociálnych minorít. Na druhej strane sa dalo stretnúť viacero prezentujúcich, ktorí ponúkali inovatívne postupy vo výuke, pri personalizácii kurikúl, zmene hodnotiacich schém, holistického prístupu vo vzdelávaní ako i zapojení kultúrnych antropológov v príprave budúcich pedagógov.

Cieľom ECER je tvoriť inkluzívnu platformu pre vznik výskumov a šírenie ich výstupov vo vzdelávaní, ktoré vychádza z transnacionálnych kontextov s ich sociálnymi, kultúrnymi a politickými podobnosťami i rozdielmi. Toto podujatie bolo i medzinárodne pestré, zo Slovenska v zastúpení dvoch príspevkov Zuzany Kusej o exkluzívnych praktikách v integrácii, o právach Rómov na vzdelávanie v materinskom jazyku a mojej prezentácii o vzdelávaní detí cudzincov a etnografických otázkach. So Zuzanou sme sa zhodli, že nové spätné väzby, kontakty a materiály získané počas Dublinskej konferencie boli nad rámec podnetné.

Účasť na konferencii bola možná vďaka Agentúre na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0627-12 ako aj VEGA č. 1/0035/14.

Pokyny pre autorov

Príspevky v slovenskom, českom, poľskom alebo anglickom jazyku prijímame v elektronickej podobe na adrese: **etnoroz@gmail.com**

Rukopisy prechádzajú recenzným konaním, ktoré je podmienkou rozhodnutia redakčnej rady o ich publikovaní. Vzhľadom na akademický charakter časopisu je nutné, aby príspevky spĺňali formálne a obsahové kritériá stanovené redakčnou radou. Nedodržanie kritérií či ignorovanie výzvy na prípadné odstránenie nedostatkov, budú viesť k zamietnutiu príspevku.

Požadovaný rozsah:

*štúdiá je min. 10, max. 20 NS (normostrán),
odborné materiály min. 8, max. 15 NS,
diskusie max. 10 NS,
ostatné príspevky max. 5 NS.*

K príspevku je potrebné uviesť **autorské údaje** (meno, tituly, e-mail, názov a adresa inštitúcie, ktorú reprezentujete). K štúdii **pripojte abstrakt (150 – 200 slov), kľúčové slová (max. 5), všetko v slovenskom aj anglickom (prípadne inom svetovom) jazyku.** **Forma príspevku:** Písmo Times New Roman 12, normal, riadkovanie 1,5; bez zalamovania.

Sled jednotlivých častí: názov príspevku, kontaktné údaje autora, abstrakt, kľúčové slová, textová časť (s prípadným vyznačením podnadsisov), literatúra a pramene. Poznámkový aparát uvádzajte na príslušnej strane pod čiarou.

Obrazová príloha: počet prosíme obmedziť na päť. Obrázky prosíme zaslať samostatne vo formáte jpg, v rozlíšení min. 300dpi. Každý obrázok označiť číslom a popisom. Zároveň je potrebné viditeľne vyznačiť umiestnenie obrázku priamo v texte (prosíme, nekladajte obrázky do textu).

Citačné pravidlá

Časopis sa riadi platnou **citačnou normou ISO 690**. Podrobné citačné pravidlá aj s uvedenými príkladmi nájdete na: <http://www.ff.umb.sk/katedry/institut-socialnych-a-kulturnych-studii/casopis-etnologicke-rozpravy/pokyny-pre-autorov/>

Autori vyjadrujú súhlas, že ich príspevok bude zverejnený na webovej stránke (www.ff.umb.sk) a vzdávajú sa nároku na odmenu.